

3. III. Понеделник. В 10 1/2 ме повикаха при Ц[аря] да продължим вчерашния разговор. Много е доволен от камарата. Казах му, че най-важното за нас е, как народът и камарата посреща[т] събитията, а именно с пълно одобрение. У народа има голямо успокоение от идването на германците. Счита се, че сега няма опасност нито от комунистите, нито от нападение.¹ Говорихме и върху предстоящите дипломатически промени.

Оттам в 12 ч. отидох в Съвета, дето имавме министерски съвет до 2 1/2 часа по текущи въпроси. В 12 1/2 Richthofen доведе да ми представи пълномощния м[инистър]р Benseler, който ще служи за връзка между квартиратата на List и нашето Външно м[инистерство]. Richthofen иска още сега полският, белгийският и холандският пълн[омощни] м[инистри] да напуснат София (Тарновски, Мат и Брау)².

Ц[арят] вчера беше приел германския, италианския и англ[ийския] пълн[омощни] м[инистри]; с последния е имал продължителен разговор. Rendel пред него не е бил тъй категоричен, че ще напусне София, както два дена по-рано пред мене и журналистите, но пак е заплашвал с война и бомбардировка³.

Момчилов* в Лондон в знак на протест против присъединяването ни към пакта си подал оставката в мое отсъствие, която Попов веднага приел. Много съм доволен, че по този начин се отърваваме от този неуравновесен човек, който се чувства повече англичанин, отколкото българин. Такова поведение има и Буров, който след присъединяването казал пред английския военен аташе Ross, че България заслужава да бъде

* Българският пълномощен министър в Англия.

унищожена, а г-жа Бурова плакала със сълзи. Жалко, че Буров, поради своята страст към картите винаги се е събирал с най-големите шпиони от легациите.

Следоб[ед] в 5 1/2 отидох при Попов, при когото останах на продължителен разговор. Дойде и Ц[аря], който иска да съобщи за това свое идване, за да оправдае болестта на Попов. Попов подигна пак въпроса за своята оставка, обаче лесно се кантардиса засега да не настоява.

4. III. Вторник. Сутринта повиках Рязков и Калфов⁴, на който предложих, в съгласие с Ц[аря], постовите на пълн[омощни] м[инист]ри в Берлин и Анкара, но и двамата отказаха. От Рязков това не очаквахме, обаче изглежда, че той е твърде много заинтересован тук в големите си печалби с тютюните и не желае да прави жертви.

Следобед отидох при Попов, за да уговорим какъв отговор да дадем на руското съобщение до Стаменов, което беше предадено и по Радио Москва (Прилага се)*. Повикахме и Габровски. В това време се обади

* „Москва, 3 март (ТАСС) — На 1 март г-н Алтънов, представител на Министерството на външните работи на България, заяви на г-н Лаврищев, министър на СССР в България, че българското правителство е дало съгласието си за влизането на германски войски в България, с цел поддържането на мира на Балканите.

На 3 март г-н Вишински, народен комисар, заместник в Министерството на външните работи, връчи на министъра на България, г-н Стаменов, следния отговор: „В отговор на съобщението на българското правителство, предадено на 1 март на г-н Лаврищев, министър на СССР в България, от г-н Алтънов, представител на Министерството на външните работи на България, според което българското правителство се е съгласило за влизането на германски войски в България и че този акт преследва мирни цели на Балканите, съветското правителство смята за нужно да заяви, че:

1. Съветското правителство не може да сподели гледището на българското правителство за правилността на позицията му по дадения въпрос, тъй като тази позиция, независимо от желанието на българското правителство, води не до заздравяване на мира, а до разширяване на обсега на войната и до въвличането на България в нея.

2. Съветското правителство, върно на своята мирна политика, не може, по тази причина, да окаже никаква подкрепа на българското правителство в прилагането на неговата сегашна политика. Съветското правителство се смята за задължено да направи настоящата декларация, особено във връзка със свободното разпространяване в българската преса на слухове, изопачаващи напълно истинската позиция на СССР.“ (Съобщението на ТАСС в дневника е на френски език. — Б. съст.).

по същия въпрос и Ц[арят], който каза, че и той идва. Останахме до 10 ч. Много мислихме кого можем да изпратим в Берлин на мястото на Драганов. След отказа на Рязков обаче не можахме да намерим подходящо лице. Стана дума и за двете Петрови, които тъкмо на 1 март дали чай на Rendel, Mot и Брау. Казах направо на Ц[аря], че те би трябвало да се уволнят, понеже излагат двореца и можем да имаме неприятности с германците. Ц[арят] каза, че тъкмо днес говорил с царицата по този въпрос. И той се убедил, че по някакъв начин би трябвало да ги отстрани, особено по-голямата, Елена.

5. III. Сряда. В 10 ч. дойде Rendel официално, в жакет и цилиндър да ми връчи нотата за „оттеглянето“ на английската мисия. Започна най-напред с това, че Англия винаги е била загрижена за нашата независимост и за нашия неутралитет. Обаче напоследък с нашето поведение ние сме нарушили този неутралитет, по която причина той получил нареждане от своето правителство да ми връчи нотата, адресирана до Попов, която почна да ми чете. Когато дойде до пасаж, че ние сме скъсали предишния ден сношенията с техните съюзници Полша, Белгия и Холандия (касае се до поканата до съответните пълномощни м[инист]ри да напуснат страната ни вследствие на промененото положение), аз му възразих, че не може да става дума за скъсване на сношенията, понеже ние никога не сме признали техните правителства в Англия и само от учтивост сме търпели техните представители у нас, без да поддържаме обикновените сношения с тях. Отговори ми, че не споделя това разбиране.

Той е бил упълномощен да състави нотата, както намери за добре и да я подаде, когато счете това за нужно. Снощи я телеграфирал в Лондон шифровано, за да се не узнае текста ѝ предварително, обаче сега веднага ще бъде обнародвана. В разговора, който последва, пак изтъкна, че войната не е свършена и че те ще победят; Мусолини се твърде много излъгал, като се присъединил към Германия под впечатление, че тя е вече победителка. Понеже в разговора той още на два пъти спомена, че Англия правела всичко, за да запази нашата независимост, аз му възразих, че е длъжност

преди всичко на българското правителство да се грижи за тази независимост и да взема мерки за нейната сигурност; това не може да бъде грижа на други държави. Това му направи силно впечатление и той оживено отговори, че взема акт от тези мои думи и че ще дойде може би моментът, когато той ще ги припомни.

Настоя отново по въпроса за Гриневич, за когото още не можем да му кажем нищо положително. Неговото изчезване било метода, която се прилагала само в нецивилизованите страни. Досега те смятали България за културна европейска страна, сега виждали, че това не било така. Ние не сме разбирали, че англо-саксонците били сантиментални хора и често малки работи можели да имат големи последствия. В първата война Америка се намесила по незначителен повод. Аферата Гриневич, според него, едва ли не би била в състояние и сега да накара Америка да се намеси против нас (всъщност Гриневич е обикновен паспортен чиновник, който не се ползува с екстериториалност). Отговорих му, че щом узнаем нещо положително за него, ще му съобщим. (Всъщност той е задържан от полицията, но не искаме да го пуснем още сега, додето Rendel е тук, понеже вече казахме, че полицията не знае за него нищо).

След това заговорихме за подробностите по заминаването. Поиска специален трен, което му обещах. Поиска да вземе със същия трен „техните съюзници“, пълн[омощните] минист[ри] на Полша, Белгия и Холандия. Казах му, че на това не мога да се съглася, понеже тяхното качество ние не признаваме и не можем да ги третираме наравно с него. Той не настоя, но поиска да им осигурим безпрепятствено пътуване.

След обикновените приеми повиках Richthofen, комуто съобщих за разговора с Rendel. Засегнахме и руската декларация. Обърнах му внимание, че въсъщността е насочена косвено и против тях; затова бихме искали да знаем и тяхното становище, за да се съобразим с него. Каза ми, че телеграфирал, но още нямал отговор.

В 4 ч. аудиенция при Ц[аря]. Съобщих му разговора с Rendel. Одобрите моите възражения за съюзните пълномощни министри и независимостта; препоръча ми да ги отбележа върху нотата. Той се бои твърде много

от немските интриги и би желал да отстрани някои опасни в това отношение хора, като Диков, Владикин⁵ и др. Казах му, че след опитите с Кьосето и Луков, това не е препоръчително и ни излага. Освен това Диков като пъл[омощен] м[инистър], особено в Берлин, би водил своя собствена политика и би бил още по-опасен. Съгласи се с мене. Обърнах му тогава внимание, че много по-важно е да се осуетят случки, като чаят на Петровите, даден тъкмо на 1 март на Rendel и на белгийския и холандския м[инистър]и. Посочих му колко това компрометира двореца и че всъщност Петровите със своето държане винаги са правили това. Разказа ми за скарването на жена му с бавачката на престолонаследника, което тъкмо станало преди два дена, защото царицата казала, че ние сега страдаме заради немците, като се позовала на Елена Петрова. Бавачката, фанатизирана националсоциалистка, нарекла Петровата англичанка и заявила, че си отива. Ц[арят] едва можал да я разубеди като се позовал на необходимостта ѝ за престолонаследника. Обърнах вниманието на Ц[аря], колко много това може да компрометира двореца. По този случай Ц[арят] ми разправи историята с гувернантката на сестрите му, която държала дневник с много нелепи отзиви за баща му. Един ден Фердинанд се скарал с нея и тя заплашила да си отиде и да публикува дневника си. Ц[арят] тогава отива при баща си, обяснява му колко това би било неприятно и по нареждане на баща си урежда конфликта. Обаче и сега още продължават да ѝ плащат. В резултат препоръчах и настоях за уволнението на Петровите, като казах, че по-добре е сега да го направи сам, отколкото да му го наложат немците. Съгласи се, но беше много развълнуван и почти му се появиха сълзи. Виждам, че ще има мъчнотии с царицата, обаче казах му, че в такива моменти налагат се жертви.

От 6 до 11 ч. имавме съвет.

6. III. Четвъртък. В 10 ч. дойде Попов, който днес пръв път излиза след привидната му болест. Прочете ми изложението, което има намерение да направи утре пред болшинството. Харесах го много, направих само две поправки и му препоръчах да го напише на чисто, за да остане като документ за политиката на правителство-

то, понеже в болшинството няма да се стенографира.

В 11 1/2 дойде фелдмаршал List; беше много тържествен, с жезъла в ръка; придружаваше се от Richthofen и начал[ник] щаба му генер[ал] Greifenberg. Поздравих го с добре дошъл от името на правителството. Доволен е от Чамкория*. Засегнах политическото положение, особено отношенията с Русия. Изтъкнах, че въпреки русофилството в България, водили сме и противна политика (Стамболов⁶ и войната в Добруджа⁷). Комунизмът е слаб⁸.

В 12 ч. дойде генер[ал] Richthofen заедно с щаба си, който веднага се оттегли. Доволен е от Сулу-дервент**, обаче вилите са студени, без отопление; той живее във влака си. От приема в България много доволен. Произнесе се много лошо за румънците: мързеливи, без симпатии към немците, инертни, „цигани“. Само за Антонеску⁹ каза хубави думи. У нас напротив, се проявява голяма сърдечност, хората много услужливи и добре работят; летищата бързо били уредени. Не вярва, че англичаните ще атакуват България, както не са направили това и в Румъния; липсват им достатъчно средства; летището в Лариса напуснато; запущването на Суецкия канал ще затрудни твърде много продоволствието на източната английска армия. Те са готови да поемат сами въздушната защита на страната ни.

Следобед отидох до Костинброд с надежда да срещна германски войски, но напразно. След това бях в Събранието. Дойде Севов, който ми потвърди, че Петровите ще бъдат уволнени, и то още преди заминаването на Rendel.

Някои депутати подадоха питане до мен във връзка с подаването на оставката на Момчилов. Искат да се приложи по отношение на него новият закон за поданството, като му се отнеме бълг[арското] поданство и му се конфискуват имотите. Бях след това във финансовата комисия, дето се разглеждаха измененията на Закона за пенсиите; проектът мина за артистите от Народния театър и учителките майки (да се пенсионира с 20 години), както беше представен. Вечерта на концерта на хор „Гусла“, даван под мое покровителство.

* Днес Боровец.

** Днес Момин проход.

7. III. Петък. Преди обед заседание на мнозинството. Попов и Даскалов направиха много хубави изложения, които ще трябва да се направят достояние на по-широки кръгове.

Подир обед видях Ал. Огнянов¹⁰, комуто предложих берлински пост. Наклонен е да приеме, обаче предполага, че няма да го посрещнат добре, понеже на времето в кабинета, въпреки близките му връзки с генерал Луков, се е противопоставил на военните кредити в Германия и не е подписал протокола. Предполага, че това е известно на германците.

От 7 до 11 часа съвет.

8. III. Събота. Преди обед в м[инистерст]вото*. Следобед ходихме с Попов на разходка до Нови хан. В 5 часа конференция по добруджанските въпроси с Кушев, Каракунев, Ковачев и Бакърджиев (последните двама от М[инистерст]вото на земледелието). Вечерта у нас студена вечеря на моите роднини с Рязкови и Такворян.

9. III. Неделя. Почивка. Надвечер бридж у Яблански.

10. III. Понеделник. Следобед съвет.

11. III. Вторник. Сутринта бях в м[инистерст]вото. Дойде ректорът протопресв. Цанков¹¹ във връзка с измененията в Закона за чиновниците, от които Университетът не бил доволен.

Следобед дойде Сегов; имало някакво недоразумение с герм[анските] въздушни войски относно помощта, която можем да им дадем. Началниците им все изтъкваха, че Ц[арят] не искал да воюва. Отдохме с ген. Даскалов при Ц[аря], дето повикахме Бойдев и Узунски (началник щаба на авиацията). Уясни се, че работата не била така сериозна, както първоначално изглеждаше. Предполагат, че авиационният аташе Schönebeck играе някаква не много благоприятна за нас роля. Ц[арят] иска да покани List и ген. Richthofen на обед в неделя, а решихме след това да ги поканим и аз,

* Министерство на народната просвета.

ва да можем малко да ги сгреем и да разсеем някои недоразумения.

Виках Ив. Т. Балабанов¹² да го сондирам, дали би приел евентуално пост на пълн[омощен] м[инистър]р в Берлин или Рим. Отказва, но при повече настояване може би ще се съгласи.

Вечерта в Народния театър на „Сид“*.

12. III. Сряда. Сутринта дойде делегация от Акад[емията] на науките във връзка с изменението на Закона за назначение на секретар. Обясненията ми ги задоволиха. Следобед погребение на Омарчевски¹³, а след това заседание в камарата.

13. III Четвъртък. Следобед в камарата.

14. III. Петък. В 10 ч. бях при Ц[аря]. Говорихме по военните работи във връзка пак с недоволството на ген. Richthofen. Обърнах внимание върху изяснението на два въпроса: подготовката на нашата авиация и трябва ли минаването на границата от нашите авиатори при отбрана да се счита за нападение. Ц[арят] много изненадан, че онзи ден Узунски и Бойдев не споменаха нищо за протокола, изработен с участието на Узунски. Каза ми да го искам от генерала. По обед повиках Попов и генерала. Протоколът бил съставен без Узунски да знае за преговорите в Предел. Сега генералът с Бойдев щели да изработят контрапротокол. И генералът, и Попов не искат да чуят за минаването на границата на наши самолети, „за да не сме дадели повод на англичаните да ни обявят война“.

Следобед продължителен мин[истерски] съвет до 1 ч. през нощта.

15. III. Събота. Преди обед обикновените доклади в м[инистерст]вото. Следобед бях при Ц[аря] да му докладвам за преговорите с Попов и генерала. Richthofen съобщил, че ще погледнат благосклонно, ако поискаме агреман** за Огнянов. След това кратък м[инистер]ски съвет. Вечеря у Миркови.

* Пиеца от Корней.

** Съгласие.

16. III. Неделя. Преди обед дойде Сегов, предупреди ме ако стане дума, да обясня на царицата защо са уволнени Петровите. Говорихме пак по военните въпроси и голямата въздържаност на генерала. Сегов се учудваше, че един археолог трябвало да бъде по-войствен.

Обед във Врана с фелдмаршал List, ген. Richthofen, ген. Greifenberg, пълн[омощния] м[инистър]p Richthofen, военните аташета и др. Присъствуваха царицата, княз Кирил, Евдокия, военният министър и свитата. Поканен List на обед в края на седмицата, както се бяхме уговорили с Ц[аря]. Генерал Жилков, аташиран за връзка при List, е с впечатление, че германците са много доволни от приема у нас. Обясних на Richthofen подробно защо отзоваваме Драганов.

Следобед бридж у Яблански. Вечеря със Съюза на писателите. Казах и аз няколко думи, които изглежда направиха впечатление.

17. III. Понеделник. Приех сутринта Филоти. Преговорите с тях не вървят; изглежда, че ще отидем до арбитраж. Следобед съвет.

18. III. Вторник. Нищо особено.

19. III. Сряда. Заминахме в 9 1/2 за Крайници, край Дупница*, дето се състояха демонстрации с авиацията. Царят и военният м[инистър]p пристигнаха от Костенец. Двата последни дни те бяха прекарвали в Ю[жна] България, дето бяха присъствували на маневри с танкове, а след това бяха посетили някои наши части. В Крайници бяха още Попов, Габровски, Божилов, Горанов и други поканени лица. Времето беше великолепно. Направиха демонстрации с „шуки“**, които бяха действително великолепни. Попаденията бяха необикновено точни. Сервираха ни след това обед, отлична германска войнишка чорба. Аз бях между Царя и генерал Greifenberg. Насреща ми беше Логофетов. Домакин беше генерал Richthofen. Върнахме се в 5 часа. Бях след това в камарата. Вечерта на кино в „Европа

* Днес Станке Димитров.

** Немски бойни самолети — бомбардировачи.

палас“.* В българския преглед показваха пристигането ми от Виена, а в германския преглед — подписването на пакта. Публиката ръкопляскаше и на двете сцени. Същото ставало и в другите кина.

20. III. Четвъртък. Сутринта на аудиенция при Ц[аря]. Разказа ми подробно впечатленията си от посещението на танковите упражнения и на нашите войскови части. Германците се отнасяли към него с голяма почит и внимание. Доволен е и от нашите войски. Добре е станало, че е отишъл да ги види, тъй като си е поправил мнението за тях, особено за тяхното командване. Препоръчах му да посети и другите части. Уговорихме продължението на сесията до 1 юни. Говорих и за постъпките и настроенията на професорите във връзка с измененията на Закона за държавните служители. Не му беше никак приятно и правеше обикновената гримаса, когато е недоволен. Казах му, че ще търся начин за благоприятното уреждане на въпроса.

В 12 1/2 отидох във Финансовата комисия, която трябваше да разгледа измененията на Закона за държавните служители. Заварих ги още, че разглеждат Закона за пенсиите. Направено беше предложение от д-р Н. Минков, по внушение на м[инистър] Василев, да се пенсионира с 15 години и чиновници, които са били министри. Василев много умее да урежда тези въпроси мълчешката, обаче предложението не се прие. Изказах се и аз против него.

Подир обед се разправях с колегите от У[ниверситет]та по въпроса за Закона за държавните служители. Най-напред дойде Саръилиев¹⁴, изпратен по решение на А[кадемицията] с[ъвет] като мой приятел. С него лесно се разбрахме. Той искаше въпросът за У[ниверситет]та да се отложи, за да се уреди с особен закон, с което аз не се съгласих. В 5 1/2 ч. дойдоха ректорът и деканите, с които имахме продължителни разисквания. Ректорът изложи тяхното становище, като заяви претенциозно, както е обичаят му, че щяла да липсва каквато и да било сигурност за научна работа в У[ниверситет]та. Възразих му, че няма защо така да прекаляваме работите, а че по-добре ще бъде да ги разглеж-

* Сега кино „Димитър Благоев“.

даме така, както са; обърнах внимание, че има много университети, които не се ползват нито с 1/10 от нашата автономия, и въпреки това там се върши даже много повече научна работа, отколкото у нас. Обясних, че за нас се касае за един принцип на управление и не можем да оставим никое автономно учреждение да стои по-високо от Министерския съвет. Всички групови интереси, даже и научните, трябва да отстъпят. Най-после се споразумяхме да се даде гаранция, че професорите няма да се уволняват от Минист[ерския] съвет за тяхната научна и преподавателска дейност. Остана да докладват в Акад[емичния] съвет.

Вечерта от 9 до 1 ч. съвет.

21. III. Петък. Сутринта събрание на болшинството. Реши се сесията да се продължи до 1 юни. Станаха разгорещени дебати по закона за наследството на Хаджи Калчев¹⁵, в което са заинтересовани мнозина от народните представители. Особено лош език държа Хр. Стаев. Разискванията се отложиха за идния път.

Дадох обед на фелдмаршал List и ген. Richthofen. Присъствуваха Попов и военният м[инистър]р. Имаше около 30 герм[ански] офицери. Създаде се хубаво настрояние. Гостите останаха до 4 1/4 ч. Следобед бях в камарата. Вечерта премиера на „Бал с маски“.*

22. III. Събота. Сутринта бях в м[инистерст]вото. Следобед съвет. Вечерта студена вечеря у Яблански. Узнахме, че Югославия няма да се присъедини утре към Тристранния пакт, както се очакваше. Подписването отложено поради министерската криза в Белград. Сутринта разговарях с журналиста Zingarelli**, който ми се видя доста песимист.

23. III. Неделя. Сутринта извънредно общо събрание в Академията по въпроса за новото изменение на закона за Академията. Дадох подробни обяснения, които присъстващите намериха за задоволителни и по този начин опозицията срещу закона бе премахната.

* Опера от Джузепе Верди.

** Зингарели — италиански журналист.

Следобед с Попов, Кита и Мария на разходка до Бистрица, отдето с Попов отидохме пеш в Панчарево и вечеряхме там.

24. III. Понеделник. Следобед дойдоха ректорът отец Цанков и проректорът Я. Моллов,¹⁶ за да ми връчат едно изложение от Акад[емичния] съвет, с което той решително отхвърля проектираните нови изменения в закона за държавните служители. Отговорих, че бих могъл да направя много възражения, но че въпросът не е в споровете. Прави ми обаче най-голямо впечатление, че в това изложение, в което е отбелязана почти всяка моя дума, казана на вчерашната ни среща с деканите, няма нито помен за направеното от тяхна страна предложение да се гарантира с някаква формула научната и преподавателската дейност на професорите, което аз с готовност приех. Дадох ми се незадоволителни обяснения, в смисъл, че във факултетните и академическия съвети всичко било предадено от разговорите, но решението на А[кадеми]чния с[ъвет] било такова. Понеже ми бяха съобщили, че изработеното от А[кадеми]чния с[ъвет] изложение щяло да бъде литографирано и раздавано, попитах дали то е предназначено само за мене, или ще се раздава и на други лица. И двамата ме увериха, че имало само два екземпляра, единият за мене, другият за Царя, при който ректорът, с мое съгласие, искал да отиде на аудиенция. Всичко се пазело така поверително, че професорите били замолени да не казват за него даже на жените си. Предупредих ги, че ако го направят публично достояние и мислят да започват борба, законът тъкмо тогава сигурно ще бъде прокаран. Казах им, че понеже А[кадеми]чния с[ъвет] заема съвсем непримирумо становище, а въпросът е от голямо значение и принципиален за управлението (обясних подробно какви принципи държавнически съображения ни карат да внесем този закон), не мога да го разреша сам и ще го внеса в Министерския съвет.

Вечерта имахме съвет. Обаче не разгледахме окончателно въпроса за университета, понеже отсъстваха трима министри. Отложихме го за утре като натоварихме Митаков да изработи компромисната формула, за която беше ставало дума в срещата с ректора и дека-

ните, за да я обсъдим утре, когато ще вземаме окончателно решение по този въпрос.

25. *III. Вторник.* За обед бяхме с Попов в Чамкория на гости на фелдмаршал List. Присъствуваха още генерал Жеков, генерал Бойдев, кметът на Самоков, началника на гарнизона и самоковския народен представител Чобанов. Обедът мина при много добро настроение (във вилата на Балабанови, List живее във вилата на Яблански, дето влязохме най-напред, посрещнати с военни почести). След обела слушахме по радиото присъединяването на Югославия към Тристранния пакт. Всички бяха много доволни и изтъкваха щастливото съвпадение, че това става, когато сме на гости при тях. По този случай направиха и много снимки, каквито друг път при обеди нямали обичай да правят.

Върнахме се в 5 часа и отидох в камарата. След 8 часа до 12 имахме съвет, на който решихме да внесем законопроекта за чиновниците както го бяхме приготвили, без да правим изменения, но все пак да видим какви ще бъдат настроенията в комисията и да се съобразим с тях.

26. *III. Сряда.* Сутринта заседание във Финансовата комисия по закона за чиновниците. Присъствуваха само 11 души от комисията, и то почти всички, които бяха против проекта на правителството, но имаше и мнозина други депутати, също и от опозицията (проф. Цанков, Т. Кожухаров и проф. П. Стайнов).

По чл. 15 г. се развиха продължителни дебати. Големото болшинство от комисията и други депутати, лично заинтересовани по тоя въпрос, искаха да се запазят правата на банките. Обясних становището на правителството и че аз лично не споделям схващането на болшинството за банките. Обаче съгласих се с него по необходимост, като поисках тогава да се изключи и Университетът от обсега на чл. 15 г. За това мое предложение първоначално гласуваха само трима от 11 народни представители в комисията. След повторни разяснения и настоявания и при поименно гласуване, като се обясни, че щом се прави изключение за банките, то трябва да се направи и за У[ниверсите]та, моето предложение можа да мине с 6 гласа против 5.

Следобед в 5 ч. повиках ректора отец Цанков. Поисках обяснение, защо тази сутрин предложението от У[ниверсите]та, което ми бе връчено онзи ден и за което ми се каза, че нямало от него други екземпляри, е било разпратено тази сутрин на министрите и някои депутати. Отговори ми, че било отлитографирано в 50 екземпляра по решение на А[кадеми́чния] с[ъвет], за да се раздаде, в случай че не възприема решението на А[кадеми́чния] с[ъвет]. Този факт ректорът е скрил от мене, за да ме не сърди. Действително той ми обещал да го не прави „публично достояние“ но раздаването му на някои депутати не било такова. Вчера бил свикан съветът на Физ[ико]-мат[ематическия] факултет, който настоял да се действува. Отговорих, че и това не е право, понеже Физ[ико]-мат[ематическият] фак[ултет] се субституира в правата на А[кадеми́чния] с[ъвет]. Попитах защо ректорът не ме е потърсил последните два дена, от вторник суртинта до сряда 5 ч., по този толкоз важен за У[ниверсите]та въпрос. Отговори, че ме е търсил във вт[орник] по обед, когато съм бил в Чамкория. Каза̀ли му действително, че ще се върна в 5 ч., но вече не ме е потърсил, понеже чрез проф. Венедиков узнал от Митаков (после се оказа, че било от проф. Загоров), че Мин[истерският] съвет още в пон[еделник] вечерта бил разрешил въпросите окончателно в отрицателен смисъл за У[ниверсите]та, което не беше вярно. Освен това той бил осведомен, че във Финансовата комисия аз съм настоявал да не се прави изключение за У[ниверсите]та, а комисията ми наложила друго — нещо, което също не беше вярно. Упрекнах го, че не е потърсил връзка с мен, а се е осведомявал от трети лица. Разговорът беше доста нервен. Казах, че по отношение на литографираните екземпляри не съм се надявал да бъда заблуден от него не само в качеството му на ректор, но и поради духовния му сан и че той очевидно е искал да хитрува. Казах му, че въпросът е много сериозен и ще има последствия. Бих искал да знам по него становището на А[кадеми́чния] с[ъвет], но преди това помолих го утре сутринта да дойде при мене с деканите.

След вечеря бях с Кита на кино да се развлича, понеже университетският въпрос много ме измъчи и ме нервира.

27. III. Четвъртък. Съобщи се за преврата в Югославия¹⁷.

В 12 ч. дойдоха ректорът и деканите, пред които изложих как се е развил въпросът около У[ниверсите]та. Разбира се, те във всичко оправдават ректора. След 5 ч. във вторник вече не ме потърсил, за да „не ме безпокои“. Я. Моллов намира, че аз съм трябвало да потърся ректора. Отговорих, че в края на краищата както винаги министърът ще излезе виновен. Посъветвах с въпроса да се занимае А[кадемичният] с[ъвет] и литографираното изложение да се даде на всички нар[одни] представители.

Следобед бях в камарата, обаче пак отложихме въпроса за държавните служители. Идва Севов, който ми каза, че на Царя му се искало този въпрос да се свърши по-скоро и че той го схващал както и правителството. Боял се да не би депутатите да ни се наложат с друго решение, каквото се взе в комисията. Казах му, че ще го внесе утре в болшинството и че съм сигурен, че ще го прокараме така, както го искаме.

Вечеря у въздухоплавателното аташе von Schönebeck.

28. III. Петък. Сутринта мин[истерски] съвет. Решихме да поддържаме единодушно становището ни по въпроса за чиновниците в болшинството, което бе свикано в 11 ч. Аз изложих пред него подробно становището ни и защо във Финансовата комисия съм възприел компромиса по необходимост. Въпреки опозицията на мнозина заинтересовани депутати (Спас Ганев, Къосеиванов, Кендеров, Статев и др.), нашето предложение бе прието с голямо мнозинство. Следобед то мина с голямо мнозинство и в камарата.

Сутринта получих изложение от А[кадемичният] с[ъвет] с отговор на въпросите, които бях поставил (прилагам го). Заслужава да се отбележи, че додето даже големи принципиални въпроси минават в камарата сравнително леко, въпроси, в които има лични интереси, какъвто беше и този за чиновниците, се правят много по-големи мъчнотии.

В 10 ч. вечерта с Попов и Габровски бяхме при Ц[аря]. Съобщих му как е минал законопроектът за чиновниците. List му поставил въпроса дали ние бихме заели Тракия след изтеглянето на германците. Те искали

да оставят незаета територията при Одрин до линията Свиленград — Димотика. Разгледахме телеграмата от Драганов във връзка с присъединяването на Югославия към пакта и македонския въпрос. Ц[арят] ме задържа малко след излизането на Габровски и Попов и ми даде да прочета една много поверителна телеграма от Драганов до него. Съобщава му, че го повикал Хитлер в присъствието на Рибентроп, бил много разсърден на сърбите и казал, че сега македонският въпрос може да се разреши в наша полза¹⁸.

29. III. *Събота.* Сутринта продължителен доклад в м[инистерст]вото. Разправих на Йоцов¹⁹ подробно развитието на университетския въпрос. Следобед съвет. Вечерта вечеря у нас на германската колония и някои българи. Направих я, за да се сближа с тукашните партийни германски среди²⁰, които все още плашат Царя. Проф. Drexler (Gauleiter) се отпусна доста и ми каза, че може би наскоро да се поиска да признаем тук герм[анската] национал-социалистическа партия. Сега Drexler се числял като аташе в легацията.

30. III. *Неделя.* В 10 1/4 ме повика Ц[арят]. Получил телеграма от Драганов, в която съобщава, че го повикал Ribbentrop, за да се ориентира по македонския въпрос и го питал дали бихме могли да организираме у нас бързо в 48 часа пропагандаторска акция за Македония. Понеже Попов беше заминал за Костенец, с Груев и Севов (после повикаха и полк. Жечев да ни даде разположението на германските дивизии в България) заедно с Ц[аря] приготвихме отговора, като повикахме и Попов да се върне. В 5 1/2 ч. Попов дойде и заедно с него прегледахме отговора. Той не беше съгласен с последната фраза, дето казвахме, че все пак сме готови да проучим въпроса за пропагандата и да си послужим с нея в подходящия момент с оглед развитието на събитията. Той искаше въобще да се не поддаваме на това внушение и да го отхвърлим съвсем. Възразих, че с това бихме показали като че ли се дезинтересираме от Македония. По тоя повод Попов пак прояви не-

* Имат се предвид не дипломатите от карьерата, а работещите в различни германски служби в София нацисти.

признените си настроения към немците, особено към Ribbentrop. Той продължава да не вярва в техния успех. Подир дълъг спор съгласихме се на една компромисна формула, понеже Попов страшно се бои да се не увлечем във война и все смята, че бихме могли да заслужим малко благоволение на англичани и американци и техните приятели. Възразих му, както и друг път, че от тях вече абсолютно нищо не бихме могли да очакваме и че не биха ни оказали никаква милост, ако са победители. Обаче трябва много да внимаваме да си не развалим отношенията и с германците. Никой народ не може да осъществи своите национални идеали без борба, като стои със скръстени ръце и чака всичко да му се поднесе наготово. Ние трябва да имаме съзнание, че и нам ни предстои борба и да се готвим за нея.

В 7 ч. отидохме с Попов при Ц[аря], дето установихме окончателно текста на отговора. За тази телеграма никой от другите министри нищо не знае. Към 10 ч. Попов ми съобщи по телефона, че според една телеграма на Стратиев от Белград новото правителство съобщило на герм[анския] пълном[ощен] м[инистър], че признава присъединяването към пакта, но ще го обяви след 2—3 дена, когато духовете малко се уталожат. Не вярвам обаче сега германците да се задоволят с тази декларация, ако тя не бъде придружена с някакви гаранции.

31. III. Понеделник. Сутринта приех адмирал Schuster, началник на бреговата отбрана на Черно и Егейско море, заедно с щаба му. Следобед с генерала в 4 ч. при Ц[аря], дето генералът* докладва подробно за разговорите си с генерал Greifenberg върху мерките, които ще се вземат от наша страна при евентуална война със Сърбия. Обяснено било от генерала, че нашата задача ще се състои в защитата на турската граница; пряко участие в една война срещу Сърбия не бихме могли да вземем. Понеже намерихме, че заетото от генерала становище е правилно, изоставихме проектираната среща с List, на която тези въпроси трябваше да се изяснят по-подробно. — От 6 до 12 ч. сл[ед]обед съвет.

* Отнася се за ген. Даскалов.

1. IV. Вторник. Преди обед доклад и прием в М[инистерст]вото. Следобед в камарата, дето Марко Сакарски, при одобрение на културната конвенция с Унгария, държа една безконечна, от никого не слушана реч върху историята на българо-унгарските отношения. Някой бе изчислил, че тази реч, която трая повече от час и половина, е струвала на държавата 60 000 лева, вън от загубеното време на правителството и на Народното събрание.

Сутринта идва при мене генералът да му преведа една телеграма от фюрера, която имаше следното съдържание: *Der Führer hat zugestimmt, dass die Mobilmachung der bulgarischen Divisionen mit allen Mitteln zu beschleunigen ist.** Изглежда, че в М[инистерст]вото не е имало никой, който да я преведе точно. Разбрали я бяха в смисъл, че фюрерът „настоявал“ или „искал“ да предприемем пълна мобилизация. За утре се очакваше да пристигне *Feldmarschal Brauchitsch*, обаче съобщиха, че идването му се отложило за четвъртък. Ще стои само един ден; Царят ще му даде обед. — Вечерта на кино с Кита.

2. IV. Сряда. Отношенията на Югославия с Германия стават все по-натегнати. Новината за отиването на Еден в Белград не се потвърждава, обаче пропагандата в Германия против Югославия се засилва. Сутринта по-биха Горанов да уговорим мерките за осигуряване на телефонните и телеграфните съобщения в случай на война; ще се евакуират и отделни по-важни служби. Приех и генерал Бакърджиев, който настоява да се вземат мерки за ограничаване на консумацията на говеждо месо; житото също не стига и налага ограничението при хляба. Настоях пред Загоров още отсега да се продава хляб само едно денонощие след изпичането му.

Обед от д[ружест]вото на столичните журналисти²⁰ със 150 куверта; присъствуваха всички министри, с изключение на Митаков, Василев и Кушев. Държах реч. Следобед в камарата отговорих на питането на Ангел Стоянов по уреждането на поземления въпрос в Доб-

* Фюрерът е съгласен да се ускори мобилизацията на българските дивизии с всички средства.

руджа. Мина на второ четене законопроектът за 200-миллионния заем за постройка на гимназии и други сгради за М[инистерст]вото на просвещението. Дойде Сегов, който ми съобщи да се срещнем с генерала и Попов, за да установим поведението си в случай на война с Югославия, та да мога да докладвам утре на Ц[аря] преди срещата му с Brauchitsch. Събрахме се веднага в Мин[истерския] съвет, дето установихме: струпване почти на всичката ни армия на турската граница, отдето иде главната заплаха за нас; намесването ни във войната против Югославия трябва да се отклони, понеже с това бихме предизвикали Турция, която има съюзни задължения с Югославия и Гърция против нас.

Към 9 1/2 часа съобщиха, че тази вечер, в 8 1/2 часа, сръбски войски без никакъв повод от наша страна нападнали нашия пост № 9 при Калотина и след кратка престрелка го заели. Нашите войници се оттеглили на близката височина без да дадат жертви. Направихме веднага телеграма до Стратиев в Белград да настоя за оттеглянето на сърбите. По този повод забелязах, че аз предпочитам конфликтът да бъде предизвикан от сърбите, които ще носят и моралната отговорност за него. Генералът възрази да не говоря така, защото това значи две години война и болшевизиране на България. Отговорих му да не гледа така мрачно на работите. Той все си остава колеблив и няма вяра в народа. Попов всичкото време говори против германците; не харесва нито дипломацията им, нито военното им командуване.

Не мога да си обясня днешния инцидент освен като отговор на това, че днес германски аероплани летели над Сърбия по посока на Цариград, и то доста ниско, види се за да правят снимки; били обстрелвани, обаче нямали повреди. Това ми съобщи Сегов, който днес ходил към границата, тъкмо при Калотина. Линията и всички мостове били минираны; натрупани били големи количества камъни, за да бъде засипана линията.

В понеделник на 31 март приех професорите Г. Казаров²¹ и Д. Дечев²², на които дадох подробни обяснения по университетския въпрос, като им съобщих, че и Йоцов миналия вторник е съобщил на декана Саръ-

илиев, че в заседанието на мин[истерския] съвет предидущия ден въпросът за У[ниверсите]та не е бил разрешен; това нещо колегите в разните обяснения пред мене премълчаваха. Вчера Царят приел по същия въпрос ректора. Срещата траяла час и половина. Както после Груев ми съобщи, била е доста мъчителна и Ц[арят] след нея бил съвсем изпотен. На всеки случай той казал, че никой У[ниверсите]т няма такава автономия като нашия и че сега не е време да се протестира против закона; изтъкнал, че професорите гледат на този въпрос твърде егоистично. Царят беше пратил Груев нарочно да ми съобщи тези подробности. Вчера пък Йоцов ми съобщи, че колегите, в заседанието на съвета на нашия факултет, разпространявали слуха, че предстояло уволнението на 6 души професори по новия закон. Натоварих Йоцова да опровергае категорично тези слухове, които действително са измислени; нищо подобно никой не е мислил; те са обаче характерни за интригантския начин, по който се води борбата против закона.

3. IV. Четвъртък. В 10 ч. бях при Ц[аря] да му докладвам за сношните наши съвещания. Той не одобри само неговото отиване при Хитлер. На обед в двореца с фелдмаршал Brauchitsch. Ц[арят] е изобщо доволен от разговорите с него. Следобед и аз разговарях с него. Той е уверен, че турците няма да се намесят, обаче признава, че ние трябва да струпаме всички разполагаеми сили на турската граница. От нас иска евентуално, след минаването им в Сърбия, да осигурим техния тил, като навлезем и ние с разполагаемите по границата части. Отговорих му, че бихме се съгласили, ако да нямаше опасността по този начин да предизвикаме турците. Казах му, че ние по-добре познаваме нашите съседи, както това се е видяло и при югославянските работи. Ако за тях би било безразлично да предизвикаме турците, ние бихме приели предложението му. Уверих го, че това е единственото ни Bedenken,* за да се въздържа от намеса в Югославия. Той най-после се съгласи засега да не искат нищо повече от нас, а после да видим как ще се развият събития.

* Съображение.

та. Каза, че инцидентът при Калотина, макар и да е уреден, би трябвало да се използва в политическо отношение; много важно било, че сръбски войници са стреляли срещу съюзници на германците от Тристранния пакт. В 3 1/2 Brauchitsch си замина; бързал да се срещне с Antonesco.

Следобед бях в камарата, дето се разглеждаха мои законопроекти. Дойде Севов, с когото останахме на продължителен разговор. Генералът не е съгласен да се съобщи за случката при Калотина. По мое настояване съгласи се да почакаме до утре, додето се получи протоколът за инцидента.

[а. е. 5]

4. IV. Петък. Сутринта приех Richthofen, който бе дошел да се информира за разговорите ни с Brauchitsch. Потвърдих му, че единственото нещо, което ни спира да вземем и най-малкото участие в Сърбия е желанието да не предизвикваме Турция. В 10 1/2 в камарата приех делегация от кавалерите на ордена за храброст, които в тези критически времена спорят дали кавалерите на ордена III степен. I кл. трябва да се ползват от безплатни билети по железниците или не! Приех и една делегация начело с Ив. Петров и кмета на Ябланица, които ми връчиха дипломата за почетно гражданство на Ябланица. В 11 ч. имавме събрание на мнозинството. Разглеждаха се въпросите за новия кредит от 2 милиарда и 200 млн. за въоръжения и за наследството на Кочо Х. Калчев.

Следобед дойде за малко у дома проф. Dölger. Той е с чин капитан и заминава за Гърция. Следобед бях в камарата. Дойде Севов, който ми каза, че с полк. Жечев, Генчев и Разсуканов* били по сръбската граница. Констатирали, че навсякъде имало само обикновените постове; говори ми се застъпя пред генерала да се усили охраната на границата и да се мобилизират и останалите дивизии, за което впрочем аз бях говорил вече на генерала още онзи ден. След закриване на заседанието дойде генералът, който ми повери под най-голяма тайна, че действията на германците срещу

* И тримата служители в двореца.

Югославия ще почнат на Южния фронт в неделя на 6 т. м. на 5 1/2 часа сутринта; срещу Белград от Румъния на 12 април, а от Виена на 14 април. Очевидно германците имат причини да бързат, преди да дочакат съсредоточаването си на другите пунктове. Дойдоха после Попов и Габровски. Von Papen²³ съобщил сега в Берлин решително, че не бива да дразним в този момент турците с участието ни във войната срещу Югославия. Richthofen и Bismarck поддържат същото становище. Попов и Габровски не знаят за почването на военните действия. Генералът утре ще отиде при Ц[аря] да вземе съгласието му за мобилизацията на цялата VI дивизия на IV и на някои други части, включително на кюстендилския полк. Попов и Габровски искаха в неделя и понеделник да отидат някъде. Казах им да не напускат града, без да им казвам защо.

5. IV. Събота. Преди обед в М[инистерст]вото. В 5 часа съвет до 10 1/2. Пак се проявиха лошите настроения между генерала и Габровски във връзка с гражданската мобилизация.

6. IV. Неделя. Тази сутрин в 5 1/2 почнаха военните действия на германците срещу Югославия. Още сутринта сръбски аероплани бомбардираха Кюстендил, дето са дадени доста жертви, без ние да сме се намесили във войната. В 11 ч. стана тържественото откриване на строителния сезон в М[инистерст]вото на благоустройството с обичайните безконечни речи. В 2 1/2 един сръбски аероплан хвърли бомби над София в квартала Булина ливада; има разрушени няколко къщи и осем убити, повечето жени и деца. В 5 ч. съвет. В 6 ч. ме извикаха при Ц[аря]. Той беше силно възбуден, но твърде доволен, че сърбите са почнали нападенията върху нас, макар да не участвуваме във войната. Върнах се пак в Съвета, дето продължихме заседанието и решихме да протестираме за сръбските нападения чрез легацията в Белград. Попов повика веднага Миланович, пред когото също протестира, обаче той не можал да предаде протеста поради прекъсване на съобщенията. Получиха се първите сведения за германското напредване. Тъкмо тръгнахме да си отиваме, на 8 1/4 ч., дадоха тревога. Хвърлени са бомби над индустриалния

квартал при гарата. Тревогата трая 20 м[инути]. Тъкмо се върнах в къщи, последва втора тревога, която ни събра всички долу в зимника. Нощта обаче прекарахме спокойно.

7. IV. *Понеделник*. Получиха се първите сведения за успешното напредване на германците в Македония. Струмица и Куманово са взети. По обед имавме съвет. В Кюстендил са дадени доста жертви: 67 убити, от които 21 германци и около 90 ранени. Следобед останах в къщи. Късно вечерта узнахме, че германците са влезли и в Скопие. Днес времето е дъждовно, та не очакваме бомбардировка.

8. IV. *Вторник*. Сутринта бях в М[инистерст]вото. Дойде Попов, с когото изработихме декларацията за днешното заседание на камарата. Прочетох му и моето съобщение за немските вестници, което той одобри. Следобед прочетох декларацията, която бе посрещната с бурни одобрения²⁴. Решихме да изпратим Серафимов при List, за да му поднесе моите и на правителството поздравления. От страна на Царя ще отиде с него Поменов. Отиването ще стане утре сутринта. От Драганов се получи телеграма, че Ribbentrop му казал да тръгне веднага за София и да предаде тук желанието на фюрера, щото три български дивизии да окупираат сръбска Македония и да поемат администрацията, за да могат да се освободят германските войски. Тази вечер германците стигнали до Солун. Рупелското дефиле е било минато тази сутрин. След заседанието на камарата имавме съвет във Военното м[инистерст]во.

9. IV. *Сряда*. В 9 1/2 ч. ме повика Ц[арят] във връзка с телеграмата на Драганов. Той е на мнение да приемем предложението, но не за „окупация“, а за да „запазим реда и спокойствието в завзетите от германците територии“. Да посочим обаче на опасността от Турция, която в такъв случай би се засилила. Аз предложих да не дочакваме връщането на Драганов, но да повикам още тази сутрин Ribbentrop и да му кажа, че приемаме по принцип. По такъв начин ще покажем повече добра воля и готовност, като приемаме направо, без да чакаме изложението на Драганов. Царят одобри мно-

го това предложение и ме натовари да говоря веднага с Попов и генерала. Загатнах и за евентуална военна конвенция, обаче това той не одобри.

Повиках веднага Попов и генерала. Попов е решително против германското предложение, генералът е съгласен, но да поискаме непременно една бронирана дивизия срещу Турция. Употребих повече от един час да ги убеждавам, но и двамата не отстъпват, като искат при това да не бързаме, а да изчакаме идването на Драганов. Попов заговори пак за оставка и съжaliaва, че по-рано не е настоявал. Призна, че той не вярва в германската победа; мене ме облажавал, че съм бил тъй оптимист и за това съм бил спокоен, а той постоянно се мъчел с мисълта, че всичко ще свърши зле. В това време се обади Ц[арят] и съобщи, че Драганов идва днес в 1 1/2 ч. Казах му, че разговорите не са довели до споразумение и че планът ни се осуетява, особено щом Драганов идва толкова скоро. Отговори, че ще си помисли. Генералът отиде преди това в камарата, а Попов остана да обмисляме още положението. Дойде и Сегов, който също почна да го кандардисва и ми каза да отида в 2 1/2 в двореца, за да изслушаме заедно с Ц[аря] Драганов, а след това решихме аз да повикам Richthofen и да говоря с него, без да искам повече съгласието на Попов, който през време на този разговор бе отишъл в друга стая. В това време съобщиha, че аеропланът, с който пътувал Драганов, поради лошото време спрял в Арад и следователно Драганов днес няма да може да дойде. Видяхме в това намеса на providението и атакувахме наново Попов, който най-после се съгласи да повикам веднага Richthofen. Взехме по телефона съгласието на Ц[аря], който много се зарадва, че въпросът се урежда все пак по този начин. Повиках Richthofen, който дойде на 1 1/2 часа. Съобщих му телеграмата на Драганов и му казах, че понеже неговото идване се забавя, правителството с готовност приема направеното предложение, което отговаря и на нашите собствени желания, като оставаме подробностите да се уговорят допълнително. Той обеща да предаде веднага това в Берлин.

Следобед в камарата. Серафимов ми докладва, че били при List в Чамкория, дето ги задържали и на обед. List бил видимо твърде трогнат от поздравленията. Ве-

черта дойде в камарата и Попов. Той сега се е успокоил и каза, че след като размислил добре, убедил се, че аз съм имал право и че ние действително трябва да побързаме да окупираме Македония, особено с оглед на това, че по-късно бихме могли да имаме неприятности с италианците. След вечеря дойде у дома генералът във връзка със закона за бойците от фронта и някои други въпроси. И той сега одобрява напълно моята постъпка, обмислил е вече плана за изпращането на трите дивизии в Македония; за командующ има намерение да предложи генерал Михов²⁵, когото считал и за евентуален свой заместник като министър; с него да отидел и полковник Пантев²⁶. Изглежда, че вече по-рано са говорили с Ц[аря] за тези лица, тъй като Ц[арят] ми бе споменал същите имена.

Днес в камарата дойде при мене Думанов, който по най-настойтелен начин искаше да ми се наложи за председател на парламентарната комисия по просветата. Отказах му категорически. — Тази сутрин германците са били в Солун и устроили веднага парад.

10. IV. Четвъртък. Преди обед дойдоха в Съвета генералът и Божилов с Йовов²⁷ и Ив. Вазов²⁸, за да направят последните поправки по законопроекта за бойците от фронта. Дойде и Горанов, който съобщи, че германците сега искали да заемем и железопътната линия Свиленград — Дедеагач, след като по-рано бяха предложили Цариброд—Ниш, на което вече се бяхме съгласили, като бяхме приели да поемем и военната ѝ охрана. Дадохме съгласие и за Свиленград—Дедеагач. Генералът вече не се бои, че ще предизвикаме турците. И неговото настроение от вчера насам е много подигнато. Отидох след това в камарата, дето в комисията по просветата избрахме за председател д-р Ив. Вазов. Дурманов, който вчера заяви, че ще си даде оставката от секретарството, отсъствуваше.

Дойде Сегов да ми донесе последните телеграми. Той намира, че сега аз трябва да вляза в ролята си като председател и да наложа на генерала това, което е необходимо от политическо гледище. Отидох след това при Попов, чието настроение е съвсем подобро. Решихме с него, понеже Драганов все още го няма, че ще бъде добре генералът да отиде при List и да говори

с него по окупирането на Македония. Повикахме генерала, за да се съветваме; той прие с готовност и остана само да вземе съгласнето на Ц[аря].

Следобед в камарата. Приехме в комисията закона за наименованията с народностно и обществено значение и закона за учебниците, а във Финансовата комисия — бюджета за 100-милионния кредит за постройка на гимназии. И на двете места имах продължителни разговори с депутатите по положението. Германците са вече в Битоля и Лерин. Паднал е и Тобрук в С[еверна] Африка. Снощната реч на Чърчил се таксува като песимистична.

Разглежда те законът за амнистията. Заявих на Митаков и на председателя на комисията Сотир Янев, че ще държим твърдо на представения проект. В 8 ч. дойде Попов. Получена е телеграма от Берлин, че ни благодарят за съгласнето да окупираме Македония, обаче подробностите щели да бъдат уговорени направо между върховното военно командване и нашето военное командване. Richthofen бил при Попов и му казал да не бързае със заемаването на линията Свиленград—Дедеагач, додето не му каже и той, че се одобрява от политическо гледище. Груев обаче съобщи, че Ц[арят] бил на мнение да не отлагаме. Казахме на Горанов да приеме, но после да забави изпълнението, додето получим отговор от Richthofen. Божилов пак прави обикновената аларма и по закона за амнистията, че с този или онзи документ не бил съгласен и се бои да се не изложим.

Късно вечерта Попов ми съобщи, че германците влезли в Загреб, посрещнати тържествено от населението. Сръбската армия масово се предавала. Заловени много генерали. Изглежда, че има пълно разстройство. Имало слух, че групата, която отиваше през Ниш, влязла и в Белград от юг.

11. IV. Петък. Сутринта приемах в Съвета. Приех италианския журналист David, който искаше да напише един „портрет“ за мене в „Gazetta del popolo“. Антони Николов* ми предаде слуха, че някакъв комитет в Скопие искал да провъзгласи присъединяването на Ма-

* Директор на правителствения вестник „Вечер“.

кедония към България. Говорих с Попов и решихме да използваме този случай и ако слухът не е верен, да предизвикаме подобно решение. Повиках Габровски и Севов, с които проверихме този въпрос по-подробно; решихме да натоварим с тази работа Данаил Крапчев²⁹, който тези дни отива в Македония, след като вземем съгласието на Царя. Решиме освен това, по мое настояване, манифестацията, която се проектираше за 20 т. м., да стане на 13, и да установим посочено от нас лице за връзка с германците по македонските работи.

Обърнах внимание на Ант[они] Николов, че нищо не се пише сега по македонските работи, макар че бяха дадени наставления на Мечкаров³⁰. Изглежда, че той и тази работа държи хлабаво.

Следобед бях в камарата, дойде Севов и ми съобщи, че Царят бил съгласен да възложим на Крапчев мисията за Скопие. Повиках веднага Крапчев; той е за присъединяването на Македония към България, а не за автономия. Готов е да се натовари с мисията за Скопие, обаче изглежда не е много сигурен за успеха; като че няма там много връзки. Препоръча да заинтересоваме и други лица.

Започнах да се безпокоя, че още не се урежда въпросът за нашето влизане в Македония; боя се немците да не са се разколебали и се питам, дали не беше по-добре, въпреки турската опасност и опозицията на Попов и генерала, да приемем предложението на Brauchitsch за нашето влизане още отначало в Македония. Впрочем на нашето гледище бяха тогава както Richthofen така и Bruckmann, а и von Parren беше телеграфирал в Берлин, въпреки неговия оптимизъм да бъдем много внимателни с турците.

Вчера Попов беше натоварил Richthofen да пита дали да окупираме Западните покрайнини, понеже властите са ги напуснали и имало чети, та нашето население се оплаква. Днес Richthofen беше дал съгласието си да назначим лице за връзка по македонските работи.

Последно заседание на камарата преди ваканцията. Сотир Янев искаше да снемем от дневния ред закона за амнистията, понеже имало много разногласия. Не се съгласих и го оставихме, макар днес да не може да мине, понеже има още 6 души оратори да говорят, а всички говорят най-малко по час. Така законът не ми-

нава по вина на депутатите; ако те искаха, можеха да се ограничат в говоренето и законът да мине, след като вече се слага три пъти в дневния ред.

12. IV. Събота. Преди обед в М[инистерст]вото. След-обед при Ц[аря] в 4 1/2 ч., за да изслушаме Драганов, който тъкмо що се бе завърнал от Берлин. След преврата в Белград повикал го Хитлер само за няколко минути, като му заявил, че сега му било олекнало; сега и македонският въпрос можел да се разреши в наша полза; това обаче той да съобщи само на Ц[аря]. На 8. IV. го повикал Ribbentrop и предложил да окупираме ние с три дивизии сръбска Македония. Попитан изрично станало ли е дума да поемем ние администрацията. Отговори, че не, макар в телеграмата му да стои, че се касае и за администрацията. Казахме на Драганов, че всичко това вече е уговорено и му показмахме картата, где ще бъдат разположени дивизиите.

От 6 до 11 ч. министерски съвет.

13. IV. Неделя. Сутринта голяма македонска манифестация. Пред германската легация Ст. Баджов държа една невъзможна реч на негърски немски. Richthofen отговори с няколко думи, като каза, че пожелава на Македония щастливо бъдеще. Големи овации в двореца на Ц[аря], който ги приемаше долу пред балкона.

На обед по случай западния Великден много фамилии бяха канили немски гости. У нас имаше 6 души войници и подофицери, всички с железния кръст; били са в Полша, Франция и Румъния. Бяха в много добро настроение и останаха до 6 часа. Единодушно изтъкнаха, че така никъде не са били посрещани. В 6 1/2 отидохме с Кита и Мария в Панчарево на гости на Сийка Гешова и вечеряхме заедно с Такворян. Сийка и Гочо дошли до развод, след като той ѝ ударил две плесници от ревност.

В 1 1/4 през нощта въздушно нападение, което продължи до 5 часа. Има запален влак на гарата с аеропланни мунициии, които продължаваха да избухват до обед на другия ден.

14. IV. Понеделник. След една безсънна нощ събрах

сведения за нощесното нападение. Приех Л. Божков*, който ми докладва материала за новата пропагандна книга за България. С Попов дадохме наставление на Драганов, който следобед заминава обратно за Берлин.

От 4 до 5 ч. следобед имаше пак аларма**, обаче нямаше бомбардировка. В 6 ч. отидохме четирмата при Ц[аря]. Утре List ще се сбогува, понеже мести квартирата си в околностите на Солун. Изглежда, че около въздушните нападения има твърде много шпионаж, срещу който решихме да вземем строги мерки. Телеграмата от Стаменов, че Мацуока бил изпратен в Москва от Сталин и Молотов. Всички били пияни и Сталин едва ли не прегърнал Мацуока (японския м[инистър] на в[ъншните] раб[оти]). Говорил му против Америка. Стаменов заключава, че Русия или ще влезне в Тристранния пакт, или иска Япония и Америка да се изтощят взаимно³¹.

15. IV. Вторник. Сутринта генералът ми съобщи, че снощи югославската армия се предала безусловно; англичаните бягали от Гърция, без да дадат сражение. Работите се развиват с главоломна бързина, поради което поисках да видя Ц[аря], за да го съветвам да поиска веднага проектираната среща с Хитлер. Повиках Ст. Чапрашъков, който бе поискал да ме види още онзи ден. Каза ми, че се срещал тук със Staatsrat*** Turner, който бил негов приятел. Натоварен бил от Хитлер с цивилното управление, заети от армията на List (Тракия и сръбска и гръцка Македония). Казал, че Солун вероятно ще остане гръцки; за Воден и Лерин не бил сигурен; оказал на мъчнотините, които бихме могли да имаме с италианците за Охрид и Преспа; Хитлер държал много за приятелството си с Мусолини и бил наклонен да му прави отстъпки; само една среща на Царя с Хитлер могла да предотврати някои нежелателни решения. Turner ще бъде под разпоредбите на List.

Полицията е арестувала управляващия югославската легация Соколович, замесен в готвения от пладна-

* Бивш директор на БДЖ, виден масон. През 1940 г. е изпратен да пропагандира националните претенции на България сред американската общественост.

** Тревога.

*** Държавен съветник.

рите преврат³². Berker като доайен на дипломатическото тяло ходил при Попов да протестира. Попов бил на мнение да се пусне Соколов и да се наблюдава. Предложих да скъсаме още днес сношенията с Югославия и да накараме целият персонал да замине, с което Попов се съгласи. Като причина ще се посочи нападението на нашите постовете, бомбардировките в България и замесването в пладнарските машиниции.

В 12 1/2 дойде List да се сбогува. Поздравих го за бляскавите победи. Той благодари за необикновено добрия прием. Заговорих за нашето влизане в Македония. Той е напълно съгласен и телеграфирал в този смисъл на фюрера. Вчера бил тук и Brauchitsch, с когото е говорено по същите въпроси. Настоях да се побърза с влизането ни не само за успокоение на населението, което се тормози от чети, но и за да завърши освободението на България. Указах на това, че ние 60 години работим за това нещо, че България цяла е била освободена от русите, но после част от нея върната на турците и че сега се довършва освободението ни; това ще бъде най-голямото историческо събитие в нашия живот. Това изглежда му направи впечатление, понеже ми каза, че ако днес не получи отговор от Хитлера, ще му телеграфира наново с посочените от мен аргументи.

След излизането от мене очакваше го една делегация от македонския комитет да му благодари за освободението на Македония; изказват същевременно*, че не са могли да вземат участие, но обещават за в бъдеще да помогнат доколкото могат. Фелдмаршалът благодарил и казал, че тяхното участие не било възможно по политически причини.

Отидох след това при Ц[аря], комуто доложих за всичко и го помолих да поиска веднага среща с Хитлер. Той одобри, но беше много нервен както винаги, когато нещо важно му се предложи внезапно и каза, че ще обмисли този въпрос след интимния обед, който дава на List. Впрочем днес е вторник и затова не трябва да се очакват никакви постъпки³³. Съгласен е за бързото прекъсване на сношенията с Югославия, когато предложих.

* В смисъл „съжаление“.

Върнах се в Съвета и повиках веднага Попов и Габровски, за да вземем окончателни решения. Попов намира с право, че срещата с Хитлер трябва да бъде последвана и от среща с италианския крал³⁴ и Мусолини. Повикахме Симеон Радев³⁵ и го натоварихме да приготви късо изложение по македонския въпрос, което да послужи на Ц[аря] при срещите му.

Следобед Ц[арят] ми съобщи, че List се съгласил да изпратим в Солун за връзка по македонските работи професор Яранов. Повиках Н. Стоянов и Яранов, за да обсъдим македонските въпроси и им съобщих за мисията на Яранов. Указах на големите пакости от автономическите тенденции в някои от македонските среди³⁶. Приех след това делегация от Съюза на запасното войнство³⁷, които искаха да се ориентират по окупацията на Македония. Запитаха има ли нужда да се предприеме акция за Моравско*. Казах им, че засега не трябва да се бърза с нея и че ние предпочитаме да решаваме въпросите един по един. Ако стане нужда, ще им кажем.

Дойде след това Попов, който бе вече изпратил нотата до югославяните. Последва аларма; отидохме в скривалището на Военното м[инистерст]во. Аеропланите се явили над Чамкория, Мала Църква и Симеоново, но изглежда, че не са хвърляли бомби.

Вечерта дойдоха Сегов и Груев, донесоха текста на телеграмата до Драганов за срещата с Хитлер, която ще се изпрати утре. Решихме, че едновременно постъпки ще трябва да се направят и чрез Richthofen, за да се не обиди Ribbentrop.

Невероятни са лъжите, които се разпространяват от Атина и Лондон във връзка с военното положение. За характеристика — прилагам едно извлечение от бюлетина**.

16. IV. Сряда. Преди обед приех Н. Стоянов и проф. Коларов, с които говорихме обширно по македонските работи. Те ме уверяват, че идеята за независима Македония сега не се поддържа от никого, даже не и от

* Земите, намиращи се около р. Южна Морава.

** Приложени са съобщения на Ройтер, които предават оптимистично хода на войната срещу Гърция.

ВМРО (Михайловистите)³⁸. Препоръчаха ми няколко души, които да изпрати в Македония, за да ободряват населението и да подготвят евентуално един комитет, който да поиска присъединяването на Македония към България. Приех също Ст. Кличков, който най-после се съгласи да поеме ръководството на младежта*. Следобед съвет във Военното м[инистерст]во. Започнахме разискванията по цените на земеделските и индустриалните произведения, при които пак пролича известната вече едностранчива тенденция на органите на М[инистерст]вото на земл[еделието] в полза на земеделците, с която се прави толкоз демагогия.

17. IV. Четвъртък. Преди обед прием. [Следобед повиках Н. Стоянов и проф. Яранов, като съобщих на последния, че със съгласието на List го изпращаме при неговия щаб в Солун за съветник и връзка по македонските работи.]** Получи се съобщение от Берлин, че можем вече да влезем с войските в Западните покрайнини. Следобед пак съвет във Военното м[инистерст]во, на който продължихме разискването по цените. През време на съвета дадох аларма, та слязохме в скривалището, дето продължихме заседанието, но скоро последва отбой.

18. IV. Петък. Сутринта Ц[аря] ми събщи, че се получило съобщение чрез Richthofen за срещата с Хитлер, която ще се състои утре в главната квартира при Виена (Wiener Neustadt***). В 11 ч. отидохме с Попов при Ц[аря] да уговорим подробности за срещата. Ц[аря] призна, че тази среща го доста тревожи. Говори продължително, че лигарите³⁹ все още се проявяват в армията, което личало и сега при назначенията в Македония; имало голяма нужда от прочистване на армията, което сега след завършване на войната можело лесно да стане, ако правителството му даде нужното съдействие. Заедно със съобщението за срещата с Хитлер се получи и съобщение, че можем вече да влезем в Тракия (без най-източната част до Дедеагач) и в Македония

* Става дума за държавната младежка организация „Бранник“.

** Текстът е зачеркнат от Филев.

*** Винер Нойщад — град до Виена.

до Вардара. Слава богу, защото напоследък твърде много се безпокояхме от постоянното отлагане на тази работа. Решихме влизането да стане още утре, като за Скопие се изпрати бърза част с архимандрит Стефан⁴⁰, за да може на Великден да се служи на български. Събрахме се след това четирмата в Съвета, за да уговорим подробности. Следобед приех Д. Крапчев, който днес се завърна от Македония. Духът навсякъде бил много добър, особено в Битоля и Прилеп; само в Скопие и Куманово бил доста разколебан вследствие на усилената сръбска пропаганда. Нямамо никъде никакви прояви или желания за независима Македония.

19. IV. Събота. Тази сутрин на 9 ч. изпратихме от летището във Враждебна Ц[аря] при Хитлер. И при заминаването беше пак много нервен. Пригответхме с Попов телеграмите до Хитлер, Мусолини, Рибентроп и Чано по случай влизането на нашите войски в Тракия и Македония, което става днес. До обед приемах в Съвета. Пак се разпространяват алармистични слухове за някакви отстъпки на Турция. По такъв начин се трови душата на народа, вместо да го оставят да се радва спокойно на днешните големи събития. Логофетов отдава това на злобата на партизаните, които не могат да се помирят с обстоятелството, че те докараха само катастрофи, а сега при управлението на нешколувани политици всичко отива така добре. Следобед съвет във Военното м[инистерст]во, за да ориентираме колегите върху положението. Решихме да признаем новата Хърватска държава.⁴¹

20. IV. Неделя. В 5 1/2 ч. сутринта отидохме с Кита на черква, когато се отслужи службата за Възкресение Христово. В 12 ч. отидохме на летището във Враждебна да посрещнем Ц[аря], обаче пристигането бе отложено за 2 часа, когато пак отидохме. Ц[арят] се завърна от срещата с Хитлер много доволен. В 6 ч. отидохме четирмата при него във Врана. Посрещнат е бил от Хитлер много любезно; там е бил и von Рарпен. Ц[арят] е благодарил преди всичко за освобождението на българските земи. След това, както обикновено, разговорът се е подел от Хитлер. Най-напред са разговаряли за Югославия. Хитлер е бил много огорчен от

всичко това, което е станало там. Намеренията му са били да остави една малка и слаба Югославия. Ц[арят] му е обърнал внимание да не правят грешката да допускат румъните на юг от Дупава в Неготинско; напротив, да гледат да имат под своя контрола както мините в тази област, така и Железните врата. Германците ще вземат само Щирня, Бачка ще бъде дадена вероятно на унгарците, а сръбски Банат — на румъните. Босна и Херцеговина ще се присъединят към Хърватско; Ц[арят] е препоръчал да им се даде изход на морето. Далмация ще отиде към Италия. Войната с Гърция никак не е била по угодата на фюрера. При все това, изглежда, че Гърция ще бъде щадена. Правят се усилия да се привлече Турция, отчасти с отстъпки на територията около Одрин. Ц[арят] е обосновал подробно защо не трябва да се отива по-далече от линията Свиленград—Димотика. Настоял е много и за Солун. Обаче по този въпрос фюрерът не е искал да се ангажира преди свършването на войната в Гърция. Разгледан е бил и въпросът за Охрид. Фюрерът е казал на Ribbentrop да има това предвид при разговорите с Сiano, които са щели да станат на другия ден. За Пирот и Враня мъчнотии няма да има. Наклонени са да ни дадат две минни области, едната към Враня? (включена е била и в Санстефанска България), другата югоизточно от Шар (имената не си спомням). Разговорите са се продължили и следобед, когато Ц[арят] е показал подробно пригответените карти. Заинтересували са се твърде много за тях и са ги задържали. Изобщо срещата може да се означае като твърде благоприятна. Вечерта Ribbentrop поканил Ц[аря] на вечеря в „Drei Husaren“. Особено благоприятно е обстоятелството, че Ц[арят] е бил при Хитлер преди Сiano, който е имал среща на другия ден, тъй като изглежда, че италианците ще имат претенции и за част от Македония.

Въпреки взетите мерки, новината за посещението на Ц[аря] се беше доста разпространила из София. По тази причина решихме да я съобщим официално.

21. IV. Понеделник. Тази сутрин повиках проф. Батаклиев⁴² и Караманджуков⁴³, на които дадох задачи във връзка с тракийския въпрос. На обед бяхме у Такворян в Панчарево, дето останахме целия следобед.

22. IV. *Вторник*. Преди обед в м[инистерст]вото. След-
обед съвет във Военното министерство. Преди това на
аудиенция при Царя. Разговаряхме по окупацията на
Тракия и Македония.

23. IV. *Сряда*. Тази вечер пристигна Clodius* и бе вед-
нага приет от Ц[аря] от 6 1/2 до 8 1/2. След това беше
при Попов. Донесе успокоителни известия; изпратен на-
рочно от Ribbentrop с политическа мисия. Нашите пре-
тенции, също и относно западна Македония, щели да
се вземат под внимание, могли сме да спим спокойно.
Представи редица искания от стопанско естество, глав-
но за концесии на мини в земите, които получаваме
източно от Шар; искат улеснения по железниците в
Македония и да поемем ние изплащането на Kredit-
kassenscheine**, издадени към отстъпените нам терито-
рии; също да поемем съответната част от държавния
дълг на Югославия към Германия. Намираме искания-
та за приемливи. Изглежда, че Clodius лично е заин-
тересован в минните предприятия. В 10 1/2 часа вечер-
та отидохме с Попов при Ц[аря]. Clodius и нему е
говорил в същата смисъл, като се е спрял повече вър-
ху северната и северозападната граница на Македония.
Обаче Ц[арят] не ни разправи подробно продължител-
ния разговор, който са имали. Загатна само, че Clodius
бил замесен в някакви гешефти около мините. Изглед-
да, че разговорът се е въртял повече около тях. Ц[арят]
се безпокои твърде много, че може би ще изгубим Де-
бър и Тетово. Казахме му, че това не би било голяма
загуба и че можем да бъдем много доволни, ако полу-
чим останалото.

Работата се слага така: за Солун фюрерът още не
бил взел решение; също и за гръцка Македония. Сръб-
ска Македония до Шар и Качаник с Враня и Пирот
ще бъдат наши; в Тракия на изток от линията Свилен-
град—Дедеагач ще се направят вероятно концесии на
турците.

Разгледахме и днешното писмо на Яранов; немците
допускат само нашата военна окупация, но правят
спънки за гражданското управление; считат ни все

* Клодиус — зам.-началник на отдела за икономическа политика
в Германското външно министерство.

** Кредитни жп билети.

още за „гости“. Ц[арят] настоя да се вземат мерки, за да се възобнови всднага теснолинейката Кулата—Демир Хисар (това стана впрочем при вчерашната аудиенция).

24. IV. Четвъртък. Свиках съвета в 9 1/2, за да одобрим предложенията на Clodius, с които всички се съгласиха⁴⁴. Разисква се за пречките от германците по въпроса за администрацията на окупираните земи, обаче съгласихме се, че ще трябва да държим сметка за исканията им до окончателното разрешение на въпроса за границите.

В 11 ч. приех Clodius, с когото разговаряхме цял час. Каза и на мене приблизително същото както на Попов. По указание на Сегов обърнах му вниманието, че границата източно от Шар би трябвало да върви по течението на Морава, за да обхваща целия планински масив с мините, за които става дума. Това много го заинтересува. Понсках също така в окупационната зона да се включат поне временно Лясковец и Бяла Паланка.

Обядвахме с Попов, Clodius и Richthofen. Clodius беше много разположен. Каза, че според неговото схващане солунската област ще остане като военна зона, окупирана от германците; сръбска и гръцка Македония, както и Беломорието окупирани от нас; Епир от италианците.

Следобед иммахме пак съвет. Вечерта вечеря от генерал Löhrg* в Юнион клуб. Интересен разговор с адмирал Schuster: италианците най-после се съгласили да поставят някои единици под негова команда и изпратили за тази цел при него един флотски офицер; Schuster чул обаче, че сме имали някакви разногласия с италианците, та ме питаше съвсем поверително, дали е вярно, за да знае как да се отнася с италианеца, като взема разбира се нашата страна. Казах му, че отношенията ни с италианците са отлични; има наистина някои малки недоразумения относно Охрид, но надяваме се да се уредят лесно.

25. IV. Петък. Получиха се сведения за инциденти при Удово и Бук. На първото място чета обстрелвала га-

* Лъор — командувач хитлеристките войски в Гърция.

рата и убила един войник. Нашите войници заловили 40 души избягали сръбски войници и четници, всички въоръжени; пет души били разстреляни, останалите задържани. При Бук гарата обстрелвана с тежки картечници от селото. Войниците заловили три тежки картечници, обаче хората избягали. Говорело се, че се подготвя въстание, което да избухне след оттеглянето на германците. Действителността в управлението в тази област и прекаленото внимание на германците към сърбите създават в тази област големи мъчнотии. Възползувахме се от тези случаи, за да настоим да поемем по-скоро пълното управление. Ц[арят] с генерала снощи заминаха за пограничната зона. Утре изпращаме Ив. Балабанов в Рим, да види какви са настроенията и да работи за присъединяването на Охридско.

Сутринта приех делегация от Македонските братства — генерал Коста Николов, Лазар Томов и Милан Дамянов. Възмущават се, че сме изпратили в Македония хора от Вътрешната организация. Отговорих им, че не правим разлика между никакви фракции, искаме да се хвърли було върху миналото и всички да бъдат единни; в противен случай ще попречат много на общото дело. В същата смисъл говорих вчера на Ст. Стефанов, председател на акционния комитет в Скопие, който също не признава нито Вътрешната организация, нито представителите на тукашните братства, които счита за самозванци; иска между другото два милиона лева, за да се организират комитетите и 20—30 револвера за техните хора, които ще ходят по агитация! Вижда се, че македонците*, няма да поумнеят и да се помирят. На всички мои доводи Стефанов отговори, че разбира всичко това, но те били много инак и не могли да се променят. По такъв начин явно е, че ще продължават да наливат вода във воденицата на Италия, а може би и на Русия.

26. IV. Събота. Преди обед в м[инистерст]вото. След-обед виках проф. Л. Диков, комуто предложих да го назначим за арбитър в споровете с Румъния по Крайовския договор. Прие с готовност. Виках и проф. Ге-

* Има предвид различните враждуващи групировки, действащи сред македонските българи.

нов⁴⁵ и му предложих секретарството на Академията. Отклони, поне засега, понеже ще му пречи на занятията, но обеща да прокара кандидатурата на проф. Казанджиев⁴⁶ за редовен член, след което той би могъл да стане и секретар.

Дадох вечеря на генерал Löhr. Днес по обед той е бил в Коринт, дето с парашутисти е могъл да бъде зает и запазен коринтският канал. Направено е било всичко, за да се запази и железопътният мост, но в последен момент един английски снаряд попада в мината под моста и той е бил хвърлен във въздуха. На вечерята присъстваха и Clodius, който днес получил важно съобщение от Ribbentrop, което трябвало да предаде направо на Ц[аря].

27. IV. Неделя. В 10 ч. откриване на седмицата на книгата с кратка реч от мене в аулата на университета. Събранието не беше добре посетено. Ректорът протопресв. Цанков се надува като сърдит. В 2 часа ме повикаха при Ц[аря]. Clodius е бил при него в 10 1/2 ч. и му съобщил, че след продължителните преговори с италианците Охрид остава с Ресен у нас, обаче Преспа, Струга, Дебър, Гостивар, Тетово и Кичево отиват в Албания. Първоначално италианците настоявали на една линия, която започва почти непосредствено на запад от Скопие и отива на юг, като оставя и Битоля в Албания, а нам се дава само Прилеп. Разбра се, че повече няма да бъде възможно да получим, но решихме да обърнем внимание, че така ще се създаде лошо настроение у нас против италианците и приятелството ни с тях ще се развали. Изглежда обаче, че немците не могат да им наложат нещо повече, понеже се боят да се не отметнат от тях. Clodius също твърде предпазливо се изказа зле за италианците, както и всички други германци. Претенциите на италианците са не само прекалени, но и вредни преди всичко за самите тях, понеже пак ще се създадат недоволства. Всичко това се дължало на Сіано, който напоследък пак си възвърнал доверието при Мусолини. Повикахме Попов и генерала, които също са на мнение, че трябва да се помирим с предложеното, толкоз повече, че така получаваме по-голямата част от спорната зона със Скопие. Решихме обаче в замяна на тази отстъпка да настоя-

ваме за Леринско, както и за Солун, в случай че германците не го задържат за себе си. В 4 часа Попов се среща с Clodius, за да му предаде нашите мнения, а в 5 часа Clodius замина за Будапеща, дето той също така ще преговаря по териториалните въпроси. Тези преговори според него щели да бъдат още по-трудни. В западната граница на Беломорието по Круша планина включихме и Кукуш, обаче решихме да не настояваме за Бела Паланка и Лясковец.

Царят вчера е бил в Щип и Струмица, посрещнат с необикновен възторг; минал е също инкогнито, през Царево село и Кратово. Този вечер заминава с генерала за Ксанти и Кавала. Решихме да влезем в споразумение с List за демобилизацията на част от нашите войски. Следобед отидохме с Попов, Даскалови и Хаджи Петкови в Панчарево на гости на генерал Ант. Ганев и вечеряхме у Вилфан.

28. IV. *Понеделник*. Сутринта повиках проф. Генов да му поискам съдействие за подготовка на една евентуална конференция, която едва ли ще се състои. В споразумение с Попов правим това повече за да се не каже, че пренебрегваме Генов. Следобед продължителен съвет до 1 ч. сл[ед] полунощ. Занимавахме се повече с новоосвободените земи, за които решихме да създадем особено комисарство, като го предложим на Хр. Калфов.

29. IV. *Вторник*. Сутринта в м[инистерст]вото. Приех между другото македонските дейци Коларов, Църношанов и Гюзелев. Първите двама току-що са се върнали от обиколка в Македония. Разправят много интересни работи. Небивало въодушевление у българското население и много висок дух. В Охрид обаче са били посрещнати много зле от италианците, които не са ги оставили да влязат в контакт с местното население. В Лерин българското население било много подтиснато и плахо, особено като гръцките власти още стояли. Във Воден обаче българите излезли масово и били много бодри. Поисках и от двамата да дадат подробно писмено изложение. Решихме да предприемем по-широка акция за изпращане на книги в Македония, да отпечатаме една антология с патриотични песни и разкази и за „Св. Кирил и Методий“ да докараме в София уче-

ници от всички по-важни градове от новоосвободените области, включително и от Добруджа.

Следобед по изключение бях доста свободен.

30. IV. Сряда. В 11 ч. четирмата отидохме при Ц[аря], който тази сутрин се бе завърнал и искаше да сподели с нас впечатленията си от обиколката си из Беломорието. Впечатленията му са благоприятни, макар да е констатирал някои недъзи у войниците. Командующият немски генерал в Кавала не бил много добре разположен към нас и поддържал доста гърците, както това правят впрочем почти всички германци. Имало обаче и много интриги срещу нас от гръцка страна, които Ц[арят] се опитал да разсее. През време на разговора увлече се твърде много да говори против някои звенари⁴⁷, настанени сега в разни щабове; генералът обеща да ги премахне при предстоящото намаление на щабовете. Решихме генералът да се срещне с List, за да види дали бихме могли вече да демобилизираме отчасти. Вечерта съвет. Преди това приех Илия Кожухаров,⁴⁸ когато увещавах да стане областен управител на Беломорието. Прие, но с много фасони и само за „хатър“, искаше му се по-особено положение като бивш м[инистър]р.

1. V. Четвъртък. В 7 ч. сутринта с Габровски, Горанов, Х. Калфов, ген. Йовов и П. Кьосеиванов заминахме за Македония. Минахме през Дупница, Кадин мост, Черната скала, Царево село, дето спряхме (пътувахме инкогнито). Край селото гробове на 14 убити германски войници. Говорихме с някои граждани, които разпразяха как македонците се предавали и улеснявали напредването на германците. Пътят е лош само от границата до Царево село. Изобщо в Македония пътищата са много добри. Сърбите изглежда да са се грижили само за пътищата и казарми; всичко друго е занемарено. Минахме през Кочани: тясна улица, схлупени слаби къщи, доста мръсно, прилича повече на село и все пак е околйски център. По пътя за Щип убити коне, изоставени ракли, оръдия и обзърнати танкове. В Щип населението много радушно; събра се голяма тълпа пред общината; аз и Габровски говорихме от балкона. Изслушахме гражданството: не искаха кмета,

макар че нашите власти го считат за добър. Прехраната им била осигурена.

Велес: също както и Щип почти без промяна от турско време; и на двете места доста нечисто. Във Велес по-голяма интелигенция, обаче и тук е същата беднотия. Видях група студенти от Белград, юристи, много отворени момчета. Разговаряхме и тук продължително с гражданството; много бодр дух, както в Щип, и голяма радост от освобождението. И тук, както и в Щип, има около 150 къщи разрушени и около 70 жертви от бомбардировките, обаче къщите съвсем слаби, паянтови. Разпоредено е за възстановяването им. Искат син камък и захар. Посетихме стария мост, някои разрушени къщи и гарата.

Продължихме за Скопие, дето стигнахме към 7 1/2 часа. Генерал Михов бе изпратил да ни посрещне във от града един капитан. Михов даваше вечеря на германския генерал Lindemann и неговите офицери; поканиха и нас; прекарахме много приятно. Михов се разбира отлично с Lindemann, който има много големи симпатии към българите. Вземал е участие пак у нас през Световната война и сега е минал през България (Ботевград). Спахме в къщата на Драганов.

2. V. Петък. Сутринта имяхме конференция с Михов и областния директор Козаров. Направихме след това визита на генерал Lindemann, който ни съобщи радостната новина, че утре германците заместват италианците в Охрид; с това се подготвя предаването на града на нас. Lindemann има сведения за лошото отнасяне на италианците и не ги обича. Посрещна ни на двора на гимназията, в която е квартирата му, с почетен караул и ни изпрати до автомобилите.

Отидохме след това на площада, дето ни чакаше много народ; голям ентусиазъм и сърдечно посрещане при нестихващи овации. Качихме се на балкона на Военния клуб, дето ни приветстваха кметът Китанчев и председателят на местния акционен комитет⁴⁹ Ст. Стефанов. Отговорих с кратка реч, която на всяко почти изречение бе прекъсвана от продължително „ура“. Изтъкнах, че не е достатъчно само да се спечели свободата, но трябва и да се запази, за което е необходимо единение и сплотеност. Завърших с „да живее“ за

Царя, Хитлер, Мусолини, целокупна България и свободното скопско гражданство. Отидохме след това в общината, дето бе устроена конференция с видни граждани, от които говориха петима, всички изтъкваха Царя. По-важна беше речта на Гюзелев: да не даваме никоя част от Македония, населена с българи; да се вземат предвид мненията на борците за свободата на Македония, която да се устрои по техни указания; те имали план за всичко. Чкатров заяви само, че се присъединява към думите на Гюзелев. Чкатров прави впечатление на силна, волева натура, упорит и фанатизиран, който не би отстъпил пред никаква крайност. Истински революционер.

Посетих университета, който много ме разочарова; малка библиотека, повечето книги неподвързани, книги има и в отделните семинари. Старо и неудобно здание. Доста неща разграбени, маси и чинове съвсем липсват, архивата разхвърляна. Съседно с него зданието, също старо, на Скопското научно дружество; същото положение, както при университета. Получаваните в замяна книги от България* се давали само с особено разрешение на благонадеждни. В Куршум-хан каменните паметници добре подредени и изглежда, че нищо не е пострадало. Не можах да видя етнографската и нумизматическата сбирка, които се помещават в сградата на търговската камара, понеже бяха заключени и няхахме време да търсим ключа.

В Скопие много нови и хубави сгради. Изглежда, че сърбите само за него са полагали по-големи грижи. В 1 ч. по обед тръгнахме обратно през Куманово и Кюстендил, без да се спираме никъде.

Изобщо Македония е останала много назад както в благоустройствено, така и в стопанско отношение; навсякъде видяхме да се оре само с дървено рало. Голяма беднотия, въпреки плодородието на земята. Ще трябва много да се работи, додето се достигне нашето положение. Щом се мине границата, впечатлението е съвсем друго. Българският дух е бодър и добре запазен, обаче всички употребяват много сърбизми. Ученички от гимназията в Скопие не знаеха вече български. Ако сръбското владичество се беше продължило още 20—

* По време на сръбското господство.

30 години, в градовете сигурно българският език щеше да изчезне, поне у интелигентната класа.

3. V. *Събота*. Преди обед в м[инистерст]вото. Следобед съвет до 12 ч. през нощта.

4. V. *Неделя*. Говорих с Т. Павлов, който се съгласи да отиде областен директор в Битоля за няколко месеца, каза си обаче, че би искал да отиде като пълномощен м[инистър] в Будапеща, дето имал много връзки от времето, когато е заемал същата служба.

Следобед имаше мач със спортен клуб от Скопие при дъждовно време. Поздравих скопските спортисти с няколко думи. В 6 часа слушахме по радиото речта на Хитлер в Райхстага по случай привършването на военните действия на Балкана. За България каза *das uns Treu gebliebene und gesinnungsgleiche Bulgarien**. Поради съюзничеството ни в световната война тежен исторически дълг било да поправят причинените ни несправди. Ходихме да вечеряме у Шахов в Княжево с Габровски, г-жа Габровска, Попов, Кита, Мария и Фана.

5. V. *Понеделник*. Премах до късно в Съвета. В 3 1/2 дойде Андр. Тошев⁵⁰; не ми каза нищо съществено. Препоръчва да преиздадем книгата му „Сръбско-българската разпра“. Да бъдем внимателни в подбора на административния персонал. Не одобрява Серафим Георгиев и Чинков⁵¹ в дирекцията на пропагандата; във връзка с Македония да избягваме думата пропаганда. Обеща ми да изпрати имената на няколко избрани хора, за да ги използваме. Застъпва се да използваме повече и неговия сродник Н. П. Николаев. В 4 1/2 отидох на аудиенция при Ц[аря]. Говорих му за впечатленията си от обиколката в Македония. Разговорът се въртеше повече около новоосвободените земи и проектираните дипломатически промени в Загреб**, Братислава*** и Токио.

В 6 ч. отидох в Съвета, дето с Василев разгледахме законопроект за Висшето техническо училище⁵². После вечеря, която Даскалов даваше на командующия генерал в Македония Lindemann. Въпросът с Охрид още не

* Останалата ни вярна и с еднакви разбирания България.

** Столица на марионетната хърватска държава.

*** Столица на марионетната Словашка република.

бил уреден, обаче той наредил италианците да се оттеглят. Впрочем днес се получи разрешението да изпратим нашите административни власти в Беломорието, с изключение на крайбрежната ивица, която включва Дедеагач, Портолагос, Кавала и Ксанти.

6. *У. Вторник.* Гергьовден. Парад с малко части и с участието на един германски батальон. Необикновено студено, мръзнахме доста. Вечерта се видя, че съм истиннал и виках доктор Попов. Впрочем от 2—3 дена чувствам от време на време слаби болки в гърдите, та ще трябва да се провери и сърцето.

Дадох обяд на генерал Lindemann, на който присъствуваше и генерал Spreidel, командувач въздушните войски в Румъния. Следобед на бридж у Мими Балабанова в Бояна.

7. *V. Сряда.* Днес съм на легло. Имам пак слабо възпаление на жлъчката. Към 11 ч. идва Ц[арят]. Много е недоволен от последния брой на „Нашенец“, в който не се казва нито дума за него като Велик магистър на ордена за храброст във връзка с Гергьовден. По този случай говори пак върху лошите условия в армията, която е сега в ръцете на „апартаментаджините“ и за нуждата да се пречисти тя както и гражданската мобилизация от звенарите. Иска му се даже „Нашенец“ заради последния брой да бъде спрян. Намира, че генералът е все пак под влияние на звенарите, хитрува и няма искрено желание да ги отстрани. Намира, че генералът наскоро ще трябва да се смени, вероятно с генерал Михов; смята, че той може да отиде като пълномощен м[инистър] в Берлин, което аз не одобрих, понеже не знае езика. Идва след това и Попов, с когото пак обсъдихме дипломатическите промени. Съгласихме се, че за берлинския пост могат да се предложат само Загоров или Горанов, особено вторият, който по-лесно може да се замени в кабинета.

8. *V. Четвъртък.* Идва Попов. Габровски съобщил, че немците разрешили да заемем вече административно и цяла Тракия, включително с островите Тасос и Самотраки.

9. *V. Петък.* Още съм на легло. Следобед дойдоха Попов, Габровски и Калфов, с които говорихме по уреждането на службата за организиране и възстановяване на новоосвободените земи, начело на което поставяме Калфов.

10. *V. Събота.* Днес станах, но още не излизам. Сутринта дойде генералът, който утре заминава за Атина да се срещне с фелдмаршал List. Говорихме подробно върху плановите за бъдещата реорганизация на нашата армия. Германците били на мнение още да не демобилизираме, а само да пуснем повече хора в отпуск. Изглежда, че все имат още някакви намерения спрямо Турция. Според генерала те като че ли се приготвяват и за война срещу Русия. Според генерала това било необходимо, за да се осигури прехраната на Германия, в случай че войната с Англия се продължи повече. Указание за това той намира във факта, че напоследък германците мобилизирали още един милион души.

Идва след това Точков, който си предлага услугите да отиде в Берлин и да работи за западномакедонските краища. Понеже връзките му са с хората от стария режим, едва ли ще има полза. Попов все пак е на мнение да опитаме. Приех след това на доклад Йоцов и Алтънов. Следобед идваха Попов, генералът и полк. Жечев. Има пак някакво недоразумение във връзка с границата към Сърбия. Албанците се държали зле към нашето население в Тетовско и Гостиварско, макар че там няма италиански войски.

11. *V. Неделя.* Сутринта дойде Ц[арят]; разговаряхме по измененията на границата към Сърбия. Следобед имах гости на бридж.

12. *V. Понеделник.* Излязох за пръв път и отидох в Съвета, дето приех само проф. Mühlens. Нашите българци от Тетово се оплакали от албански изстъпления (двама наши убити), вследствие на което стана нужда да направим постъпки пред италианците и германците⁵³. Надвечер дойдоха Попов и Габровски. Поправихме моето изложение за Народното събрание на 14 т. м. Говорихме подробно за дипломатическия пост в Берлин и се спряхме на кандидатурата на Горанов.

13. V. Вторник. Преди обед продължителен прием в Съвета. Видях и Brandenstein. Съобщи ми поверително, че Солун щял да бъде даден нам; в Англия щяло да има десант; много зле е настроен спрямо италианците. Следобед от 6 до 10 1/2 имяхме съвет.

14. V. Сряда. Сутринта прием в Съвета. Повиках и Логофетов да го питам какво ще говори на днешното заседание и дали го е написал. Каза ми, че щял да каже само няколко думи. Искал да каже нещо и за цар Фердинанд. Намерих това за уместно, обаче да бъде предпазлив.

Следобед в 4 ч. камарата имаше първото заседание след ваканцията. Залата беше окичена с цветя и бяха инсталирани прожектори за филмиране. Галериите бяха препълнени; обаче Richthofen и Magistrati не присъстваха. Появяването на министрите бе посрещнато с продължителни ръкопляскания. Моето явяване на трибуната, за да направя съобщението за освобождаването на поробените краища и обединението на България, бе посрещнато с бурни овации (ура, всички депутати прави, с изключение на комунистите). Овациите се повториха на няколко пъти при прочитането на изложението ми, след това бяха изпяти „Шуми Марица“ и Химнът на Ц[аря]. За жалост хубавото впечатление бе развалено от нетактичната и неуместна реч на Логофетов. След събраниято го повиках и му изразих незадоволството на целия Министерски съвет за речта му; изказах изненадата си, че е държал такава дълга реч, когато сутринта ми съобщи, че ще каже само няколко думи. Предложих речта му да не се обнародва; той веднага се съгласи и каза, че от това няма да се счита оскърбен. Не съзнава, че речта му беше излишна и нетактична. Някои депутати вече се подиграват с него.

От 6 до 10 ч. имяхме съвет. Повика ме Ц[арят] по телефона и ми изказа задоволството си от моята реч (впрочем и Сегов ми каза тази сутрин, че Ц[арят] много я харесал), обаче е възмутен от Логофетов; стана дума, че ще се наложи може би да му се отнеме председателството. След съвета поправихме с Попов някои пасажии от речта на Логофетов, особено тези, които се отнасят до италианците. Повиках го по теле-

фона да му съобща поправките, които той веднага възприе. От речта му най-много се интересуват италианците, които му поискали речта; той ги отправил към мене, обаче те не ме потърсиха.

15. V. Четвъртък. Преди обед дойдоха Попов и Севов, които се изказаха да се отнеме председателството на Логофетов поради вчерашната му реч. Това било и желанието на Ц[аря]. Попов се бои от усложнения в отношенията ни с италианците поради речта на Логофетов. За негов заместник сочат Хр. Калфов. Казах, че напълно го одобрявам, но обърнах внимание, че доскоро той беше с англофилски настроения, които показва при мене при присъединяването ни към Тристранния пакт.

В 11 1/2 ч. имаше молебен, а след това събрах м[инист]рите на съвет. Всички се изказаха решително против Логофетов. Повиках го веднага и му предложих да си даде оставката. Той беше много изненадан, не намираше противоречие между неговата реч и моята и признаваше вината си само в това, че не ми казал какво ще говори. Каза, че би си дал оставката, ако знае, че това се иска от Ц[аря]. Отговорих, че няма защо да намесваме Ц[аря], понеже се касае за въпрос между него самия и правителството; обаче добавих, че впечатлението на Царя от неговата реч на всеки случай не е добро. Поиска време да си помисли: казах му, че трябва да ми даде отговор до 4 часа, понеже, ако не си даде оставката, трябва да свикаме болшинството преди заседанието на камарата. Каза ми, че ще се постарее да ми отговори до това време.

Следобед в 3 1/2 събрах отново Съвета. Понеже до 4 ч. и 20 мин. нямаш отговор от Логофетов, подирях го по телефона. Каза ми, че ще си даде оставката при откриването на заседанието. В 4 3/4 заседанието се откри в присъствието на всички м[инист]ри. Логофетов прочете оставката си. Понеже никой не беше предупреден, настана доста смущение, което накара подпредседателя Захариев да даде 15 минути отдиш. Събрахме веднага болшинството и обяснихме случая. Реши се с голямо мнозинство оставката на Логофетов да се приеме без разисквания, което и стана при подновяване на заседанието.

Вечерта в 9 ч. събрахме наново мнозинството, за да определим кандидата за председател. Реши се единодушно той да бъде посочен от правителството и за такъв посочихме Хр. Калфов. Преди това от 7 1/2 до 8 1/2 бях при Ц[аря], комуто докладвах, че се очертават три сериозни кандидатури. Славейко Василев⁵⁴, Хр. Калфов и П. Кьосеиванов. Ц[арят] беше за Калфов, аз също му казах, че съм най-много за него, макар и да имам известни съмнения за англофилските му настроения и за доброто му приемане от германците. Ц[арят] сега е съгласен да се даде известно удовлетворение на П. Кьосеиванов, евентуално да го направим подпредседател на камарата или министър. Говорихме за евентуална реконструкция на кабинета след закриването на камарата, като излязат Даскалов, Митакوف и Горанов, а може би и Загорев, който да отиде като пълномощен м[инистър] в Берлин, а дотогава да оставим Драганов.

16. V. Петък. Преди обед прием в Съвета. Следобед стана изборът на Калфов със 117 гласа от 145. Бях запитал чрез Груев дали бихме могли да отидем в Македония с Габровски или Попов. Груев ми съобщи, че Ц[арят] бил на мнение да не отиваме с Попов, особено в Охрид, за да не се изтълкувало това като демонстрация от италианците, понеже итал[ианският] крал бил още в Албания. Можело да отидем по-късно с Ц[аря] и военния м[инистър]. Очевидно, че Ц[арят] не харесва тези ходения от моя страна, което ме въздържа да не отида и в Добруджа. Съгласен бил обаче да отида в Тракия, вероятно затова, че там няма да има посрещания.

17. V. Събота. Преди обед в м[инистерств]ото. Логофетов, след като бе приет от Ц[аря], дойде и при мене да ми направи официална визита и да ми благодари за съдействието, което му съм давал. Признава, че е събркал с речта си и сега се убедил, че отстраняването му става само за речта, а не че някои са го гонили и че речта е била само повод. Направи ми големи комплименти, че съм бил много умен и тактичен и че в днешно време само човек като мене може да се справи с положението.

Следобед иммахме съвет. След съвета задържах Габровски да му кажа, че вчера голяма делегация от народни представители идва при мене да ме моли да отделим Русенската област. Каза ми, че и той бил много недоволен от Ст. Пенев*, но заради Сегов не искал да направи нищо против него. Съгласихме се, че най-добре ще бъде засега въпросът за разделянето на Шуменската област да се отлага, а в Русе временно да се изпрати комендант с по-висок ранг, за да замести евентуалния областен директор. Във връзка с този въпрос предложих да се проучи по-подробно евентуалното ново административно разпределение на царството, като се реформират окол[ийските] управления и се засилят правата на околийските управители. Габровски се съгласи напълно с тези реформи. Помоглих го да се погрижи да се изработи съответният законопроект, като се включи още: реформи в административните служби с оглед намаление на бюрокрацията и общо намаление на чиновническия персонал.

18. V. Неделя. Сутринта ходихме на люлеки към Петрохан. За обед бяхме у Яблански; следобед бридж у Н. Гешов.

19. V. Понеделник. Преди обед прием. Дойде Попов, който бе ходил при Ц[аря]. Подигнах въпроса, че трябва да се направи нещо повече, за да защитим нашите национални права: било да изработим един мемоар до германското правителство, било да поискаме лична среща с Ribbentrop, толкова повече, че Драганов бездействува. Подир обед съобщих това на Груев, за да ми уреди утре среща с Ц[аря]. Получи се известие, че два камиона с италиански войници пристигнали в Скопие. Това произведе тревога, понеже липсваха сведения за целта на идването им. Обади се по телеофна и Ц[арят], който искаше не само да се съобщи за това на Magistrati и Richthofen, но и да се телеграфира на Караджов** и Драганов. Наредихме да се поискат точни сведения за тези войници, обаче оказа се, че те били само на екскурзия и на другия ден заминали. Сутринта беше при мене и депутатът Андро Лулчев.

* Областен директор в Шумен.

** Български пълномощен министър в Рим.

Той счита, че историята с речта на Логофетов била монтирана като удар срещу правителството, между другото и от Генчев. Предупреди ме, че Цанков и Луков работили за смяна на правителството, за да дойдат те и да въведат националсоциалистическия начин на управление; за тази цел бил изпратен да работи в Берлин проф. Генов. При проверка обаче оказа се, че Генов е в София. Следобед имах пак среща с Попов, който ми чете телеграмите до Караджов и Драганов. Разглеждахме и картата със западната граница, в която има различия между нашето и немското становище. Драганов съобщил, че Richthofen щял да бъде отзован и на негово място щял да дойде партиец. От 6 до 11 ч. вечерта имахме съвет, след който останахме на разговор с Габровски до 1 часа.

20. V. Вторник. Повиках Божилов да му съобща, че Вгисктапп правил сондаж (според Севов) да дойде в София някой партиец, който да бъде като военен при Вгисктапп, но всъщност да бъде съветник за всички министерства. Божилов не знае нищо за това; предупредих го да има предвид, ако Landwehr му загатне нещо и че то ще трябва на всяка цена да се предотврати; за тази цел ще бъде може би добре ние самите да изпратим хора в Германия да проучат начина на работата в разните м[инистерст]ва.

В 11 ч. ни повикаха с Попов при Ц[аря]. Решихме да поискаме среща с Ribbentrop. Повдигнах и въпроса за изменение на закона за гражданската мобилизация; остана да го обмислим, тъй като това би твърде много раздразнило генерала. Отидохме след това с Попов в Съвета и повикахме Richthofen, комуто предадохме нашето желание за среща с Ribbentrop. Ц[арят] се надява тя да може да стане до 30 т. м., когато и той ще отиде в Германия за именния ден на баща си и тогава щял да се опита пак да види Хитлер и да наблегне на слабите пунктове, които бихме констатирали. Струва ми се, че Ц[арят] иска все той да свърши всичко и да не остава нам да вземаме преднина.

Дойде след това генералът, който ни разправи подробно за срещата си с фелдмаршал Keitel. Говорили са подробно за реорганизацията на нашата армия и нейното снабдяване, както и за отношенията с турците.

Keitel е бил много благосклонен; препоръчал малка, но елитна армия, с много офицери и подофицери, за да може широко да се развие във време на война. За доставките за нашата армия казал, че мъчно могат да стават, понеже и те имали големи нужди.

Следобед имах продължителен разговор с Кушев по работите на неговото м[инистерст]во и Земл[еделска-та] банка. Той предлага за управител на Банката Муравиев⁵⁵. Резервирах се. Говорихме и по уредбата на професионалните организации и земеделските камари. Той вече отстранил д-р Найденов от Пловдивската камара поради заведеното дело за злоупотреба. Поисках му да отстрани и Танчо Шиваров от Стара Загора, който винаги е остро нападал правителството. Обеща ми.

В 7 1/4 ч. отидохме в двореца, дето се състоя тържеството с посрещането на свещения огън от Преслав и изпращането му за новите земи.

21. V. Сряда. Преди обед продължителен прием. Доиде и Митаков със Сотир Янев и д-р Рафаилов от комисията по правосъдието, която разглежда законопроекта за амнистията. Настроението на депутатите било амнистията да се разшири, като обхване всички комунисти. Противопоставих се енергично; съгласиха се най-после с мене и обещаха да убедят и другите членове на комисията. Следобед бях в камарата. Имах продължителен разговор с Габровски по законопроекта за професионалните организации и по мерките, които трябва да се вземат, за да се предотвратят опитите да се измести сегашното правителство от друго с явно протежирани националсоциалистически тенденции. Средства: пропаганда с организацията на младежта и изпращане на хора в Германия да проучат тамошните институции с оглед на пригаждане и на нашите към тях. Дени Костов⁵⁶ в днешното заседание на камарата открито бе заявил, че днешното правителство не било за сегашния момент и че сега трябвало едно правителство с националсоциалистически разбирания. Ще трябва да ликвидираме с този провокатор, който се е забравил.

Сутринта беше при мене Н. П. Николаев, който ми говори подробно за лошите порядки в армията.

Тази вечер беше премиерата на „Фиделио“*, обаче успех да отида само на последното действие.

22. V. Четвъртък. Преди обед бях в камарата, дето приехме в комисията законопроекта за читалищата. Попов ми съобщи, че местят Richthofen от София. Германците се съгласили да отидат двама наши свещеници да служат на Кирил и Методий в Солун. Следобед бях пак в камарата, минаха на второ четене законопроектите за читалищата и за амнистията. След това бях на заседание в управ[ителния] съвет на Академията. Разгледахме изработения от нея мемоар по македонския въпрос. Върнах се в камарата, дето ме чакаше Севов. Ц[арят] решил окончателно да вземе Поменов като началник на канцеларията, а Груев остава началник на частния кабинет. Във връзка с тези промени ще оповестят и за уволняването на Е. Петрова и заместването ѝ с А. Сарафова. Говорихме надълго за липсата на подготвени хора. Днес е идвала у нас и г-жа Richthofen, която е плакала на няколко пъти за тяхното преместване. Новият пълном[ощен] м[инистър] р ще бъде Beckerle, SA, Obergруппenfürer**, 39-годишен, женен, бивш Polizeipräsident*** във Франкфурт на М[айн].

23. V. Петък. Преди обед приех майор Dengler, цивилния пълномощник за гръцка Македония в Солун. Докладва ми накратко по висящите въпроси, по които е разговарял с Попов и Габровски. Изложих му какво е било положението в Солун и околността в 1912 г. и го уверих в усилията на правителството да въведе напълно законно и справедливо управление в новите земи, като се позовах на новия закон за увеличение на наказанията за тези земи за престъпленията на чиновничеството.

Следобед бях в камарата, дето непрекъснато приехме народни представители.

24. V. Събота. Хубава Кирилометодиевска манифестация и молебен с участието на царското семейство и младежи от новоосвободените земи. След манифестация-

* Опера от Лудвиг ван Бетховен.

** Бекерле — обертруппенфюрер от СА.

*** Шеф на полицията.

та бях при Ц[аря], който ми прочете телеграмата до Драганов с нареждането да му уреди среща с царя-отец по случай именния му ден на 30 май. По обед продължителен дъжд. Следобед на бридж у Яблански.

25. V. Неделя. Идва Груев да ми прочете телеграмата на Дамян Велчев⁵⁷, с която той едва сега, след 8 месеца, благодари за помилването. Ц[арят] искал да направим текста за отговор. Обади се по това време сам Ц[арят] по телефона; казах му, че намирам за неуместно да отговаря, за да не изглежда, че само е чакал случай и бърза да протегне ръка на Велчев. Ц[арят] се съгласи с мене да отложим отговора, който на всеки случай направихме с Груев в смисъл: в историческите моменти, които днес преживяваме, дълг е на всички ни да мислим само за България. По обед отидохме с Кита и баща ѝ на разходка до Креиковския манастир. Следобед приех делегация от тютюнджииите, след това на бридж у Рязков. Вечерта на премиера „Синята светлина“* в Нар[одния] театър, след което отидохме с Даскалови на вечеря в клуба.

26. V. Понеделник. Преди обед прием в Съвета, от 12 до 2 1/2 съвет. Следобед в камарата, дето се гледа на първо четене законът за военновременните печалби.

27. V. Вторник. Пристигна румънският м[инистър] на пропагандата Крайник, когото приех от 10,05 до 10,35 и му върнах визитата в 12,10 часа. Говорихме по взаимното желание да се установят приятелски връзки между двете наши страни и тяхната необходимост за бъдещето. Загатнах и за възможността да получат известни облаги за техния транспорт през нас към Бяло море, за да не зависят само от пътя през Дарданелите. Пред Попов обаче Крайник, макар и като негово частно мнение подигнал въпроса да им се върне Силистра или да им се даде част от крайбрежнето на Южна Добруджа. Попов естествено отхвърлил категорично тези претенции и обяснил, че приятелството между нас и Румъния може да съществува само при искреното при-

* Пиеса от Димитър Е. Спространов. Постановка на Н. О. Масалитинов.

знаване на сегашното положение в Добруджа. Крайник не засегна вече този въпрос нито пред мене, нито на аудиенцията при Царя. Изказа съжаление, че по добруджанските работи е трябвало да прибегнем до арбитраж и се застъпи да се намали оценката на вилите при Балчик, понеже сегашните данъци били непосилни, особено за интелектуалци.

След посещението при Крайник отидох в Събрание-то на заседанието на финансовата комисия, която разглеждаше законопроекта за свръхпечалбите. Много спорове от заинтересованите страни, всеки тегли чертата към себе си, обаче законопроектът с някои изменения ще мине. В 4 ч. на аудиенция при Ц[аря] във връзка с утрешното му заминаване и закриването на камарата. След това се срещнах с Попов, който тази вечер заминава за Русе, за да се срещне там утре вечер с Clodius. Вечерта присъствах на вечерята на ректора в чест на Крайник и официалния прием.

28. V. Сряда. В 10 ч. отидох пак при Ц[аря] да се сбогувам, което стана много сърдечно. Той заминава в 2 ч., когато няма да мога да го изпратя. Уговори се от Германия да отиде евентуално и в Рим. Нашето отиване в Германия ще трябва сега малко да се отложи, за което се споразумяхме да съобща на Richterhofen. Дадох обед на Крайник в Юнион Клуб. Следобед в Събрание, което закрих в 7 ч. Вечерта официална вечеря у Филоти в чест на Крайник с голям прием. Обаче след като се сбогувах с Крайник, не останах на приема, за да отида на срещата с депутатите, които тази вечер по случай закриването на камарата бях канил на чаша бира в „България“. Отидох едва към 11 ч., когато те вече отчасти се бяха разотиили, присъствували бяха обаче повечето от останалите министри.

29. V. Четвъртък. Празник* и първият спокоен ден от дълго време. Преди обед в Съвета. Friedrich довърши моята скица-портрет, след което приех на доклад скопския областен директор Козаров. Следобед в Панчарево у Рязкови.

* Религиозен празник „Възнесение Господно“.

30. V. Петък. Преди обед прием в Съвета. Заседание на Съвета от 6 до 10 1/2 ч. След заседанието останахме с Попов, Габровски и Горанов и разгледахме програмата за откриването на фабриката в Русе и освещаването на парахода Борис III. След това, без Горанов, продължихме съвещанието до 2 часа. Попов докладва за срещата с Clodius в Русе. Той се е отнесъл със симпатия към всички наши искания. С италианците трябва да бъдем внимателни и предпазливи; засега не може да ни се помогне, макар Ribbentrop да бил на наша страна. Загатнал за възможността на една война с Русия. Попов му отговорил, че това много би ни облекчило.

31. V. Събота. Преди обед в м[инистерст]вото. След-обед не излизах. Вечерта с Кита на кино — гледахме „Bismarck“. Разговорите му с краля, когато този последният решава да абдикира, напомня поразително моя разговор с Ц[аря]; и у нас ще трябва да се обърне особено внимание на войската.

1. VI. Неделя. Ходихме с Попов на хижа „Алеко“ при много хубаво време. Имаше доста германски войници, един от които ни фотографира с Попов.

2. VI. Понеделник. Преди обед обикновен прием. След-обед от 6 до 1 ч. сл[ед] полунощ съвет.

3. VI. Вторник. Сутринта в м[инистерст]вото. Дохожда старият Ст. Данев⁵⁸ да ме предупреди, че духът в армията бил лош; да вземем мерки. Приех и проф. Станишев; отхвърля категорично приписвания му възглед, че бил за автономна Македония. Разпространяван бил слух, че Хитлер искал правителство начело с генерал Жеков; слухът бил пушан вероятно от ген. Ганчев. Владикин говорел в Берлин против Ц[аря], а по-рано в едно заседание на акад[емичния] съвет говорил против Хитлер.

Следобед имяхме продължително съвещание с Габровски и Попов по вътрешното положение. Габровски направи обширно изложение, като посочи отрицателните прояви. Препоръча редица мерки, но само в общи фрази, без конкретни предложения: да предприемем нещо голямо, което да отвлече вниманието на масата,

да засилим пропагандата, да изработим програма за политиката на режима и пр. Попов мисли, че все пак трябва да се погрижим за създаване на обществена сила. Отхвърли се, понеже опитите в Румъния и Сърбия не са успели, понеже такава сила има значение само ако се създаде отдолу с борба, понеже тя предполага народен водач, който би изместил Ц[аря] и пр. Аз настоях за посочване на конкретни мерки: с пропагандата да се подсили духът на населението и да се предизвика национален подем, като се използва съдействието на писателите; да се изтъкват големите нови проблеми, главно значението на съобщителните средства към Беломорието с избягването на пътя през Дарданелите; да се реорганизира и засили армията, като се насади в нея повече военен дух; реформи в чиновничеството, като се направи по-експедитивно и се съхранят формалностите. Не можахме да завършим разискванията. — Вечеря у Диков за сбогуване с Richthofen.

4. VI. *Сряда*. Продължителен прием. Кушев беше също на дълъг разговор. Препоръчва и той засилване на пропагандата с участието на министрите. Главната цел на идването му беше да се оправдае от обвиненията за назначенията в м[инистерст]вото му. Оправдава ги с желанието да се внесе успокоение и примирение, обаче говори с озлобление за „сговористите“⁵⁹, за мацкане на чиновниците-дружбаши в м[инистерството] след 19 май⁶⁰ и че той намирал за необходимо да ги реабилитира. Отговорих, че споделям напълно разбиранията му за помирение, но че това трябва да се върши с такт; че не трябва да остава впечатление, като че покровителствува дружбашите, понеже по този начин се предизвика реакция в други среди. Дадох му да разбере, че той възстановява по този начин дружбащината, без да му го казвам направо. Той отхвърляше подобно разбиране, без да може да се оправдае за действията си. Очертах се значителни различия в разбиранията ни, които аз гледах засега да не изтъквам и да се покаже примирителен. Обаче явно е, че Кушев е изпуснал положението из ръцете си и е напълно в плен на партийните си приятели.*

* Кушев е бивш деец на Земеделския съюз.

Дохожда и бившият м[инистър] Ради Василев⁶¹ да ми съобщи за разговорите си, които е имал в Унгария, главно с Хорти. Всички изтъкваха голямото си желание за тясно сближаване и съюз с България, с която искали даже и обща граница. Чрез такъв съюз смятали, че ще можем по-добре да отстояваме стопанските си интереси пред Германия. Съзнавали нуждата от големи аграрни реформи. Някои по-неотговорни лица говорили даже за лична уния между Унгария и България⁶². Хорти особено настоявал за постройката на канал Русе—Варна, за който били съгласни да ни помогнат и финансово. С Поменов говорихме за уреждането на правилника за доброволното преселване между Румъния и България.

Следобед беше при мене генералът да ми докладва за впечатленията си от обиколката при войските. Най-неблагоприятни впечатления има от софийския 41 полк. Общо обаче счита, че положението е много добро и че нямаме причини да се безпокоим за духа на армията. Признава обаче, че има доста нарушения, срещу които взема строги мерки. Намира, че трябва да се засилят наказанията и не е доволен от военните съдилища, дето персоналът не е добре подбран. Намира, че трябва да се смени началникът на съдебната част генерал Никифоров⁶³. Съгласен е, че е необходима повече строгост, повече грижи за духа на армията и значителни реформи, особено в провеждането на мобилизацията.

5. VI. Четвъртък. Преди обед прием. Следобед дойде повече грижи в духа на армията и значителни реформи. Баща му искал да се върне в България, но с намерение пак да царува. От мене и от Попов бил недоволен, понеже смятал, че ние сме му пречели да се върне. Ц[арят] едва го убедил да отложи засега връщането си. Казах на Севов, че съм много разочарован от Кушев, като му предадох разговора си с него. Той се колебаеше дали да му даде някои съвети, но най-после каза, че ще му говори.

6. VI. Петък. Прием. Посети ме Neubacher, с когото водихме само разговор на общи теми. Призна, че и нему още не било ясно как ще се организира стопански Европа. Изтъкнах желанието ми да възприемем някои работи от

тях и изказах надежда, че ще ни съдействуват. От 6 до 12 1/2 часа сл[ед]об[ед] продължителен съвет във връзка с допълнителния бюджет. Решихме да увеличим надниците на работниците с 10%. Някои доклади на Кушев пак бяха отхвърлени. Във връзка с чиновническия въпрос Габровски предложи да изпращам ревизори в разните м[инистерст]ва. Колегите го възприеха видимо охотно, обаче едва ли ще може да се приложи.

7. VI. *Събота.* Преди обед в м[инистерст]вото. Идва Груев да ми прочете една телеграма от Ц[аря]. Бил много доволен от приема, обаче още да не демобилизираме, понеже германците искат да упражняват натиск върху турците. Съгласни са обаче да даваме отпуски в по-голям размер. Ще отива и в Рим. В 1 ч. ме повика Попов да ми прочете телеграмата, която изпраща до Ц[аря]. Тази сутрин го посетил Magistrati, като изказал недоволство, че в нашите вестници се пишело за Струга. Сипао бил недоволен даже от заглавието на скопския вестник „Целокупна България“, понеже от него могло да се заключи, че имаме претенции върху западномакедонските краища! Връчил и една нота във връзка с определянето на границите около Охрид о доста неприемливи искания: да признаем граждански и политически права на албанците, да ги пушаме да минават през Охрид и Ресен, да прекарват оръжия през тези места и др. Нотата има малко ултимативен характер поради обстоятелството, че е прибавен и един проектоотговор, с който просто заявяваме, че сме съгласни с всичко! Няма какво да се прави, ще стискаме зъби и ще чакаме по-благоприятен момент. Според съобщение от Берлин конфликтът между Германия и Русия е неизбежен. Следобед не излизах.

8. VI. *Неделя.* Нищо особено. Приготвих си речта за утре. Вечерта заминахме с Кита, Попов, г-жа Richthofen и г-жа Горанова за Свищов.

9. VI. *Понеделник.* Тържествено освещаване на кораба „Борис III“. След освещаването разгледахме града, а на 12 ч. потеглихме към Никопол, без да стигнем до него. Продължихме до Русе, дето ни беше устроено тържествено посрещане. Вечерта се върнахме в София.

Г По пътя за Свищов спряхме на гарите Драгомирово и Ореш, дето населението бе излязло да ме посрещне. И на двете места ме приветствуваха кметовете. В Драгомирово изглежда, че кметът не си държи хората много здраво. След неговото приветствие се намеси един много дебел мандраджия, който каза, че гладували, млякото да се остави за храна на населението, а не да се преработва (кога народът се е хранил с мляко!), почнали били да се израждат. Аз го потупах по рамото и му казах поне той да не говори така и кой ще му вярва, като го вижда такъв дебел и охранен. Това възбуди общо веселие. Друг селянин изказа опасение, че няма да могат да приберат реколтата, понеже не били демобилизирани. Това са общите оплаквания, които изкуствено се поддържат. Думите на дебелия за израждане и изгладняване очевидно са заучени от времето на Световната война. В Ореш всички бяха много дисциплинирани.

10. VI. Вторник. Преди обед в м[инистерст]вото. След обед от 6 до 10 съвет.

11. VI. Сряда. Целият ден в Съвета с продължителни приеми.

12. VI. Четвъртък. Преди обед ме посети Сп. Ганев⁶⁴. Остра критика на всичко, което видял в Македония и Тракия. Всичко е безспорно преувеличено, макар и да има основателни оплаквания. Накрая се застъпи за кмета в Сливен и се оплака, че не му било взето мнението и че правителството не държало на хората, които са истински приобщени, а отдавало повече значение на хора като Дени Костов и Петър Савов. И тук е пак дертлия*. Приех и майор Dengler с проф Бешевлиев⁶⁵ и Чаушев. Dengler е все така разположен към нас и настоява да изпратим веднага преводчиците за окупираната от германците гръцка Македония. Приех и една голяма делегация от Добруджа начело с представители на „общогражданския комитет“ от Добрич**. Повтарят всеизвестните вече техни искания, по които

* Загрижен.

** Днес Толбухин.

се работи усърдно от правителството. И тук пак тенденцията да се противопоставят местни „комитети“ на държавни органи, като че не са едните и другите българи и желанието на местните „комитети“ те да управляват. Също както в Македония. Говорих им за вредата от тези прояви.

Следобед имах продължителна среща с Митаков във връзка с привличане на членове от Върховния административен съд за мои органи по контрола на чиновничеството.

Получи се телеграма от Ц[аря], че днес се срещал в Рим с Мусолини, с когото разговарял час и половина.

13. VI. Петък. Многобройни отчети, твърде продължителни приеми през целия ден. Следобед доклад от генерал Бакърджиев в продължение на 2 1/2 часа. Обикалял Южна България. Все продължава да бъде недоволен от М[инистерст]вото на земледелието. Засягната площ с ягоди, тютюн и соя се увеличава за сметка на житото. Това разстройва и прехраната. Представи ми обширен писмен доклад за духа на населението. В 9 ч. вечерта дойде и Божилов, който остана до 10 ч. по текущи въпроси. В 10 ч. отидох в театъра на двете последни действия на „Евг. Онегин“*.

14. VI. Събота. Преди обед в м[инистерст]вото. Следобед съвет от 5 до 10 ч.

15. VI. Неделя. Преди обед ходих на разходка до Вакарел и разгледах новия радиопредавател. Следобед очаквахме да пристигне Балан** с писмо от Царя за срещата му с Мусолини. В 7 часа дойдоха Попов и Габровски да чакаме писмото, обаче по-късно се оказа, че Балан днес няма да пристигне. Попов и Габровски току-що се бяха завърнали от една 4-дневна обиколка през Македония. Общо са много доволни, макар да са констатирали и неща, които трябва да се оправят. Т. Павлов като областен директор в Битоля не се е оказал на висотата на положението. И на Попов пак разправял, че иска да отиде като пълномощен м[ини-

* Опера от П. И. Чайковски.

** Секретар в кабинета на царя.

стъ]р в Будапеща и гледал на изпращането му в Македония като етап за Будапеща, въпреки напредналата му възраст. Останахме да вечеряме всички у дома, като повикахме и г-жа Габровска.

16. VI. Понеделник. Сутринта на 8 1/4 във Военното у[чили]ще, дето войниците положиха клетва и стана производството на юнкерите от тазгодишния випуск. Валя доста проливен дъжд, но не трая дълго. На 11 3/4 молебен за престолонаследника*.

Следобед пристигна Балан с писмото от Ц[аря]. Събрахме се в двореца княз Кирил, Севов, Попов и аз да прочетем писмото. Ц[арят] след като благодарил на Мусолини за Охрид, което видимо го поласкало, станало въпрос за другите държави. Мусолини казал, че балканските работи могли да се оправят само благодарение на италианската намеса на Балканите. Германците били против това, понеже не искали войната да се разпростре и върху Балканите. По тази причина и направили такива големи отстъпки на Югославия. Мусолини бил винаги на мнение, че Югославия е една гнила държава. Сърбия трябвало да остане една 4-милионна държава само с жандармерия. Мусолини не одобрявал възвръщането на княз Павел в Сърбия, както някои предлагали. Изказал се не добре и за Румъния. Техните разногласия и спорове с маджарите нямало да могат да се прекратят. Те били много воинствени по отношение на Бесарабия. При сегашното положение Мусолини бил на мнение, че Солун трябва да се даде на българите и той щял да настоява за това. Отношенията с Русия били натегнати, понеже руските доставки не били сигурни и понеже в Русия се развивал особен националистически комунизъм, който могъл да стане опасен за Германия. При последната среща в Бренер Мусолини съветвал Хитлер да направи всичко възможно, за да избегне конфликта с Русия и да не прибегва към него, освен след като изчерпи всички възможни мирни средства. Англия е вече изтощена и ще бъде бита. Тук Ц[арят] насочил разговора пак към Балканите и по-специално по въпросите, които ни интересуват за западните кранща на Македония, като твърде предпазливо и внимателно обяснил, че ние не

* По случай рождения му ден.

искаме в никакъв случай да си разваляме отношенията с италианците, но загатнал, че албанците твърде много се протежират от тях. Мусолини започнал да става нервен и да си сбръчка челото; очевидно било, че това не му се нрави. Ц[арят] казал, че носи в папката си разни карти и материали, които поясняват въпроса. Мусолини позвънил да ги донесат и в това време додето дойдат и двамата мълчали. Ц[арят] започнал да дава обяснения, Мусолини правел никакви възражения, обаче в това време разговорът станал пак сърдечен и приятелски. Мусолини обещал да проучи нашето становище и то да се разгледа в предложената от Ц[аря] среща с мене и Попов, заедно или само с един, ако не отидем двама. За срещата Мусолини предложил последната седмица на юни. Изобщо Ц[арят] е с впечатление, че Мусолини не е познавал добре албанския въпрос, който е предоставен напълно на Чано. Ц[арят] загатнал и за един жест, който би ни дал поне „Св. Наум“*. Станало дума и за евентуална размяна на населения, която Мусолини напълно одобрявал. Той сам настоявал да се прибере повече албанско население в Чамкорията.

Относно запитването на Ц[аря] дали няма да е добре той да се срещне на връщане и с А. Павелич, решихме единодушно, главно по мое настояване, че такава среща не е желателна, понеже независимо от въпроса за престижа на Ц[аря], тя: 1) би могла да раздразни италианците; 2) би засилила интригите, които сърбите правят срещу нас в Рим; 3) Павелич още не се е очертал ясно като политик и 4) срещата би могла да даде повече престиж на Ванчо Михайлов, който сега е гост на Павелич в Загреб⁶⁸.

Вечерта бяхме с Кита на кино.

17. VI. Вторник. Преди обед в м[инистерст]вото. След-
обед от 5 до 12 ч. съвет.

18. VI. Сряда. Почти целия ден имах приеми. Вечерта в кино „Роял“**, дето гледахме в българския преглед заседанието на 14 май с моята реч.

* Манастир край Охридското езеро.

** Сегашният театър на Народната армия.

19. VI. Четвъртък. Във връзка с проектираното ни отиване в Рим днес целия ден се занимавах с литературата върху Западна Македония. Вечерта в операта на „Риголето“*, отлично впечатление ми направи новата певица Апостолова** в ролята на Джилда.

20. VI. Петък. В 11 ч. отидохме на летището във Враждебна да чакаме Царя. Оказа се обаче, че той тръгнал от Виена едва в 11 часа, та се върнахме в града и го посрещнахме после в 1 1/4 ч. Беше много добре разположен; пътуването от Виена направили само за 2 1/4 часа с машината на фюрера и пилота Вауег.

От 6 до 8 вечерта бяха на официална аудиенция при Ц[аря]. Доволен е от пътуването си, изглежда ободрен. С фюрера имал много сърдечен разговор; фюрерът пак потвърдил, че счита българите за най-добрите приятели на германците и бил много доволен от посрещането на германските войски в България. Не одобрявал начина, по който бил разрешен хърватският въпрос, обаче всичко било предоставено на италианците. Когато заговорил за Русия, бил много рязък; Сталин никога не щял да му прости три неща: подкрепата на Румъния, на Финландия и на България. Бил доста войнствен. Надълго говорил за Англия и за опитите му преди войната да се сближи с нея. Одобрил отиването на Ц[аря] при Дучето. Ц[арят] се срещал в Салцбург още с Гьоринг, Ribbentrop, Himler и Brauchitsch. Недоразуменията с Göring били отстранени. Göring бил оскърбен от това, че по време на чешката криза, когато Ц[арят] беше в Швейцария, по съвета на Кьосеиванов се отказал от намерението си да посети Göring в Германия. Ц[арят] трябвало да вземе здраво армията в ръцете си и да я подмлади. При всичкото си желание, германците сега не можели да ни дадат повече авиация, понеже и сами имали нужда. Изглежда, че загубите им в Крит били доста големи. Влиянието на Göring след критската кампания било пораснало. Химлер сметнал, че ние трябва да сменим нашата славянска азбука, за да намалим руското влияние. Ц[арят] му обяснил, че всъщност сърбите и русите са заели

* Опера от Джузепе Верди.

** Екатерина Апостолова, сопран.

азбуката от нас и че нейните български особености, особено буквата *ъ*, са закрепили нашето народностно съзнание. Казал му, че имаме намерение да изпращаме мисии за проучване на разни въпроси в Германия и се опитал да разсее интригите, които се правят против нас. Впечатлението му е, че след този разговор атмосферата била много смекчена. Ц[арят] не одобрява, че Драганов досега никога не се опитвал да влезе в допир с Хитлер и едва сега се запознал с него. В Берлин Ц[арят] отишел да се консултира със своя лекар Seitz за ишиаса си. Лекарят го намерил сега много по-добре.

За срещата с Дуче повтори това, което вече знаехме от писмото му. По съвета на краля срещнал се само с Дуче. Според краля Чано нямал вече влияние. Караджов настоявал Ц[арят] да се срещне и с Чано, обаче той му възразил, че не може да не се съобрази с препоръката на краля. Изобщо Ц[арят] смята, че както Дуче, така и Чано загубили много от популярността си, между другото и поради женски истории. Дуче имал сега две сестри приятелки, а Чано имал цяла редица любовници, за които всички приказват. Също и жена му (дъщерята на Дуче) била известна с лекото си поведение. Популярността на краля, напротив, сега била увеличена. Царят-отец* много искал да дойде в България, за да сподели „триумфа“ със сина си. Около този въпрос имало много интриги и хора в България, които го раздухвали, за да скарат Ц[аря] с баща му. Göring се бил произнесъл, че Фердинанд трябва да дойде в България за малко само като чужди владетел и пак да се върне⁶⁷. Ц[арят] обаче вижда, че ако баща му дойде, няма да иска да се върне. Това много тревожи Ц[аря] и той говори за трагедията, която преживява. Казах му, че ще гледаме да наредим и тази работа благоприятно и че аз съм готов да взема всичката отговорност за нея. — Както Хитлер, така и Göring се произнесли пак много лошо за италианците. — Ц[арят] се срещал и с новия хърватски крал⁶⁸. Изглежда, че нему този избор не е много по волята. Ц[арят] му дал съвет да не бърза да отива в Хърватско, но по-напред да поиска да се избере и да се свика парламентът, за да може да даде клетва пред

* Титла на цар Фердинанд след абдикирането му.

него. Съветвал го да остави отначало поглавника Павелич да управлява, като се позовал на себе си, че и той цели 15 години оставял други да управляват и едва сега вече знаел какво трябва да прави и как да управлява. Съветвал го да не отива в Хърватско, ако там не се въведе народна, а партийна войска*. В такъв случай да се откаже от престола. Говорихме доста подробно за предстоящото ни отиване в Рим. И той е на мнение, че ще трябва да държим здраво и се бои само да не би Попов да бъде много отстъпчив. Засегнахме накратко и вътрешното положение. Реконструкцията на кабинета ще остане след камарата, която ще свикаме на 8 юли. Предложих да влезе в кабинета един македонец, който Ц[арят] одобри. — Нашите професори, които бяха сега в Лайпциг на германо-българската академическа среща (8—14 юни), толкоз се подмазвали на германците и толкоз се показвали по големи хитлеристи от самите хитлеристи, че и на самите германци това направило лошо впечатление. Ц[арят] утре ще приеме Попов и Габровски поотделно.

Върнах се вкъщи, дето дойде Попов, комуто предадох разговора накратко, като много съществени работи премълчах (например за царя-отец). Попов е с впечатление, че Ц[арят] е водил разговорите повече на общи теми, без да се спре достатъчно на специалните въпроси, които ни интересуват. — Според генерала войната с Русия е предстояща. Той съди за това от искането на германците да почнем да затъмняваме дунавските пристанища.

При разговора с Хитлер станало дума за слухове, че румъните ще си искат обратно Добруджа. Хитлер отхвърлил тази идея по най-категоричен начин, казал, че това никога не можело да се допусне и казал на Ribbentrop, като се обърнал към него, да изтъкне това съвсем недвусмислено пред Антонеску, ако стане дума по този въпрос. — Преди забягването на Hess⁶⁹ от Германия, между Хитлер, Hess и Göring дошло до голяма кавга по въпроса за отношенията към Русия. Hess бил против една война с нея.

21. VI. Събота. Преди обед съвет, който продължи и

* Войска наборна, редовна, а не на усташите.

следобед. Занимахме се с въпроса за цените на земеделските произведения, по който все още имаме големи разногласия, с вътрешното положение на страната и с въпроса за чиновниците по доклад на Габровски. Съобща се, че утре германският Райхстаг щял да се свика, но този слух не се потвърди. Вечерта на кино.

22. VI. *Неделя.* Тази сутрин много рано се съобщи за започването на войната между Германия и Русия. Германците поискаха нашата легация в Москва да поеме защитата на техните интереси, с което ние се съгласихме и телеграфирахме веднага на Стаменов. В 10 ч. се събрахме на съвет, обаче засега намерихме, че няма причини да се вземат никакви особени мерки, освен да се засили наблюдаването на комунистите и IV дивизия да се върне във Варненско, за което генералът разпоредил още снощи. По мое предложение се прие комунистическите депутати да се поставят под домашен арест⁷⁰. Според получените от София и провинцията сведения, войната между Германия и Русия се посреща от населението с изненада и униние⁷¹. Следобед останах вкъщи; дойде Попов и уредихме бридж, но не се получиха вече никакви по-важни съобщения.

25. VI. *Сряда.* Сутринта в 11 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Той беше всецяло под впечатление на две анонимни писма: едно срещу Любен и Драго Цоневи (техен брат бил и Ваню Бояджиев, тримата държали търговията в ръцете си), а другото във връзка с високия курс на динара в Македония. Обясних му подробно как стои въпросът с динара. Говорих след това продължително по вътрешното положение и изказах разочарованието си от Кушев. Убедил съм се, че няма да приобщим дружбашите, додето продължаваме да ги третираме като отделна група. Кушев сега има същото положение в кабинета като Мишайков⁷² и Т. Кожухаров в кабинета на Къосеианов—Тошев⁷³. Говорих подробно и за цените на земеделските произведения, както и за нуждата от реконструкция на кабинета поради „психологични“ причини, като излязат генералът, Загоров и Кушев. Загоров и генералът са много добри, обаче трябва да се даде удовлетворение на общественото мнение поради недоволството от войската и от снабдя-

ването. Царят очевидно беше съгласен с мене, като реконструкцията се отложи, както и аз исках след извънредната сесия на камарата. Царят с облекчение възприе идеята освобождаването на Кушев да се свърже с освобождаването на Загоров.

26. VI. Четвъртък. Сутринта дойде Кушев във връзка със сменяването на управ[ителния] съвет на БЗК банка*. Той още държи на Муравиев. Казах му, че съм съгласен за смяната, но трябва да видим кой ще замести Тодоров, тъй като отклоних предложението за Муравиев. Много неудобно би било тъкмо сега да се възкресява династията на Стамболийски, който толкова държеше за сближение със Сърбия.

27. VI. Петък. Подир обед преди съвета дойде Божилов, също във връзка с БЗК банка и одобряването на отчета ѝ. Божилов намира, че в доклада на контролната комисия няма достатъчно основание за смяна на Управ[ителния] съвет, обаче донесе ми протоколите от Акционерното д[ружест]во на Москович (еврейско); председател на неговия управителен съвет е Н. Тодоров, а назначил и жена си с 6000 лева месечна заплата, макар че по закона като чиновник Тодоров не може да бъде начело на Акционерно д[ружест]во. Казах, че при тези условия той трябва непременно да се смени. Остава да намерим заместник. Никола Захариев казвал на Божилова, че депутатите настоявали да се изгонят комунистите от камарата. От 5 до 12 ч. през нощта съвет.

28. VI. Събота. Преди обед в м[инистерст]вото. С изненада узнах, че професорите отиват на официално посещение в Македония, заедно с жените си. Следобед заседание в Управ[ителния] съвет на Академията за годишното събрание. Венелин Ганев⁷⁴ изпратил писмо, че не желае да бъде избран за редовен член**.

29. VI. Неделя. Преди обед годишното събрание на Академията и провъзгласяване на новите членове. Следобед у Попов с Richthofen, Magistrati и др. на бридж. Вечерта на вечеря в Юнион клуб.

* Българската земеделска и кооперативна банка.

** На Академията.

30. VI. *Понеделник.* Преди обед продължителен разговор с Габровски по въпроси от управлението на страната. Той не одобрява кандидатурата на Стамо Колчев за управител на Земл[еделската] банка и поддържа тази на Чакалова. Сръбската чета от въоръжени войници с картечница, която се бе появила във Фердинандско, стигнала сега към Мездра, без да може да бъде още заловена. Има опасност от саботаж. В Пирина се явил някой опасен разбойник⁷⁵ от привържениците на Г. М. Димитров.

Следобед видях Стамо Колчев и Загоров все във връзка с промените в Земл[еделската] банка. Също проф. Гр. Диков⁷⁶ във връзка със земл[еделските] кооперации; той скъса изготвената резолюция, с която му казах, че не съм съгласен. Дойде след това Попов. При него бил новият германски министър Beckerle. Впечатленията на Попов са много благоприятни. От италианците се получила телеграма, с която настояват да не отлагаме повече отиването в Рим; в противен случай щели да искат да се приеме за окончателна сегашната граница. Решихме, че ще бъде по-добре да не отлагаме повече посещението и да тръгнем в края на седмицата.

1. VII. *Вторник.* Преди обед в м[инистерст]вото. Следобед небивала буря с град, по-голям от орехи. Много стъкла на северозападната страна на сградите изпотрошени. В 5 1/2 ч. отидохме с Попов при Ц[аря]. Одобри заминаването ни; настоя на първо място да подчертаем при преговорите опасността за династията и особено за престолонаследника, в чиито жили тече савойска кръв, ако остане сегашното положение в Западна Македония. Той се надява на поправка на границата при Охрид, обаче не и при Тетово. При преговорите Попов да поведе разговора, а после аз да се намеся, понеже Попов имал повече опитност в подобни разговори. Казах, че съм напълно съгласен, толкоз повече, че Попов говори по-добре френски. Ако има нужда да обещаем на Чано концесии, за каквито той се много интересувал в сдружение с началник-щаба на армията Кавалеро и неговия зет „рогоносец“. Чано бил любовник на жена му, имал впрочем 6 любовници. Мусолини бил човек, комуто само твърдите хора ха-

ресвали, които знаят какво искат. Ц[арят] имал случай да се убеди в това. Когато се срещнал с него след „санкциите“, наложени на Италия по време на абисинската война, в които участвахме и ние⁷⁷, Мусолини заел позата на сърдит и надменен човек. Ц[арят] му казал: je suis très heureux que vous avez eu raison et que nous avons eu tort.* Това веднага го укротило и разговорът продължил в приятелски тон.

Ц[арят] е съгласен сега да се касират комунистическите депутати; съгласен е също да се внесе законопроектът за еднократен данък върху еврейските имущества. На търгване Ц[арят] каза на Попов да не бъде толкоз pessimistischer Optimist oder optimistischer Pessimist,** както се бил изразил за него един немски кореспондент.

2. VII. Сряда. Попов съобщи на Magistrati, че сме готови да тръгнем в края на седмицата, като за тази цел отлагаме и свикването на камарата. Да ни съобщят кога желаят да бъдем в Рим. Съобщил за това и на Beckerle, молба да запита дали на връщане Ribbentrop би желал да ни види, както това е било уговорено с Ц[аря].

3. VII. Четвъртък. Дойде при мене началник-щабът на адмирал Schuster полк. Хайе; върнал се от Гърция; срещал се там с м[инистър]а на народното стопанство***, чието име бе забравил: той ме познавал от гръцко-българското д[ружест]во, както и м[инистър]р Загорев. Молил, ако е възможно, да изпратим малко храни в Гърция, понеже положението там било много лошо; за същото нещо се обърнал и към Вачева в Атина, обаче съобщенията били много мъчни, та помолил полковника да ми предаде това и лично. Отговорих му, че въпросът е много труден, понеже и ние нямаме достатъчно, а освен това имаме и задължения към Германия, Италия и Румъния. Въпросът може да се уреди само в споразумение с германското правителство и обещах да говоря с Попов и Загорев. Полковникът е много загрижен за положението в Гърция, дето имало

* Шастлив съм, че Вие имавте право, а ние сгрешихме.

* * Песимистически оптимист или оптимистичен песимист.

*** На гръцкото кувалинство правителство.

голям глад. Това тежало и на германците. В Атина имало 100 000 бежанци, които биха могли да се разбунтуват. Италианците не били в състояние да се справят с положението; произнесе се изобщо много зле за тях. Загрижен е доста за положението в Средиземно море и очаква по-скоро привършване на войната в Русия, за да се облекчи положението. Липсвали транспортни кораби; напоследък извадили и поправили три от потопените гръцки кораби, обаче продължаването на тази работа срещнало големи мъчности, понеже англичаните разрушили всички спомагателни съоръжения. Учудва го бездействието на руската флота в Черно море. Имали сведения, че тя заедно с руските търговски кораби имала намерение да мине през Дарданелите за Александрия в помощ на англичаните; сега Дарданелите били затворени, но турците под натиска на англичаните могли да отстъпят. Запитах го биха ли могли да осуетят излизането на руската флота от Дарданелите. Отговори ми, че било мъчно, понеже турците не позволявали да се предприеме нищо в техните териториални води. Русите имали в Черно море 10 подводници, една от които патрулирала срещу Варна. Германците имали само една, и то румънска, на която не могло да се разчита. Руската бомбардировка на Кюстенджа не причинила големи пакости; петролните складове не били повредени, обаче градът бил съвсем опразнен.

Получи се отговор, че Ribbentrop с удоволствие ще ни види при нашето връщане от Рим, обаче някъде на изток. От Рим обаче нямаме още отговор.

4. VII. Петък. Следобед от 6 до 10 часа съвет.

5. VII. Събота. Сутринта в м[инистерст]вото. Повиках Севов, комуто съобщих, че съм се спрял на Кънчо Данов за главен секретар на земеделските задруги. Той е съгласен, макар да казва, че имали по-рано сведения, че говорил против Ц[аря]. Казах, че е възможно да е интрига и че ще бъде добре да го опитаме. Севов е против кандидатурата на Чакалов за управител на Земл[еделската] банка. За проф. К. Бобчев⁷⁸ не взема становище, но препоръчва повече Василев, директор на ипотекарната банка, бивш юрисконсулт на френска-

та ипот[ека] банка и прокурист на „Никотея“*. Той го познавал много добре. Спомена и за Фетваджиев, за когото направих някои възражения. Изказа учудването си, че от толкова министри, които са минали през кабинетите на Кьосенванов, няма нито един значителен човек, което показвало, че подборът им не е правен грижливо. Дойде Калфов, с когото се споразумахме за касирането на комунистическите депутати. След него дойде Попов, който току-що се разделил с Magistrati. Отговор за отиването ни в Рим още нямало, макар че италианците толкова бързаха с нашето отиване. Вместо това сега предлагали да се споразумеем още тук за поправка на границата и то в наша вреда. Те могли да направят това и едностранно, но предпочитали да стане с наше съгласие. Очевидно е, че искат да ни изнудват. Окончателният проект щял да се получи до вечерта. Попов отговорил, че трябва да вземе мнението на правителството; още сега обаче можел да заяви, че искането на италианците е неоснователно. Едностранно те могат да направят каквото искат, обаче ние не можем да дадем съгласието си. Сегашната граница е съвсем неестествена и се отразява много болезнено върху общественото настроение. За италианците имена като Струга, Дебър, Кичево и Тетово са съвсем нови, обаче той, Попов, напр. още от дете е израснал със съзнанието, че това са български градове. Попов е бил в разговора си доста категоричен и взел един нервен тон, който е бил достатъчно указание за положението.

Следобед Попов дойде у дома по проверка на документи; дойде и Севов да се информира за разговора му с Magistrati. Дойде и проф. Яранов, който току-що бе пристигнал от Солун. Дадохме му някои наставления. Италианският комендант в Костур, със знанието на генерала си, бил съгласен да приеме проф. Дуичев⁷⁹ при себе си като застъпник на българското население.

След вечеря дойде у дома генерал Даскалов. Съобщих му за разговорите с Magistrati. Нашето военно аташе от Москва съобщило, че съветските вестници постоянно пишели, че Варна и Бургас били бази на Германия. Той тълкува това като указание за едно евентуално нападение и разпоредил да се вземат необходимите мерки.

* „Никотея“ — акционерно дружество.

6. VII. Неделя. В 11 ч. Ц[арят] прие на тържествена аудиенция новия германски м[инистър]р Beckerle, за да му връчи акредитивните си писма. След церемонията м[инистър]рът бил задържан на разговор около 1 час. В 1 часа дойде Попов да ми съобщи за срещата, Beckerle казал на Ц[аря], че когато фюрерът го изпращал тук, казал му, че той отива в една страна, която е твърде близка на сърцето на фюрера, при един истински приятелски народ, при един владетел, който много е прекарал, който имал голяма опитност, когото фюрерът много цени и обича, за да се разговаря с него по политически въпроси и който би могъл да бъде най-добрият учител на м[инистър]ра. Ц[арят] загатнал за интригите, които се правят тук за нашите отношения с Германия и за критиките по този въпрос. Beckerle отговорил, че това са обикновени работи, които ставали и у тях, дето се критикували действията даже и на фюрера, но после виждали, че той има винаги право.

Получила се и телеграма от Караджов, че нашето посещение в Рим е фиксирано за 14 и 15 юли. Загатали да се занесат подаръци на Mussolini и Ciano и повече ордени! Ц[арят] бил съгласен да се свика камарата преди нашето заминаване, а именно на 9 юли, за да може сесията да се привърши преди нашето завръщане.

В 6 1/2 ч. следобед дойде у дома да ми направи визита Beckerle, понеже утре в 11 ч. заминавал с жена си за Берлин, дето го викали по работа. Щял да остане около две недели, додето се дигнат оттук Richthofen, които впрочем никак не бързат, понеже създаденото положение тук с двамата министри било неудобно. Разговаряхме доста заедно с Кита. Както го описа и Попов, той е малко schüchtern*, обаче е много интелигентен и прави много добро впечатление на искрен човек, който говори винаги открито. Подчерта особено добрите чувства на целия германски народ към България, разбира и одобрява напълно нашата политика, която е била последователна и загатна, че ако някои смятат, че сме се колебали или не сме тръгнали веднага с Германия, това е било положително поради интересите на страната ни. Голям партизанин е на вз-

* Стеснителен

имни посещения и изпращане в Германия не само на младежи да следват, но и на взаимни посещения на цели фамилии. Намира, че у нас трябва много да се развие туризмът. Когато е изучавал философия, интересувал се е главно от проблема за продължение на живота и този проблем и сега го занимавал. Още като студент мечтаел да стане кореспондент за чужбина или да влезе във Външното м[инистерст]во. Много се интересувал за театър и изкуство. Жена му била като актриса Charakterdarstellerin*. Съобщи ми, че Хитлер изпратил 500 000 лева за пострадалите от последната голяма градушка. Аз го уверих, че ще намери тук отличен прием и дейно сътрудничество (verständnissvolle Mitwirkung**) от страна на правителството, че сърдечните чувства на българите към германците почиват на старото бойно другарство и че по всякакъв начин искаме да засилим приятелските и културни връзки с Германия. Съобщих му за предстоящото идване на 125 младежи от Hitlerjugend*** и посещението на наши 125 младежи в Германия.

Отидохме след това с Кита и Мария във вилата на Габровски при Овчата купел. Габровски още не беше се върнал от Босилеград. Там ми се обади Попов и ми съобщи, че при него бил Magistrati, който потвърдил датата на нашето отиване в Рим. Занесъл му и обещаната карта, на която била нанесена границата между Албания и България, установена във Виена между германци и италианци. Тя била различна от линията, заета от нашите войски, и то в наша вреда, особено към Охрид. Италианците искали да подпишем договор за признаването ѝ. Все по-очевидно става, че ще имаме големи мъчнотии. Утре сутринта ще се съберем четирмата по този въпрос.

7. VII. Понеделник. Днес беше пак един труден ден. Сутринта в 10 ч. дойде Божилов да уговорим някои подробности в законопроектите и бюджетопроекта, които ще се внесат в Н[ародното] с[ъбрание]. Той пак подигна въпроса за наследството на К. х. Калчев, като настоя-

* Изпълнителка на характерни роли.

** Добронамерено сътрудничество.

*** Хитлерова младеж.

ваше за внасянето на нов законопроект, пак с обратна дата. Казах, че предпочитам този въпрос сега да не се слага на разглеждане, понеже народните представители пак ще се раздвоят, ще има разногласия и ще изгубим време. Да остане за есента.

Дойдоха после Попов и генералът с картите на Magistrati. Посочената от тях „виенска“ линия не се съвпада с това, което ние знаем от германците и което сега фактически сме заели. Италианците ни предлагат да подпишем договор, с който да признаем предлаганата от тях линия. Това Попов с право и добре аргументирано е отхвърлил още снощи. Предлагат ни и една вариация, която е още повече в наша вреда на север от Скопие. За нея и дума не може да става.

В 11 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Той е много възмутен от италианската работа и беше много нервен. Сърдеше се и на Попов, че не му е съобщил за разговора с Magistrati още снощи, а едва сега научава от мене. Казах на Ц[аря], че така, както е сложен въпросът, за нас е най-добре да гледаме да го отлагаме, тъй като времето работи в наша полза, понеже италианците все повече възбуждат негодувание против себе си. Казах, че не одобрявам това, което Попов е казал на Magistrati, а именно, ако искат те да определят границата едностранно, и то понеже после промяна мъчно би могла да стане, а от друга страна, би се изтъкувало, че по този начин ние гледаме да си умием ръцете, без да защитим нашата кауза докрай. Ц[арят] беше съгласен с мене. За да печелим време, в случай че не можем да се съгласим с италианците, предложих да припомним до министерска криза, което Ц[арят] също възприе, но каза, че в такъв случай би могъл да си отиде само м[инистър]ът на външ[ните] работи. Изтъкна пак застрашаването на династията, ако въпросът за западните граници в Македония не се разреши благоприятно, и че ще го принудят да абдикира и да отиде с жена си и децата си в Италия. Установихме се да се поискат незабавно разяснения за „виенската“ линия както чрез тукашната легация, така и чрез Драганов. Ц[арят] беше недоволен и за това, че Попов не е съобщил за снощния си разговор с Magistrati още веднага на Beckerle, който тази сутрин замина за Berlin, без да знае за този разговор и за предлаганата

от италианците граница. Накрая Ц[арят] ме упълномощи да направя строго мъмрене на инженер Митов (директор на строежите) за това, че той разпространявал една карта за свързване с железница на Дупница с Царево село и правел агитации за тази линия между депутатите. Ц[арят] се чудеше как може да става това в противоречие с министра. Отговорих, че има наистина държавни служители, които благодарение на царското благоволение се чувствуват всесилни и не искат да знаят за министрите. Споменах и за случая с директора на железниците Колчев, който е при това и звенар, и че всичко това действува деморализиращо. Ц[арят] каза, че е време да се тури край на това положение и че след закриването на извънредната сесия, за която се съгласихме да се открие на 9 т. м. по мое настояване, а не след връщането ни от Италия, както искаше Ц[арят] (той все се бои, че ще имаме мъчности с Н[ародното] събрание по италианските работи), ще ликвидираме и с тия въпроси. Решихме по политически причини да се пристъпи веднага към строежа на линиите Гюешево—Куманово, Горна Джумая*—Царево село, Кулата—Демир Хисар и Момчилград—Златоград—Гюмюрджина.

В 4 часа извиках инженер Митов, комуто направих строга бележка, като изтъкнах, че той не може да застъпва друга строителна политика освен тази на правителството и че техническите съображения често трябва да отстъпят на политическите. Поисках по-усилена дейност.

След него дойде Калфов във връзка с проектираното касиране на комунистите. В 5 часа се събрахме четирмата да обмислим по-подробно въпроса за македонската граница. Попов беше вече поискал разяснения от Mohrmann (тукашния легационен съветник) и беше пратил подробна телеграма на Драганов. Съгласихме се, че на първо място трябва да гледаме да отложим въпроса; ако това не е възможно, да преговаряме, като гледаме да избегнем едностранното декретиране на границата. Генералът и Попов бяха на мнение, като дадем за компенсация триъгълника западно от Брод със сърбоманските села. Габровски беше на мнение да

* Сега Благоевград

не се споразумяваме, ако не добием и Тетово. Дойдоха подполк. Бърдаров и Груев. Първият беше изпратен от Ц[аря] да ми съобщи добитите от него сведения, че италианците гледали да завземат хромовата ми на с[евер] от Люботрън, която сега се експлоатирала от германци и се намира на наша територия; вследствие на тези опити трябвало да се изпратят наши войници да я пазят; италианците се опитвали да вземат и други места в наша територия, дето случайно нямало наши войници. Груев беше дошел да се осведоми какво сме решили.

Вечеря в „България“ от БИА* в моя чест и в чест на Василев по случай прокарването на закона за висшето техническо у[чили]ще. Имаше речи.

8. VII. Вторник. Сутринта в м[инистерст]вото. След-обед събрание на четирмата във Врана. Обсъждахме западната граница във връзка с поведението, което трябва да държим при посещението ни в Рим. Ц[арят] сега беше съвсем спокоен. Съгласихме се, че най-добре ще бъде отлагането. На второ място споразумение, като евентуално се задоволим само с Ресенско в замяна на триъгълника при Брод. На всеки случай да напомним и за Тетово.

Вечеря в Юнион клуб от членовете на клуба по случай заминаването на Richthofen. Разговор с Magistrate. Настоява и пред мене да намерим нещо, по което да се споразумеем в Рим. Казах му, че по принцип това е и наше желание, но окончателното ни становище ще му съобщим чрез Попов. Загатна пак за комисия, която да определи точно границата, но комисия албано-българска, а не итало-българска. Изглежда, като че ли италианците ще гледат по този начин да си умият ръцете. За посещението ни при папата не иска да вземе никакво становище; предоставя решението на този въпрос всецяло на нас, понеже папската „държава“ била суверенна. Сутринта между другите беше при мене и Ал. Николаев, новият директор на печата, който дойде да ми се представи. Той взе участие в заседанията на културните комитети в Берлин и Рим, отдето току-що бе се завърнал. Заседа-

* Съюз на българските инженери и архитекти.

анията в Рим отначало били много неприятни; третирали ни като подсъдими, защото не сме се грижили повече за италианския език в България. По-после обаче положението се подобрило и атмосферата станала приятелска.

9. VII. Сряда. Преди обед съвет до 2 1/2 часа. След-обед в 4 1/2 по пълномощия от Ц[аря] открих Н[ародното] с[ъбрание]. Посрещнати бяхме с продължителни ръкопляскания. Определи се само дневният ред. Разговор със Севов по италианските работи и с Габровски по македонските, като се споразумяхме да се на-товари специално лице да се грижи по-подробно за тях.

Надвечер отидох на обикновената разходка по шосето. Настигна ме Ц[арят] и тръгна около 1 км с мене. Уговорихме още веднъж подробностите по пътуването. Беше пак много спокоен и изказа надежда, че всичко ще се уреди може би благоприятно, понеже му се виждало, че италианците омекнали. Стана дума за клюки. Андрей Тошев пуснал пред Груев, че жената на Ал. Николаев била любовница на Габровски, затова направили мъжа ѝ пълномощен м[инистър], а по-рано Габровски имал Чинков (заведущ пропагандата като педераст, та затова го толкова покровителствува. Възползувах се да кажа клюките за г-жа Николаева, че била много амбициозна (като казах, че тя като мома е Милка Стрезова, Царят отвърна, че те всички били Streber*), че тя тикала мъжа си за политическа карьера; тя самата разправяла, че правителството дълго го канило да стане пълном[ощен] м[инистър] и той най-после направил тази жертва; сегашната му длъжност била временна, после щели да го пратят в Рим; аз и Попов сме били слаби хора, но скоро щял да дойде Драганов, който всичко ще оправи. „Значи, тя оптира за Драганов“, забеляза Царят.

10. VII. Четвъртък. Сутринта заседание на болшинството. Попов направи изложение по външното положение. Взе се решение за касиране на болшинството.** Следобед в 5 1/2 ч. заседание на камарата. Касирането на комунистите се реши без разискване в няколко минути. Само П. Стайнов и Н. Мушанов се

* Карьеристи

** На комунистите.

опитаха напразно да вземат думата. В 9 1/2 вечерта заседанието на бюджетната комисия по въпроса за еднократния данък върху имуществата на лицата от еврейски произход.

Попов внезапно се разболя: ангина с 39 1/2° температура. Отидох до го видя в 7 1/2. Едновременно с мене пристигна и Ц[арят]. Съобщихме на Magistrati, който обеща да уреди отлагане на посещението ни в Рим.

В 1 1/2 ч. ме събуди генералът. Италианците съобщили тази вечер в ултимативна форма на нашите погранични власти да отстъпим мината с [северо]зап[адно] от Люботрън; в противен случай на сутринта ще я заемат. Генералът разпоредил веднага да засилят охраната. Повиках Габровски и генерала вкъщи на съвещание. Предупредихме Груев и Севов, който също по-късно дойде у нас. Съобщихме на Magistrati, който говорил с Рим; на Mohrman, който обещал да телеграфира в Берлин. По телефона съобщихме на Драганов и на Караджов, освен това тук на Bruckmann и на Siccardi, когото извикали в щаба, отдето той също говорил с Рим. Решихме да не будим Ц[аря], да се изпратят наши офицери от Скопие в Призрен, при мината и в Тетово, за да предупредят италианските началници, даде се нареждане на нашите войски да стрелят, ако италианците искат да завземат мината. Magistrati събщи да наредят чрез нашите военни да се събщи на италианците да не предприемат нищо, понеже въпросът ще се уреди по дипломатически ред; от Рим не могли да предадат това направо и бързо, понеже нямали права връзка. Siccardi в щаба след като говорил продължително с Рим, също помолил, ако се явят италиански войници, ние да отстъпим, а после въпросът щял да се уреди. Явно е, че всичко това е нарочно скроено, за да ни поставят пред свършен факт и да продължат същата тактика и на други места. На Siccardi се даде писмено съобщение, че ние се намираме на установената с италианско съгласие линия и че ако те се опитат да заемат мината, нашите ще стрелят. Това го доста разсърдило. Цялата работа прилича на ултиматума, който Италия даде на Гърция.⁸⁰ Интересно е, че днес един италиански генерал посетил генерал Пенев в Скопие, разговаряли прия-

телски и запитал колко войски имаме в тази област. По-късно дошел при Пенев на посещение и един полковник, командир на полк. Вечерта последва ултиматумът. Разотидохме се в 3 часа през нощта.

11. VII. Петък. В 8 1/4 генералът ми събщи, че до този момент не е имало никакъв инцидент при мината. Шишманов ми обади, че Magistrati искал да му се събщи где точно се намира мината, за да се уясни положението. Казах на генерала да повикат Siccardi и да му дадат точни сведения. В 11 1/2 часа дойде при мене Magistrati. Изглеждаше разтревожен и гузен, беше изчервен и постоянно се потеше, макар че времето беше хладно. Каза ми най-напред, че този инцидент показвал колко е необходимо да побързаме да установим окончателно границата. Обяснява инцидента с това, че ние сме заели една линия, която не била „виенската“ и за това местните италиански власти са по-искали вероятно да заемат на това място истинската линия. Отговорих му, че това би могло да стане, ако ние държим една произволна линия. Всъщност ние сме я заели по нареждане на германското главно командване и с изричното съгласие на италианските военни власти. Следователно за нас тя е окончателна и нейното изменение може да става само със съгласието на двете правителства, но не и произволно. Magistrati намира, че нашите военни вземали всичко много драматично, изобщо те се нервирали от стоенето на италианците в тази зона (Западна Македония), писмото до Siccardi, което ми даде да прочета, било много остро и той наредил да не се съобщава в Рим, защото там щяло да направи лошо впечатление; обяснява го обаче с късния час, когато е дошло съобщението. Отговорих, че този начин на действие е съвсем недопустим за страни, които поддържат приятелски отношения и че това оправдава нервността на нашите военни; писмото до Siccardi е имало само за цел да покаже какви сериозни последици могат да произлязат от такъв начин на действие, тъй като нашите войски не могат да се оттеглят, и следователно с него се е искало да се предотврати инцидентът. Ние сме направили всичко възможно за това с разпращането на тримата офицери. Опитва се да омаловажи инцидента,

като каза, че може би се касае за локална разпрания, като някой техен подофицер от граничната стража е поискал това от нашия пограничен подофицер. Оказа се обаче отпосле, че искането е било отправено от един майор, командир на пограничната дружина. Поиска ми да му дам точни сведения за всичко и каза, че ще изпрати Siccardi на самото място, за да се ориентира подробно. Изобщо стремлението му беше да изкара, че инцидентът е дребен, но ние сме искали да го надуваме и сега се касаело всичко това да се „sdrammatizzare“.* Непосредствено след разговора отидох при Ц[аря]. Решихме да поискам от генерала да даде точно изложение на Magistrati и да изпрати и свой офицер със Siccardi. Препоръчах на Ц[аря] да види преди всичко генерала и го посъветвах засега да не бърза да се среща с Magistrati, което той искаше да направи. Бях след това при генерала, комуто предадох уговореното с Ц[аря]. Следобед генералът ми събщи, че Magistrati се отказал да изпраща Siccardi и считал инцидентът за уреден. Всичко това е страшно неприятно. Днес имаше телеграма от Тирана за големи манифестации и благодарности към Дуче за присъединяването на западните македонски покрайнини към майката отечество Албания и въвеждането на цивилно албанско управление в тях. Magistrati няма още отговор за кога се отлага посещението ни. На всеки случай не тръгваме утре, както беше уговорено. Посетих Попов, който днес е значително по-добре.

Генералът допълнително ми събщи, че офицерът, който изпратихме в Призрен, се срещал с тамошния командир на дивизията. Оказало се, че той е дал заповед за заемането на мината, като се е извинил с това, че не предполагал, че това щяло да има такъв лош ефект.

12. VII. Събота. Сутринта се обади Ц[аря] да пита има ли нещо от Magistrati. По обед дойдоха генералът да ми докладва някои закони, и Д. Шишманов да ми събщи за срещата си с Magistrati. Пак говорил, че в наш интерес било да определим по-скоро границата. Той раз-

* Дедраматизира

бирал неудобството на въпроса и сам лично бил на мнение да се отложи, но от Рим настоявали. Ако нашето отиване остане без резултат, това щяло да се посрещне от общественото мнение еднакво зле както у нас, така и в Италия. Пак споменал да назначим комисия, която поне да определи границата. Шишманов и генералът са на мнение, че отиването ни не трябва да бъде безрезултатно и че трябва да приемем поне комисията. Аз също възприех това. Подир обед бях при Попов, който е по-добре. Той също се съгласи с това мнение, толкоз повече, че чрез комисията ние бихме могли да отложим въпроса, което е и нашата цел. Решихме да видя Ц[аря], който ме прие в 7 1/2 във Врана. Съгласи се с нас, като уговорихме, че на всеки случай аз няма да търся Magistrati по този въпрос, но да кажем на Шишманов при случай да му съобщи, че е говорил с мене и че аз намирам неговото внушение за интересно и че по него би могло да се говори.

Днес следобед интересни дебати в камарата, говориха повече опозиционно настроените депутати като Сп. Ганев и Д. Костов*, а също Цанков и Мушанов. Чух ги само отчасти. Последните двама подчертаха в много умерена и тактична форма, че ние не бихме могли да се помирим с изгубването на западните македонски кранца. Заседанието продължи до полунощ и аз останах докрая. Последен говори Божилов по допълнителния бюджет**.

[а. е. 6]

13. VII. Неделя. Преди обед в бюджетната комисия, дето се гледаше военният бюджет и на просвещението.

* Опозиционни, в рамките на правителственото мнозинство.

** Следват три приложения от бюлетина на БТА на френски език — съобщения за хода на военните действия на Балканите. Към тях има следните ръкописни бележки на Б. Филев:

1. В действителност английските войски са в бягство и никъде не се противопоставят на германците, които са влезли в Кожани, обходили са от двете страни Олимп, минали са Бистрица и отиват вече към Лариса.

2. На 13. IV. бе взет Белград. На 14, когато е издавано спешното комюнике, югославската армия капитулира.

3. Ефикасни бомбардировки във Волос и Пирея, дето са потопени няколко кораба, за да се попречи на изтеглянето на английските войски от Гърция.

Д. Икономов* ме предизвика с неуместните приказки, че не сме уволнявали чиновниците комунисти, което ме накара да избухна и да им кажа в очите колко комунисти съм уволнил, но за всеки идват да се застъпват по няколко депутати и аз съм бил принуден да ги връщам, като им съм заявил, че съм се убедил, че в България няма комунисти, щом депутатите се застъпват толкоз за тях и ги изкарват за най-големи националисти. От това положение може да се излезе само ако депутатите си дадат дума никой от тях да не се застъпва за уволнен комунист.

Във връзка с моя бюджет и новите земи се направиха някои бележки, които ми дадоха повод да направя едно хубаво и изчерпателно изложение. Посрещна се много добре и бюджетът се прие в няколко минути без никакви изменения.

Шишманов ми донесе една телеграма, с която по нареждане на Ribbentrop във връзка с мината при Шар ни се съобщава да кажем на италианците, че никакво изменение на границата не може да става без съгласие на германците. Изобщо Ribbentrop бил много недоволен от поведението на италианците. Прилагам телеграмата, която много ни окуражи и създаде съвсем друго настроение както у Попов, така и у Ц[аря]. Шишманов още преди получаването на телеграмата говорил с Magistrati и му казал как гледаме на неговото предложение за комисия. Той отговорил, че по-неже предложението било лично негово, ще го съобщи сега в Рим да иска инструкции. Получил съобщение от Рим и за нашето посещение, за което били съгласни да се отложат за 21 юли, като ни предаде и точната програма.

Сутринта имах среща с Габровски. Говорихме върху необходимостта от изработване на правителствена програма, която да засегне борбата с комунизма, общ държавен стопански план, професионалните организации и пр., за да може да се установи предварително единомислие по всички големи въпроси на нашата дейност. Той вече от години се занимавал с тези въпроси и е готов в най-близко време да изработи програмата.

* Депутат от мнозинството.

За пръв път му загатнах за възможна реконструкция на кабинета. Програмата може да се приготви и да бъде като програма, обявена от новия кабинет.

Следобед в камарата дойде при мене Андрo Лулчев. Предупреди ме, че още когато съм бил в Свищов за освещаването на парахода „Борис III“, се било подготвило нещо да ме компрометират във връзка с речта ми, но не успели, понеже много ловко съм се бил измъкнал. Още тогава искал да ме предупреди, но не успял. Изобщо работило се много в известни кръгове за моето бламиране. Имало и в кабинета един, който „твърде много бързал да стане м[инистър]р-председател“ и който подготвял моето бламиране. Визира вероятно Габровски. Ц[арят] имал голямо доверие в мене, понеже имал впечатление, че съм чистосърдечен. Изглежда, че и хората около Багрянов работят против мене. Сега планът бил да свалят кабинета след връщането ни от Рим, защото очевидно било, че там няма да имаме успех. На всеки случай външният министър най-малко щял да бъде сменен (за това ми загатна впрочем и Ц[арят]). Лулчев постоянно говори за „своя човек“, с който той поддържа връзки с двореца. Касае се вероятно за брат му (впрочем те и двамата са дъновисти), за когото ми говори и Ц[арят], когато поех председателството, като ми обясни, че държал на него, понеже той го предупредил за атентата при Арабаконак⁸¹, а също и за друго подобно нещо. Изглежда, че това приятелство почива на някаква мистично-дъновистка база. Лулчев се показва за голям мой доброжелател. И в двореца имало хора против мене. Той сам обикалял из провинцията и бил лично ориентиран за много нередни неща. Говори много зле за главния комисар по продоволствието Милков, който бил много компрометирана личност. Между другото застъпи се пред мене и за едно изменение на закона за инвалидните пенсии, за да могат инвалидите да получават заедно с инвалидната и друга пенсия. Изобщо понеже той сам е инвалид (с куршум в главата) винаги се застъпва много за инвалидите и то с успех, защото знаят връзките му с двореца. По мое настояване се съгласи въпросът да се отложи за наесен, макар да поддържаше, че е в мой собствен интерес въпросът да се разреши още сега.

Следобед в камарата се прие много бързо без никакви разисквания моят бюджет.*

14. VII. Понеделник. В 11 часа в салона на Академията се откри тържествено курсът за учителите от Македония и Западните покрайнини. Салонът беше претъпкан, имаше над 400 души. Държаха се речи от мене, военния м[инистър]р и др.

По обед поиска да ме види Лаврищев, когото приех в 1 часа. Неговото правителство искало да провери вярно ли е, че сме щели да купим 8 разрушителя от Италия, които да пуснем в Черно море. Опровергах най-категорически този слух, като казах, че се касае очевидно за интрига (за това имаше някаква телеграма). Възползувах се от случая да изтъкна, че и тяхната агенция ТАСС разпространява подобни неверни слухове, като напр. че имало струпване на войски на турско-българската граница, което също опровергах най-категорически. Лаврищев ми се видя доста покрусен и нервен, макар да казваше, че новините били благоприятни за тях (впрочем снощи имяхме съобщение от букурещката легация, че при последната бомбардировка в Плоещ била подпалена най-голямата рафинерия). Стана дума за отговорностите по войната. Той твърдеше, че съветите винаги са искали мир. Казах му, че се касае за спорове между велики държави, за които ние не сме ориентирани подробно и че можем да съдим за тях само по официалните изявления.

Генералът ми съобщи, че нощес в Добруджа слезнали трима руски парашутисти, от които единият бил веднага заловен. Наредих на Шишманов да повика Лаврищев и да му обърне внимание върху неприятностите, които могат да произлязат, ако се не вземат веднага мерки подобни неща да се не повтарят.⁸²

15. VII Вторник. Преди обед събрание на болшинството. Одобри се частното законодателно предложение за наследството на К. х. Калчев, след което започнаха да се изказват народните представители по разни въпроси. Сл. Василев спомена, че в днешния момент властта

* Става въпрос за бюджета на Министерството на народната просвета.

трябвало да се държи само от силни и смели хора, които да могат да проведат борбата с комунистите. Запасното офицерство не било доволно от правителството. Предизвикан да се обясни, той заяви, че запасното офицерство поддържало четири идеи: безпартийността, борбата с комунизма, пропагандата и организацията на младежта; обаче тяхното мнение не се вземало. Искаше да каже, макар и в прикрита форма, че властта трябва да се повери на запасни офицери, понеже те най-добре ще могат да прокарат тези идеи. По-конкретно се изказа, че зап[асните] офицери не били доволни от това, че ръководството на „Бранник“ не било поверено тям, а на човек, който не е служил във войската*.

Следобед в камарата. При гласуването на частното предложение за наследството на К. х. Калчев, Хр. Статев се опита да удари правителството, като направи предложение не направо, а чрез Ат. Попов, да се из земе от законната наследница не 60%, а 80% (Статев е адвокат на заветниците Стефанови и за това иска да удари прямата наследница). Н. Захариев, който председателствуваше, се поддаде, умишлено или не, и обяви мнозинство за предложението на Ат. Попов, без да пита правителството дали е съгласно. Стана нужно да се намеся, да оспоря болшинството и да заявя, че народното представителство не може да законодателствува без съгласието на правителството. При доста голям шум стана повторно гласуване и предложението на Попов се отхвърли. Mazzuoli посетил днес Груев и му предложил, както изглежда по внушение на италианското правителство, да посетим в Рим и папата, понеже сега така бил обичаят; даже Мацуока направил посещение на папата. Ц[арят] и Попов са съгласни, тъй че това допълнение на програмата се съобщи на Magistrati.

Вечерта бяхме в Борисовата градина** (лятната баня), с г-жа Даскалова.

16. VII. Сряда. Сутринта продължиха разискванията в болшинството чак до 4 ч. сл[ед]обед. От министрите

* Визира главния ръководител на „Бранник“ — д-р Ст. Ключков.

** Сега Паркът на свободата.

вземаха думата Загоров и Габровски, който държа много хубава реч. Говорих накрая и аз. Засегнах отрицателните прояви в нашата общественост, по които говориха и някои от депутатите; обясних ги със систематично насаждане пораженски дух след световната война и липсата на „мярка“, тъй присъща на класическите народи и с духа на отрицанието, свойствен на всички славяни. Изтъкнах обаче и големите положителни и творчески качества. Спрях се на обвиненията, че сме „слабо“ правителство (в болшинството, загатнато само от Славейко Василев). Силно правителство според мене не е онова, което управлява с камшик, но онова, което може да се справи във всеки момент с всяко положение; когато е имало нужда, показали сме достатъчно твърдост, за което сме дали достатъчно доказателства (имах предвид смяната на Багрянов, Логофетов, спора с У[ниверсите]та по закона за държавните служители, вчерашния случай с наследството и др.). Кратко обяснение по думите на Сл. Василев за „Бранник“. Нужда от идеологична програма и промяна в професиите. Никое правителство не е направило толкова много за земеделците (всеобщи ръкопляскания). Направи ми впечатление всеобщото одобрение със силни ръкопляскания, когато заявих, че намирам дейността на земеделските камари повече вредна, отколкото полезна. Защитих политиката на правителството по отношение на цените на земеделските произведения. Засегнах външната политика, като обясних, че успехите ѝ не се дължат само на щастливо стечение на обстоятелствата. Такова щастливо стечение е имало и в 1912/13 година, но не може да бъде използвано. Ат. Попов казал на Габровски през време на речта ми, че се чудели как съм се проявил като голям политик. Впрочем и Н. Мушанов вчера във Военната комисия казал, че трябвало да намеря още 9 души като мене и с тях да образувам кабинет.

Следобед закрив сесията. От депутатите и този път бяхме много доволни.

17. VII. Четвъртък. Сутринта Magistrati се явил при Д. Шишманов и му съобщил получените от Рим нареждания (прилага се бележката). Веднага отидохме при Попов с Шишманов да обсъдим отговора (прилага се

текстът)*. Моето първо впечатление беше, че при тези

** София, четвъртък, 17 юли 1941 г.*

Днес, в 11 часа преди пладне, ме посети италианският пълномощен министър и ми каза, че получил телеграма от своето правителство, от която личи, че Рим е под впечатлението, че българското правителство не е проявило достатъчно интерес към проекта за договор касателно границите между Албания и България, който е бил своевременно представен от г. Маджистрати. Разбрало се е, че нашите министри, отивайки в Рим, нямат намерение да подписват договор. В резултат, Рим е решил да премахне, като цел на пътуването на министрите, подписването на един договор.

След като ми каза горното, г. Маджистрати ми процитира следната част от телеграмата:

„След като разбрахме всичко, за което е реч по-горе, ние ще пристъпим към едностранното установяване на границата. Тая граница ще следва трасето на Виена. В тая смисъл са дадени нареждания на гражданските и военни власти.“

По-нататък г. Маджистрати ми каза, като следеше текста на телеграмата: „В Рим са останали под впечатление, че българската нерешителност, проявена по отношение на проекта за договора за границата, произтича от това, че българските министри като че ли са имали намерение да правят те някакви искания спрямо Италия.“

След горното, г. Маджистрати ми цитира пак текстуално следния пасаж от телеграмата:

„Дайте на българското правителство да разбере какъв е бил приносът на Италия във всички полета, както и в това на кръвта за войната на Оста, за която тя до днес е дала 60 хиляди жертви.“

Запитах г. Маджистрати, след като той ми съобщи горното, кога ще стане едностранното определяне на границите — преди или след пътуването. Той ми отговори, че не знае.

Г. Маджистрати продължи, като подчерта, че в Рим очевидно са засегнати от липсата на интерес към проектодоговора и липсата на контрапредложения от наша страна. По този повод той ме попита конфиденциално имало ли е или не някакви постъпки от наша страна пред Германия по този въпрос или по въпроса за мината при Люботрън. Отговорих му, че не зная.

Г. Маджистрати към края направи внушението нашият пълномощен министър в Рим да даде уверения на италианското правителство, че българското правителство е взело много сериозно предвид проектодоговора и го е подложило на основно проучване. Ако българското правителство не е отговорило с никакъв контрапроект, то е затова, защото двамата министри са се резервирали да приказват по материята в Рим.

Като даваше нови обяснения по телеграмата, получена от неговото правителство и по нейните мотиви, Маджистрати ми каза, че въпреки всичко, което съдържа тази телеграма, в нея е подчертано, че посрещането в Рим ще бъде много сърдечно.

Накрая г. Маджистрати изтъкна, че Италия не могла да остави впечатлението, че след като се е споразумяла с Германия и Хърватско за границите на Албания, само българите отказват да третираят този въпрос.

условия би било по-добре да не отиваме в Рим. После обаче обсъдихме, че едно охлаждане с италианците в този момент може много да ни повреди и затова решихме, въпреки всичко, да се покажем примирителни и да изчакаме благоприятен момент⁸³. Следобед дойде Richthofen да си вземе сбогом. Стана дума за италиан-

София, 17 юли 1941 г.

Днес след пладне поканих при себе си италианския пълномощен министър и по нареждане на министър-председателя и министъра на външните работи и на изповеданията му предадох следното:

От онова, което ми изложихте днес преди обед, във връзка с телеграмата на правителството Ви по въпроса за българо-албанската граница, личи, че в Рим не са разбрали добре становището на българското правителство.

Българското правителство не можеше да не прояви голям интерес по един въпрос, който засяга българските граници. Но тъкмо за това то не искаше да вземе решение по него преди министър-председателя и министърът на външните работи да са имали възможност да разменят непосредствено мисли с ръководителите на Италия.

Българските министри не отричат, че са искали да говорят за известни корекции на границата, както впрочем и от италианска страна са се правили подобни предложения. Смята ли се в Рим, че е нещо недопустимо българските министри да направят известни внушения във връзка с трасето на границата?

Ако не бяха са случили причини, независещи от волята на нашите министри, те щяха вече да са били в Рим и да са изяснили всички тия въпроси. До тяхното отиване в Рим остават сега само 2—3 дни и те са изненадани, че тъкмо в този миг, в навечерието на тяхното заминаване, италианското правителство взема решение да установи границите едностранно. Изненадата е толкова по-голяма, че в това време министрите очакват от Рим уяснение на въпроса за назначаването на една смесена комисия за определяне на границата, така както бе съгласително от италианския пълномощен министър в София на 10 и 13-то.

Ако решението на италианското правителство за едностранно установяване на границите се осъществи и му се даде гласност преди или през време на посещението на българските министри в Рим, ясно е, че българското обществено мнение ще бъде извънредно неприятно изненадано и уязвено и посещението на министрите ще има наместо положителен — отрицателен резултат.

Приносът на Италия към войната се цени в България извънредно високо и една от целите на пътуването на българските министри е да изкажат благодарността на българския народ. От друга страна, ние се надяваме, че в Италия ще разберат по-добре големия интерес у нас към въпроса за границите, ако вземат под внимание, че в земите край тия граници остават да живеят голям брой българи и че и българският народ от своя страна е водил три войни за освобождението на Македония, като е дал 150 000 убити.

ските работи. Той също ни съветва да бъдем примирителни и да не искаме всички въпроси да се решат изведнъж.

Следобед съвет. Вечерта на вечеря у Ив. Т. Балабанов с Richthofen и Arnothy. Този последният говори също много зле за италианците и се чуди как те всички възстановяват* против себе си. Бардоши⁸⁴ също ходил в Рим да иска достъп към морето във Фиуме, но му било отказано. Ако отидем в Будапеща, вероятно ще ни се оплаче. Сега имало в Унгария голямо недоволство от италианците, въпреки по-раншното им сбли-

* Извлечение от поверителното писмо на

Драганов до Царя от 14. VII. 1941 г.

SA Stabschef Lutze, като бил на вечеря у Драганов, му казал че той препоръчвал Beckerle за министър в София. Ако той се подаде на интриги на лица, които искат чрез него да вземат властта, в 24 часа ще бъде отзован.

„Пристигна и фон Масов, доволен от двучасовата аудиенция при Вас. Той е под влиянието на полк. Алекс. Ганчев, който го е основно настроил срещу кабинет Жеков-Луков, навярно с оглед на някой свой кабинет.“

Войната с Русия донесла изненади: съпротивата се оказала много по-голяма, отколкото се очаквало. Дадени големи жертви и от германска страна. Рибентроп бил постоянно в Главната квартира и това обстоятелство използват италианците, за да ни изнудат да признаем за окончателна границата с Албания. Голямо недоволство в Германия от поведението на Италия.

„Изобщо впечатлението ми е, че както по отношение на русите Хитлер е „мълчал“ и най-сетне „проговорил“, когато се решил да действувва против тях, така и сега, ако не Хитлер поради приятелството си с Мусолини, то другите германци си запазват правото да „проговорят“ срещу италианците, когато му дойде редът.“

Указания за недоволството. „Клюдиус ми говори да се държим твърдо по отношение намерението на италианците за изместване границата около Люботрън. „Обезщетяването“ им с територия към Врана от италианците, тука се посрещна с ирония. Щрак, когато познавате, ми шушне да не отстъпваме от претенциите си спрямо италианците, давайки ми да разбере, че той знае какво е настроението около Рибентроп и Хитлер. Повече не мога да Ви кажа и моля не споменавайте името ми“ — така ми отговори, когато го помолих да ми каже нещо по-конкретно.“

Същият казал на Драганов, че Рибентроп и жена му били на деветото небе, дето Царят отишъл на вечеря у тях и останал така дълго. Израела голяма роля конкуренцията с Райхсмаршала.

„Самите германци признават, че техните опити да създадат нов ред в Европа се осуетяват от действията на италианците, които създават ново безредие на Балкана, и дават да се разбере, че положението, създавано от Италия, не може да се счита за окончателно. То щяло да бъде поправено при сключване на мира.“

жение и политическо споразумение. Същото нещо било и в Хърватско. Сегашното сближение с Италия се дължи само на това, че поглавникът Павелнич е бил по-рано емигрант в Италия. Народът обаче не обича италианците, не е доволен от тях и не иска за крал италианския дук. Влиянието на Мачек⁸⁵ започнало пак да се засилва.

18. VII. Петък. В 10 часа аудиенция при Ц[аря]. Докладвах му по работите на Нар[одното] събрание и говорихме подробно по италианските работи. Той е също на мнение, че трябва да бъдем засега примирителни и да изчакаме по-благоприятен момент. Италианците са много перфидни*, като гърците, обаче гръцката перфидия била по-благородна „от мрамор“, а италианската била от обикновен пясъчник. Разбрах, че на Ц[аря] са били предлагани пари, вероятно като зестра при сватбата му, обаче той не ги приел и е много доволен, защото така си запазил независимостта.

Следобед продължителни разговори с Габровски и Попов. Видях и г-жа Стаменова**, която току-що се е върнала от Москва, обаче не можа да ми съобщи нищо особено.

19. VII. Събота. В 6 1/2 изпратихме Richthofen, в 9 1/4 при Царя да ме благослови. В 10 1/2 заминахме за Рим. В Белград стигнахме към 7 ч. и с автомобили обиколихме града да видим разрушенията от германските бомбардировки. Всичко вече е разчистено. Разрушенията са по-малки, отколкото предполагах. Новите бетонни постройки са се оказали много издръжливи.

20. VII. Неделя. Сутринта стигнахме в Загреб. Посрещна ни Мечкарров*** и отидохме да закусим в хотел „Ес-планада“, дето ни чакаше м[инистър]ът на външните работи Лоркович — млад човек, винаги засмян — м[инистър]ът на вътр[ешните] работи и директорът на полит[ическия] отдел във Външното м[инистерст]во.

* Коварни

** Съпругата на българския пълномощен министър в Москва.

*** Българският пълномощен министър в „Независимата хърватска държава“.

Имало саботажи от страна на комунистите. По-сериозни движения в Черна гора; твърдяха даже, че италианците били изгонени оттам и че те искали помощ от хърватите. Лошо настроение против италианците; за идването на италианския княз като крал не става дума. Хърватите се държали много жестоко спрямо сърбите, като ги изгонвали безогледно. В Баня-Лука убит архимандрит Платон и неговият протосингел; намушкани с ножове и захвърлени в реката, като им окачили камъни. Сърбите в Белград единодушно признавали, че само българите се отнасят нормално с тях.

В Загреб се качи с нас тукашният италиански м[инистър]р Casertani, който ме придружи до Fiume*. Тук официално посрещане от италианските власти и Караджов. От страна на правителството бяхме приветствувани от пълн[омощния] м[инистър]р Cassinis, аташиран към нас, който преди 10-ина години беше секретар в Софийската легация. Между официалните посрещачи беше и граф Volpi. Качихме се на параход, с който направихме разходка край брега на Восса Ре и Porto Re. Последното е дадено на хърватите като излаз на морето, обаче пристанището е нищожно, а над града са надвесени високи скали. По-удобно пристанище има Восса Ре, непосредствено до Сушак, обаче и двете остават италиански. Слязохме в Абация и с автомобили се върнахме във Fiume, отдето продължихме пътя със специален влак за Рим. Имаше прикачен вагон-ресторант с голяма прислуга, в който обядвахме. Освен Cassinis, аташирани са още Lo Savio и Lancelotti.

21. VII. Понеделник. В 9 1/4 пристигнахме в Рим на (Stazione Ostiense). Тържествено посрещане от Duce и Ciano. Отведоха ни във Villa Madama (аз бях с Ciano). В 10 ч. аудиенция при краля, който беше много любезен. Политическите въпроси не засегнахме. Говори за спомените си от посещенията в Солун и Македония преди Балканската война. Доста е остарял и това видимо го безпокои**. Постоянно изтъкваше, че бил много по-стар от нас, а когато му казахме възрастта си, намери ни, че сме изглеждали много по-млади. В 11 ча-

* Фiume — сега гр. Риека.

** Виктор-Емануил III по това време е на 72 г.

са среща с Дуче в Palazzo Venezia*. Против нашето очакване присъствуваше и Сiano. Видя се обаче, че така беше по-добре, понеже Дуче има възможност да чуе споровете и да се убеди в основателността на нашите аргументи.

Дуче даде думата най-напред на нас. Аз му предадох поздравленията от Царя, изказах му благодарността на бълг[арския] народ и го помолих да ни даде възможност да представим някои осветления във връзка с границата с Албания. Оттук се намеси и Попов. Изтъкнахме каква е естествената граница на Македония от историческо, етнографско и географско гледище, обаче признахме, че границата е вече определена във Виена. Смятаме все пак, че могат да се направят поправки с оглед на местните условия. Мусолини изтъкна колко е мъчно да се определят нови граници, особено в Македония, и че една абсолютно справедлива граница е невъзможна. Посочихме обаче, че има два особено болезнени пункта, при Тетово и при Охрид. За Тетово Мусолини не допускаше и да се спори, обаче слушаше с интерес доводите ни за Охрид и Ресен. Поискахме старата граница. Сiano се противопостави. Обяснихме, че въпросът не е само етнически, но и стопански. Ресен и Охрид не могат да съществуват при тези граници; ние ще трябва да изселим населението, което е лишено даже и от риболова. По този начин те, след като ни дадоха Охрид, сега фактически го правят да не може да съществува. Споменахме за Пещени; Мусолини поиска да му се посочи на картата и го отбеляза с голям кръг. Имахме впечатление, че Мусолини възприне нашето искане и каза на Сiano тихо: *la linea sarà così.** Сiano обаче се противопостави и каза, че за старата граница не може и дума да става. Впрочем още преди това се подигна и въпроса за режима на водите в двете езера. Сiano твърдеше, че те трябва да бъдат напълно в италианска територия, защото международният режим на водите имал големи неудобства; това те знаели от швейцарските езера. Уверихме ги, че ще им дадем всички гаранции да използват водите, както искат, като запазим само правото за риболов. Сiano се противопостави

* Официалното седалище на Мусолини.

** Линията ще бъде такава.

енергично и за „Св. Наум“, понеже той бил албански, албанците държали много на него и отстъпването му щяло да направи много лошо впечатление в Албания. Отговорихме, че това важи в още по-голяма степен за България. Албанците са мохамедани, манастирът е християнски; Св. Наум е историческа личност, известна е цялата история на м[инистъ]ра и пр. В този спор аз малко се увлякох и се впуснах с жар в повече подробности. Казах на Сіано, че бихме отстъпили, ако той би могъл да посочи поне един документ в полза на тезата, че манастирът е бил когато и да било албански. Сіано най-после каза, че по този въпрос не може да спори с нас. Сіано поддържаше, че населението в тази област е в болшинство албанско. Възразихме, че съжالياваме, че трябва да му противоречим, обаче по нашите положителни сведения само 5 до 10% от населението е албанско. Настоявахме за проверка, която лесно може да се направи.

Мусолини всичкото време слушаше внимателно, без да се намеси. Явно беше, че Сіано е зле ориентиран. За населението на Охрид той признаваше, че било чисто българско (всъщност има много турци), обаче околността била албанска: турците в Македония, напр. в Скопие, ги считат също за албанци. И тук му възразихме, че се касае за истински турци, които не говорят албански, позовахме се на техните ходжи и мюфтии и изтъкнахме, че 500-годишното турско владичество не може да не си е оставило значително турско население. Единственият аргумент на Сіано беше, че турците носели албанското кепи.

Най-после в заключение Мусолини резюмира: 1) за основа на границата ще се вземе виенската линия; 2) една комисия ще я определи точно на самото място, като направи известни поправки; 3) това трябва да стане по възможност най-скоро, в продължение на няколко седмици; 4) тази комисия ще се състои от италианци, албанци и българи; 5) същата комисия или друга ще се занимае с въпроса за размяна на населенията, като работите на комисията могат в този случай да продължат няколко месеца (за размяната на населенията като единствено средство за установяването на трайна граница. Мусолини изобщо много настояваше). Запитах изрично дали граничната комисия ще има

мандат да се занимае и с въпроса за промяна на границата в езерата в исканата от нас смисъл. Мусолини го потвърди.

През време на разговора Мусолини каза, че Солун трябва да бъде български; това било единственото правилно разрешение при днешните обстоятелства. За албанците каза, че са умерени и че с тях споразумение лесно може да се постигне. Никакви други въпроси не бяха подигнати. За мината при Шар даже и не споменаха, макар по-рано да искаха да се извиним за инцидента. Не бяха засегнати и другите въпроси, за покровителството на албанците и свободно преминаване през наша територия, по които по-рано ни бяха изпратили нота.

Направи ми силно впечатление, че Мусолини говореше винаги съвсем тихо и спокойно, нямаше никакво повишение на тона, никаква театралност, никаква поза. Напротив, разговорът имаше тон на голяма сърдечност и човечност. Видя ми се много „омекнал“. Същото впечатление имах и при по-късните разговори.

На излизане от Мусолини в чакалния бяха изложени килимът и картината „Търново“ от Денев⁸⁶, които донесохме като подарък. Разгледа ги внимателно и изказа задоволството си. Тъкмо щяхме да тръгваме за обеди в двореца, когато дадохме аларма. Тя се давала тук винаги, когато се появявали аероплани в Неапол, който снощи е бил бомбардиран. Алармата трая около половина час, та закъсняхме за обеди десетина минути.

В 12 1/2 обед при краля. Същата тържественост както и при аудиенцията. На стъпалата кюрасири. Обедът в една огромна, много богато декорирана зала. Аз бях в д[ясно] от краля, срещу него престолонаследникът*, в д[ясно] от него Попов. В д[ясно] от мене барон Serena, секретарят на партията,** с когото трябваше да говоря на италиански. Веднага след обеди кралят замина за Неапол да види повредите от бомбардировките.

Следобед в 5 ч. разписване в двореца, след това полагане на венци в Пантеона, на „Незайният воин“ и на падналите фашисти на Капитола. Придружаваше ни губернаторът на Рим княз Borghese, необикновено сим-

* Принц Умберто Савойски

** Фашистката партия

патичен и любезен човек с 8 деца. Показа ни новите разкопки на Капитола (храма на Юпитера и табулариума).

В 6 часа среща с Сiano в Palazzo Chigi.* Разговорът почна със странични въпроси. После ние заговорихме пак за границите. Повториха се отчасти тазсутрешните разисквания. Сiano ни каза, че Пещени вероятно ще ни се отстъпи, но той трябва да говори още за него с албанците. За „Св. Наум“ обаче още не се съгласява. Явно е, че отстъпва вече под влиянието на Мусолини. Повтори мнението, че Солун трябва да бъде български. Запитахме го имат ли вече определени идеи за гръцка Македония. Каза, че още не; обаче за Костурско не даде и да се изрече, че би могло да не бъде италианско. Попитахме за Леринско, където населението е 75% българско и където поне няма албанци. Възрази, че това било за тях *espace vitale*.** Отговорихме, че още повече е това за нас с оглед на Битолско и че за жизнено пространство може да се претендира при неприятелите, а не при приятелите. Каза, че на всеки случай този въпрос сега още не се слага, но явно е, че ще настояват и за Леринско. Впрочем, той не знаеше, че Леринско не е окупирано сега от тях. Направи си устата да отстъпим Качаник, като каза, че албанците много държали на него. В замяна на него могъл да ни направи по-големи концесии. Отговорихме, че в тази област не можем да правим промени, защото границата е установена в споразумение с германците. Той не настоя. След това разговорът се пренесе върху войната в Русия. Искаше да знае какво е нашето мнение за нейния изход. Разбира се, изказахме увереността си в победата на Германия. Безпокои ги да не би англичаните през Персия да не проникнат в Кавказ до петролните извори преди германците.

Разговорът и с Сiano се водеше много приятелски за военните. Попов спомена за нотата, в която италианците искаха правото да преминават даже военни транспортни през наша територия. Сiano отговори, че това било искане на военните, което той не споделя. По тоя случай той каза: *il est bien facile de mobiliser les civils*,

* Палацо Киджи — тогава седалище на италианското външно министерство.

** Жизнено пространство.

mais ils est tres difficile de civiliser les militaires.*

В 9 ч. вечеря от Мусолини в Palazzo Venezia. В дясно от мене стоеше пак Serena. Размениха се речи на италиански. Мусолини забеляза, че съм произнасял [речта си] почти без акцент. След вечерята ние с Мусолини и Ciano се оттеглихме в крайния салон и говорихме всичкото време само с Мусолини. Нашите въпроси сега не се засегнаха. Говорихме главно за войната с Русия и положението във Франция. Мусолини изказа интересна мисъл, че един народ отива само толкова към напредък, когато не е напълно задоволен и остава все малко гладен. Това било неговата теория. За това да се увеличава производството, но да се раждат и повече деца. На разделяне Мусолини ни придружи до входа и след сбогуването прибави: Tout ce que je vous ai dit n' etait pas seulement du protocole.** Искаше без съмнение да каже, че е било искрено и е било казано от сърце.

22. VII. Вторник. Сутринта приех във Villa Madama за малко журналиста Virginio Gaïda, председателя на студентско д[ружест]во и кореспондента на в. „Зора“. След това дойде Maskensen (герм[анският] пълн[омощен] м[инистър]), когото приехме заедно с Попов. Поставихме го подробно в течение на разговорите. Той намира, че при създаденото неблагоприятно за нас настрояние в Рим, това, което сме постигнали, било твърде много и ни поздрави с големия успех. Действително настроянията в Рим по отношение на нас трябва да не са били никак благоприятни, защото и Magistrati ни предупреди из пътя да не останем изненадани, ако Дучето отначало се покаже рязък и сърдит. Нямаше обаче нищо подобно. Не се оправдаха и нашите очаквания, че италианците ще искат от нас нови неща и ще се опитат да ни изнудят. Напротив, не представиха никакви искания, не споменаха даже за инцидента с мината (Мусолини само ни потвърди, че те действително с декрет са определили едностранно границата между Албания и България, обаче на този декрет нямало да се дава гласност). На какво се дължи това

* Много лесно е да се мобилизират цивилните, но е много трудно да се цивилизоват военните.

** Всичко, което ви казах, не беше само протоколно.

обръщане на настроенията, мъчно е да се каже. Може би на нашето твърдо държане както по отношение на тяхната нота за водите на езерата и минаването през наша територия, така и по отношение на инцидента с мината, а така също и на нашия отговор в навечерието на тръгването ни по повод на едностранното определяне на границата. Може би на инцидентите в Черна Гора и на убеждението, че със своята политика те ще възстановят всички балкански народи против себе си.

В 11 ч. аудиенция при папата⁸⁷ (в момента на тръгването имаше пак аларма, обаче не спряхме). Голяма тържественост на приема; в залите, през които минавахме, отдаваха чест отделение от швейцарската гвардия и ватиканската полиция. Папата беше много любезен. Бе сложил пред себе си моята книга за миниатюрите на Манасий и с нея започна разговорът, като я прелистваше. Говорихме общо за разрушенията от войната, борбата с болшевизма, нуждата от скорошен мир. Той е бил след световната война нунций в Мюнхен и е преживял революцията*. Разказа един виц за Хитлер и Мойсея, което накара и Попов да му разкаже вица за Мойсея: „жив и здрав, Комисар Петров.“ Запита за католиците в България. Казахме му, че се ползват с всички права и че у нас цари голяма толерантност. Спомня си и за царя, когото е виждал като престолонаследник. Изказа пожелания за страната ни и преди всичко да се запази мирът в нея. На края на аудиенцията, която трая почти цял час, влязоха останалите членове на нашата делегация, към които папата също отправи няколко думи. На слизание да посетим кардинала държавен секретар, ни чакаха фотографии, които ни снеха. Кардиналът Maglione също беше много любезен, говореше добре френски (бил 10 години нунций в Париж), интересувахе се за отношенията ни с Русия и Турция, и също запита за католиците у нас. Върнахме се във вилата, дето след малко дойде да ни върне визитата кардиналът.

Обед от Ciano в Palazzo Barberini. Присъствувахе сега Bottai, когото видях с Ciano още преди да почне обедът. Беше много любезен, на няколко пъти ми сти-

* През 1919 г. Бавария е обявена за Съветска република.

скаше ръцете. На обедта беше в д[ясно] от мене. След обедта говорих с мнозина от гостите, с Cavallero (нач[алник] щаба), Mugnoz, Giglioli и др.

Следобед в 5 ч. тържествен прием във Villa Farnesina от италианската Академия и академията S. Luca. От първата ме приветствуваха подпредседателят For-michi (председ[ателят] Federzoni отсъствуваше), а от втората, предс[едателят] Calza Bini. Отговорих на италиански. Събрани бяха най-видните италиански учени и артисти. След събранието имаше в долния етаж чай.

Посетихме [църквата] „Св. Петър“ и направихме разходка на Gianicolo*. Вечеря в нашата легация. Ciano каза, че за Пещени говорил с албанците. Отначало не искали да чуят, но после се съгласили. Всичко това е комедия. Казах му, че албанците му дължат толкоз много, дето винаги ще направят това, което той им каже. Ciano постоянно изтъкваше, че албанците много пострадали, че били много добри хора, той ги много обичал и трябвало да се направи нещо за тях. Стана дума да дойде в България през септември или октомври. Оказа се, че бил ловджия и че бил твърде мераклия да убие някоя мечка. След вечерята говорих по-продължително с м[инистъ]ра на земледелието Tassinari, който наесен ще дойде в България.

След разотиването на гостите останахме само българите. Дойде и г-жа Караджова, както и останалият персонал на легацията. Сегашната легация на Via Buonapartini е много по-удобна и представителна от предишната.

23. VII. Сряда. Сутринта археологическа разходка. Придружаваха ни губернаторът Borghese, Calza Bini, Mugnoz Giglioli и др. Посетихме S. Sabina, La quattro colonne, театъра на Марцела и новореставрираната курия. Считат, че и през средните векове сенатът е заседавал в нея. Имат намерение да я използват за заседание при някои особено тържествени случаи. При успешното завършване на войната ще възстановят в нея бронзовата статуя на победата.

В 12 1/4 заминахме пак от гарата Ostiense. Ciano дойде да ни вземе от вилата. Много народ по улиците,

* Хълм в Рим.

особено по „Corso Umberto“, който ни акламираше.

В 4 1/2 стигнахме във Флоренция. Посетихме „S. Croce“, капелата Pazzi, капелата Medici в Pallazzo Riccardi, манастира „Св. Марко“, Pallazzo Vecchio*, дето кметът ни сервира чай на терасата (интересна случка в залата с картите: попаднах веднага на Балк[анския] полуостров и проверихме границата на Македония в картата от XVI в.; тя съвпада с истинската граница на Македония, а не с тази, която италианците сега прокарват; посочих това на Magistrati, който се почувствува някак неловко, а всички останали почнаха да се смеят и ни накараха да се фотографираме пред картата), Giardino Bololi, Piazzale M. Angelo и най-после S. Miniato, дето останахме по-продължително при много хубаво вечерно настроение.

Вечеря от префекта при много добро настроение, след което се качихме в трена и отпътувахме в 3 часа през нощта.

24. VII. Четвъртък. В 8 1/2 стигнахме във Венеция. Отседнахме в Danieli**, като гости на правителството. Качвахме се на кулата, посетихме „Св. Марко“ и „S. S. Giovanni e Paolo“. Повечето се скитахме из улиците и правихме покупки. Обед в Lido. Следобед в Torcello.

25. VII. Петък. Тръгнахме в 10 1/2 часа със същия специален трен. Във Fiуме пак същите официалности на границата. Тук се разделихме с аташираните и Караджов. От Венеция с нас пътуваше бащата на Magistrati и кореспондентът Sapogito. Вечерта стигнахме в Загреб, дето се видяхме с Мечкаров и новия хърватски пълн[омощен] м[инистър] в София Жидовец.

26. VII. Събота. Сутринта стигнахме в България. В Сърбия имало доста саботажи. Един тунел на централната линия бил повреден, та трябваше да заобиколим по друга линия. В Ниш заварихме един трен с войници от 4-ти опълченски полк, които се връщаха от Битоля във Варна. Познаха ни, танцуваха в наша чест ръченица с гайда и свириха на кавал. Бяха много бодри и искат да отиват в Солун.

* Старият дворец — сградата на кметството.

** Известен хотел във Венеция.

От Бела Паланка образувахме пак специален трен с дошлия от София вагон-ресторант. Стигнахме в 9 часа, посрещнати от всички министри.

27. VII. Неделя. В 10 часа с Попов на аудиенция при Ц[аря], комуто докладвахме подробно. Той ни осведоми за съмнителните шетания из страната на персонала от руската легация и хвърлените бомби върху Русе, Плевен и Ловеч. Предложих да скъсаме отношенията с Русия. Ц[арят] бе съгласен, но ако стане още нещо. Саботаж на линията при Варна, в който изглежда замесен пак Прудкин⁸⁸. Сега арестуван. Ц[арят] иска уволнението на директора на железниците Колчев и на началника на движението инж. Георгиев. Аудиенцията продължи до 12 1/2, когато се събрахме на съвет, за да ориентираме и колегите върху резултата от пътуването. Следобед прекарах вкъщи. Дойдоха Катя Овчарова и Савата, които се интересуваха да научат подробности по пътуването.

28. VII. Понеделник. Преди обед дойде Севов да се ориентира. Казах на Попов, който щеше да види Beskerle да му каже, че имаме намерение да скъсаме с Русия и да го замоли да вземе мнението на Берлин. Намирам, че е добре това нещо да звънне в Берлин още сега, преди да е нанесена решителна победа над Русия. Виках Калфова, комуто предложих да замине частно за Италия да се види с Cavallero.* Той прие с готовност, обаче беше вече подготвен за това от Попов.

Надвечер повиках някои журналисти, за да им направя кратки изявления по споразумение с Попов.

29. VII. Вторник. Преди обед продължителен доклад в м[инистерст]вото. Следобед съвет.

30. VII. Сряда. Преди обед приех Григор Христов, Шумелов, Ключков и Сирак-Скитник⁸⁹. Следобед продължителен разговор с Попов. Германците били недоволни, че сме допуснали евреите в трудовите войски. Ако това продължавало, техните трудови войски щели да прекъснат приятелските си връзки с нашите. Германците нямали много доверие в турците; съветват ни да

* Хр. Калфов е бил съвипусник от Военната академия в Torino с началник-щаба на италианската войска.

не влизаме в разговори с тях за оттегляне на войските от границата. Турците пък се сърдели, че сме щели да празнуваме [годишнината на] Илинденското въстание. Beskerle връчил на Попов препис от един таен доклад на началник-щаба на армията ген. Симович (по-късният м[инистър]-председател) до белградското правителство от 15. IX. 1939 (две недели след избухването на войната). В него се препоръчва образуването на балкански блок против Германия. За тази цел трябвало да се обезвреди България, като се нападне от всички страни, свали се сегашното правителство и се докара друго, което е готово да върви против Германия (имах препис от доклада).

31. VII. Четвъртък. В 10 1/2 ч. аудиенция при Ц[аря]. Той смята сега, след макар и малките успехи в Рим, да не стават промени в кабинета, което и аз одобрявам. По тази причина и Драганов остава засега в Берлин. Ц[арят] е говорил с генерала и му е казал направо, че бил с намерение да го смени, но засега още го оставя. Ще бъдат обаче уволнени някои генерали, като за нач[алник] на щаба се тури друго лице на мястото на х. Петков. Ц[арят] ми препоръча да видя въздушното аташе полк. Schönebeck, който наскоро се върнал от Русия. Решен е да смени вече и Колчев от железниците, но засега иска само смяната на н[ачални]ка на движението Георгиев.

В 5 ч. сл[ед]об[ед] видях Schönebeck. Голямата руска съпротива не била очаквана. Русите имали много повече самолети и танкове, отколкото се очаквало. Големите им танкове над 100 тона не се оказали практични поради голямата си тежест, тъй като въвн от здрави пътища затъвали и се обръщали. Вероятно били са приготвени за нападение срещу Германия. Руската армия възлизала кръгло на 8 милиона души (250 дивизии). Почти цялата концентрирана на сегашния фронт, което улеснява задачата на германците да я бият окончателно. Голяма издръжливост на русите; бият се като животни; огромни жертви (около 1 1/2 милиона). Случката с атаката в 10 линии, хванати под ръка, за да не отстъпва никой; германците се въздържали да стрелят срещу такава маса, която отивала на явно заколение. Безразличие у тези, които не вземат

участие в боя; вън от бойната зона всички си гледат работата, особено земледелците. Разрушенията са големи, обаче не се прокарват систематически: голям и важен мост при Смоленск оставен непокътнат; заловен склад с 3 милиона литри бензин. Унищожават се главно складове. Голяма част от храните ще бъде спасена. Вzeti са мерки разрушенията на петролните извори в Баку да бъдат възстановени в 6 месеца. Минск, Смоленск и Витебск съвършено разрушени и изгорени, което Schönebeck отдава главно на слабия дървен строеж. Железопътните линии бързо се възстановяват. До Смоленск прокарана вече нормална линия, наред с по-ширококолейната руска.⁹⁰

Продължителен разговор с Габровски.

1. VIII. Петък. Преди обед прием. Следобед продължителен съвет до 11 ч. Преди съвета дойде Сегов по мое повикване. Говорихме за кандидатите за управител на Земл[еделската] б[анка]. Ц[арят] не обичал проф. К. Бобчев. Ст. Никифоров⁹¹ щял да бъде оръдие на Гунев⁹² и съдружие. Бившият м[инистър] Бъров⁹³ държал твърде много с Луков. Като най-възможни кандидати остават Дочо Христов⁹⁴ и Василев (дир[ектор] на Ипот[ечната] банка). Спряхме се и на Ст. Бочев, сина на генерал Бочев.

2. VIII. Събота. Сутринта в м[инистерст]вото. Повиках Рязков да му взема мнението за Земл[еделската] банка. Той поставя на първо място Стамо Колчев, като евентуално Чакалов отиде на неговото място в Бълг[арски] кредит; на второ място проф. К. Бобчев, на трето място Василев.

Следобед в 4 ч. тръгнахме с Клечков за стана на „Бранник“ при Белово, дето има и група от германската младеж. Местността е чудесна, момчетата са много стегнати; имаше една група от Щип и Добруджа. Отлично впечатление правеше германската група. Все избрани хубави и здрави момчета, ученици и работници. Казах по няколко думи на български и немски и съжалявах много, че не бяхме наредили от София да остана да преспя в стана, дето тази вечер щеше да има огън. Върнахме се в Чамкория, дето останах на гости у Рязкови.

3. VIII. Неделя. Сутринта със Славо Мирков и Савко Рязков отидохме на „Граничар“, отдето за 1 1/2 часа се изкачихме на плоския връх над него. Великолепна гледка към Рила, Банско и Пирина. Следобед почивка.

4. VIII. Понеделник. Върнахме се с Рязков в 8 ч. сутринта. Днес тук е необикновено горещо. Следобед не ходих на работа.

57. VIII. Вторник. Преди обед в м[инистерст]вото. Следобед в Съвета. Вечерта на кино.

6. VIII. Сряда. В 10 ч. при Ц[аря]. Съобщи ми за проектираните промени в армията: смяна на н[ачални]к щаба х. Петков с Лукаш, уволнение на двамата генерали Марковски и генерал Краев. Преди мене Ц[арят] бе приел председателя и секретаря на Национ[алния] студентски съюз, а след мене военния м[инистър]р. Продължителен разговор с Кушев за Земл[еделската] банка и други въпроси. Следобед приех Дечев и Велков⁹⁵ във връзка с музейните работници. Всички въпроси от този род ми се виждат сега съвсем дребни. Отидохме след това с Кита на заседание в кооперацията на ул. „Гурко“. Решихме да строим нова сграда заедно с г-жа Соколова. Вечеря у Такворян. Предложих му да вземе на работа Ботю, с което той на драго сърце се съгласи.

7. VIII. Четвъртък. Преди обед продължителен разговор с Габровски и Севов. Все още не можем да се установим на кандидат за управител на Земл[еделската] банка. Обсъдихме и проектираните реформи в професионалните организации, кооперациите и чиновническия въпрос. Севов сега е съгласен да поставим за директор на професиите Симеон Топузанов. Следобед прием в Съвета. С Найденов⁹⁶ говорихме подробно по работите в операта. Съобщи ми, че Мазаров⁹⁷ бил наклонен да остане у нас. Генералът дойде вкъщи да ми съобщи, че х. Петков не желае да поеме командването на II армия и си подал оставката, обаче щял да приеме, ако настоям. Ц[арят] бил на мнение да се приеме оставката му, обаче искал да знае какво мисля и аз. Казах на генерала, че и аз мисля, че е по-добре да го оставим да си иде. На него не можем да разчитаме;

понеже ще бъде вече неприязнено настроен срещу нас. Получи се съобщение за смъртта на Бруно Мусолини*, вследствие на злополука с аероплан. Изпратих съболезнователна телеграма на Мусолини.

8. VIII. Петък. Кръчмаров⁹⁸ започна да прави бюста ми. Вечеря у адмирал Schuster в Бояна, само мъже в моя чест. Присъствуваха Beckerle, Delius, ген. Г. Попов, ген. Бойдев, полк. Зашев, и[ачални]к-щаба на Schuster полк. Неже и още двама офицери от щаба. Schuster пи наздравица за напредъка на България и за Царя, аз за Германия и за фюрера. Интересен и продължителен разговор с Beckerle, който вчера беше посетил стана на „Бранник“ във Вършец. Каза ми, че за възпитанието на младежта у тях имало две течения: едното, начело с Чамор и д-р Дим, което поставя за основа спорта с игрища и басейни, другото, което предпочита свободните упражнения в естествения терен и военната подготовка. Второто се застъпва и от него; той е работил в тази област. Отговорих му, че то повече приляга и за нашите условия, понеже ние слагаме тежестта върху националното и гражданско възпитание. Първото е въпрочем неприложимо за нас и поради големите разходи, които то изисква. Споразумяхме се най-после, вместо да пращаме хора в Германия да го проучват, да отидат ръководители на „Бранник“ при него да ги ориентира. По такъв начин и неговото честолюбие ще бъде удовлетворено, и ние ще получим правилни упътвания в смисъл, в какъвто смятаме да работим.

Заговорихме и върху нашия режим. Той изтъкна на няколко пъти, че не желае да се меси в нашите вътрешни работи и да не правим по никакъв начин грешката да подражаваме механически техните институции. Кое то било пригодно за един 90-милионен народ, не било пригодно за нас. Оказа и на коренните различия, които трябва да служат за основа: в Германия фюрерът, който е всичко и дето липсва династия; в Италия династия, която не играе голяма роля, и Дучето; у нас големият авторитет на Царя, който се явява като главен фактор. Отговорих, че споделям напълно тези идеи и изразих радостта си, че възгледите ни се сходят по тези въпроси; някои обвиняват даже пра-

* Сии на Мусолини.

вителиството, че не подражавало повече на националсоциализма. Обясних защо нямаме партия, която може да се създаде само с борба. Поясних мислите си с реформата, която искаме да направим с професионалните организации. И тук обаче той изтъкна да не подражаваме на тях. Отговорих, че нямаме такива намерения, но че искаме да вземем само основната идея. Вечерта прекарахме много приятно в общи разговори.

Ц[арят] ми изпрати един поверителен доклад на Драганов. Доста е песимистичен. В Берлин признавали, че войната в Русия им донесла доста изненади. Не искали обаче още да признаят, че в народа имало голяма загриженост и стреснатост поради големите жертви и появилите се мъчнотии. Всички виждали обаче, че няма друг изход. Бомбардировките над Берлин и други германски градове се засилват и стават все по-ефикасни. За през зимата ще имат много мъчни дни. Явяват се постоянно и нови международни усложнения: английският натиск върху Иран, държанието на Америка, неясното поведение на Турция и пр. При все това Драганов вярва в крайната победа на Германия, но това го казва като насила.

9. VIII. Събота. По обед с Кита и г-жа Ябланска заминахме за Чамкория на гости у Яблански. В 4 1/2 ч. ме повикаха при Ц[аря] в Царска Бистрица. Говори ми за вчерашната аудиенция на Beckerte и Benzler* при него. Benzler иде от Белград, надъхан с идеи, че смутовете и саботажите в Сърбия се финансират чрез България. При по-нататъшните разговори, благодарение на голямата осведоменост на Царя, станало ясно, че германците са в плен на хора от „Черната ръка“⁹⁹, особно на известните Ика Перич и Таса Динич, които успели да станат доверени лица на германците. Те ги насочват да виждат всичкото зло от България, както това са правили и по-рано. За щастие, всички тези машинации са били сега разкрити и Ц[арят] ги отправил, заедно с техния човек Wesemeyer, към Габровски, за да се уяснят и други подробности. Препоръчах да изпратим доверено лице в Белград, което да съдействува на

* Пълномощен министър към главната квартира на хитлеристката армия на Балканите.

германците и в същото време да ни информира какво става, за да не се изпадне пак в такова фалшиво положение. Ц[арят] ми говори и за предстоящото освобождаване от длъжност на ген. х. Петков, което все малко го тревожи. Успокоих го, че той няма никакви по-широки връзки и препоръчах да се побърза с освобождаването му, за да се избягнат интриги, което Ц[арят] възприе.

В 6 ч. дойде Габровски, с когото водихме продължителен разговор по същите въпроси.

10. VIII. Неделя. В Чамкория. За обед дойдоха ген. Г. Попов с дъщеря си, Arnothy и Мика, а следобед и двамата Magistrati. Сутринта ходихме с Кита до Царска Бистрица на разходка.

11. VIII. Понеделник. За обед се върнахме в София. Следобед среща със Севов и генерала все във връзка с промените в армията. Пратихме телеграма на Драганов и изработихме комюникето за нашите вестници.

12. VIII. Вторник. Сутринта в м[инистерст]вото. От 11 до 12 при Ц[аря] пак във връзка с промените в армията. Съобщи ми за разговорите с х. Петков при прощалната му аудиенция. Изясни се, че оттеглянето му става вследствие на разногласия с военния м[инистър]р, особено по въпроса за реорганизацията на армията. Ц[арят] ми каза да потърся случай да обясня тези неща на Beckerle и на адмирал Schuster.

Следобед съвет. Вечерта концерт на виенската военна музика на въздухоплаването, под диригентството на Zaneti. Надявах се да видя Beckerle, обаче той не дойде.

13. VIII. Сряда. Сутринта ме посети П. Думанов. Генерал Луков и проф. Станишев правели усилия да вземат властта чрез македонците: Думанов не одобрява тези маневри. Не е доволен и от Габровски; неговата реч пред студентите в Асеновград се посрещала от мнозина неблагоприятно, понеже не била искрена. Той говорил срещу плутокрацията, но не и срещу масонството, както правели в Германия и Италия, понеже сам е масон. Показа ми фотография от един протокол на масонската ложа, в който в Управителния съвет фигури-

ра и Габровски. Протокола го имали в двореца и той го получил чрез д-р Костов. Показа ми и едно писмо от ген. Михов, в което той го хвали за неговите речи и писания по македонския въпрос и му съобщава, че го похвалил за това и пред Ц[аря]. Потвърди предаността си към правителството и косвено особно към мене.

Посети ме и Вескерге, за да ме пита по турските работи. Възползувах се да му дам поясненията във връзка с военните промени, както искаше Ц[арят]. В 11 ч. съвет, продължение от снощния.

Дадох вечеря на учителите-курсисти от Македония, над 500 души.

14. VIII. Четвъртък. Преди обед продължителен прием. Приех русенския и пловдивския областни директори Раев и Русев. В Пловдивско реколтата за жалост била доста компрометирана от постоянните дъждове по време на жетвата. Това ще да е станало и на други места. Следобед позирах на Кръчмаров.

15. VIII. Петък. Преди обед свиках стопанските министри по въпроса за смяната на управителя на Земл[еделската] банка. Божилов веднага възприе кандидатурата на Първан Марков*, щом разбра, че тя се поддържа и от Севов. Одобрява я и Загоров. Кушев обаче не може да я смеле. Изобщо той е много недоволен, че неговите кандидати все не се възприемат. Той предлагаше за администратор зетя на Стамболийски, Иван Бояджиев, на което аз решително се противопоставих. За управител на банката той предложи, щом като още по-рано отхвърлих кандидатурата на Муравиев, Асен Чакалов. Аз обаче възразих, че неговото идване в този момент не е удобно и се противопоставих. Остана Кушев да си помисли до вторник. Оплакал се след това на Божилов, че постоянно му се правели спънки (визира и Габровски), говорил даже и за даване на оставка. За Първан Марков се произнесе, че би се даже поколебал да го назначи за областен стопански директор, макар да имал инак добро мнение за него.

Следобед от 5 до 10 ч. съвет. Подигнах въпроса за реформи в професионалните организации и евентуално

* Депутат от мнозинството

създаване на стопански камари на мястото на търговско-индустриалните и земеделските. Станаха общи разисквания, при които се реши стопанските министри да изработят правителствена стопанска програма. Изтъкна се, че Кушев и Загоров са на съвършено противоположни гледища, които би трябвало да се примирят.

Вчера сутринта идва при мене целият Управителен съвет на Индустриалния съюз във връзка с направената преди известно време декларация от Кушев по индустриалната политика на правителството. Тази декларация внесла смут в средите им. Успокоих ги, като им казах, че въпросната декларация няма толкова голямо значение, каквото те ѝ придават и че изказаните от Кушев схващания са лично негови.

16. VIII. *Събота*. Преди обед в м[инистерст]вото. Следобед довършихме с позирането за бюста ми.

17. VIII. *Неделя*. С Кита, Мария, Попов и Даскалови ходихме в Земен и Кюстендил.

18. VIII. *Понеделник*. Обикновени приеми.

19. VIII. *Вторник*. Преди обед в м[инистерст]вото. Следобед съвет до 9 часа, който не можа да се привърши. Вечерта концерт на виенски военен оркестър.

20. VIII. *Сряда*. Преди обед прием. Следобед продължение на съвета. Постави се въпросът за изкупуването на житните храни, по който станаха продължителни разисквания. Окончателно решение остана да се вземе утре.

21. VIII. *Четвъртък*. В 1 ч. бях за малко при Ц[аря] във връзка с някои текущи въпроси. Следобед имаме пак съвет, на който приехме в окончателна форма постановлението за изкупуване на храните.

22. VIII. *Петък*. Обикновените приеми. В 3 часа през нощта ме събуди директорът на полицията да ми съобщи за 4 железопътни катастрофи, станали тази нощ. Очевидно има саботаж. Наредих да съобщят на Габровски, който е в провинцията.

23. VIII. *Събота*. Сутринта дойде директорът на полицията, който ми направи подробен доклад по железопътните катастрофи. При Врана има един италиански войник убит, 6 тежко ранени и 22 леко ранени; тежко ранен е началникът на влака и леко 4 железничари. Във Варна са изгорели 8 вагона с бензин. При Елисейна и Полски Тръмбеш има сблъсквания на товарни влакове без жертви. Обсъдихме мерките, които трябва да се вземат срещу очакваните саботажни. Приех после Горанов все във връзка с катастрофите. Според него само при Варна се касае за саботаж, а може би и при Елисейна. Имах много приеми. Казах на Груев, че отивам в Чамкория и бих искал да видя Ц[аря]. Следобед с Кита и Н. Гешов заминахме за Чамкория на гости у Яблански.

В 10 ч. вечерта бях в Царска Бистрица при Ц[аря]. Докладвах му подробно за катастрофите, мерките против саботажите, изкупуването на храните, подобрения в чиновническия апарат и телеграмите от Рим от Калфов, от които се вижда, че и той не е могъл да постигне нищо повече. Решихме да се съберем „четиримата“ в понеделник след завръщането на Габровски и Попов.

24. VIII. *Неделя*. Чамкория. Преди обед разходка до Царска Бистрица. У Яблански са Овчарови и Такворян. Днес следобед имаха пак много гости, между които и двамата Magistrati.

25. VIII. *Понеделник*. Преди обед с Рязков и Овчаров разходка до Шумнатица. В 4 ч. събрание на „четиримата“ с Ц[аря] в Царска Бистрица. Обсъдихме подробно всички въпроси от вътрешен и външен характер и набелязахме мерките, които трябва да се вземат. Вечерта се завърнахме в София.

26. VIII. *Вторник*. Нищо особено.

27. VIII. *Сряда*. Следобед съвет. Студена вечеря у дома на Beckerle, адмирал Schuster, Arnothy, Magistrati, Божилови, Даскалови, Попов и др.

28. VIII. Четвъртък. „Св. Богородица*.“ Ходихме във Вършец с Кита, Мария, Даскалови и Попов.

29. VIII. Петък. Габровски ми събщи, че Моско Михайлов, за когото в сряда вземахме решение да се назначи за управител на Земл[еделската] банка, не бивало да се назначава; причините щял да ми събщи Сегов. По обед дойде Сегов и Габровски. Сегов, преди идването на Габровски, ми събщи, че М. Михайлов бил уволнен от Багрянов поради някои нередовности, та сега назначаването му щяло да направи лошо впечатление. Не можа обаче да ми каже за какви нередовности се касае. Поверително ми събщи, че против него бил Лулчев, който притежавал цяло досие за него. Сегов лансира сега кандидатурата на Желязков, главен секретар на м[инистерст]вото на финансите, известен също като дъновист. Сега става явно намесата на Лулчев в цялата тази работа. Обещах да взема мнението на стопанските министри.

Следобед, преди съвета, повиках Божилов и Загоров (Кушев е още в провинцията) и им съобщих, че назначението на М. Михайлов трябва да се отмени. Започнахме да търсим нови кандидати. Те и двамата отхвърлиха категорично кандидатурата на Желязков като негоден, което впрочем е и моето мнение. Изтъкнаха и неговия дъновизъм и че в кабинета му постоянно идвали Лулчев и Працилов. Спряхме се на подуправителя на Н[ародната] б[анка] Косев, когото веднага сондирахме, обаче той отказа. Решихме тогава да сондираме директора на Н[ародната] б[анка] Пройчев и проф. Добрев.

30. VIII. Събота. Сутринта дойде Сегов да види за резултата по отношение на Желязков. Казах му, че той не е възможен, като се позовах на мнението на Божилов и Загоров, макар всъщност и аз никога да не бих се съгласил за него само защото е дъновист. Повикахме пак Стамо Колчев, комуто предложихме или Земл[еделската] банка, или мястото на Гунев, като подуправител на Н[ародната] б[анка], когото също смятаме да сменим. Колчев въпреки всички увещания решително се противопоставяше и за двата поста. Остана да

* Християнски празник.

даде окончателен отговор в понеделник. В I 1/2 повиках и Кушев, който току-що се бе завърнал от провинцията. Той тъкмо преди идването си при мене изпратил указа за М. Михайлов. Обясних му, че ще трябва да се откажем от него. Направи ми впечатление, че той сравнително лесно се помири с това нещо, макар да изтъкваше, че много сме го „мачкали“ и че това било блам за него. Най-после съгласи се да предостави на мене разрешението на въпроса и да се спре указът за М. Михайлов. Вероятно е бил вече предупреден от Севов.

На снощното заседание на съвета обсъждахме мерките, които ще трябва да се вземат със специален закон срещу саботажите на комунистите. Болшинството бяхме съгласни да прокараме този закон по чл. 47 от Конституцията, обаче по този въпрос трябваше да вземем и мнението на Ц[аря]. Казах на Груев, че искам да отида в Чамкория да го видя. Следобед заминахме с Кита за Чамкория, като се отбихме и в Говедарци да оставим майка ми Неда при Фана.

31. VIII. Неделя. Приет бях от Ц[аря] в Царска Бистрица в 11 часа. Той предпочете да свикаме събраниято и съображенията му бяха толкова основателни, че и аз трябваше да се съглася с тях. Решихме да се внесат и други законопроекти, като се свика и комисията по външните работи, за да не излезе, че камарата се свиква само заради борбата с комунистите. Решихме камарата да се свика на 3. VIII.*

I. IX. Понеделник. Върнахме се сутринта от Чамкория. Отидохме направо в Съвета, дето приех най-напред Калфов, който онзи ден се е върнал от Рим. Разправи ми подробно за впечатленията и срещите, обаче и той не е можал да сполучи повече от нас. Чано не бил никак популярен, имало силно настроение против него, обаче Дучето го крепял. Видях след това Стамо Колчев, който окончателно отказа. Мотиви: не само че нямало да се разбере с Кушев, но той искал да направи по-големи реформи в Земл[еделската] банка, а сега това не било възможно. Той препоръчва за Земл[еделската] банка на първо място Проичев, на второ проф. Добрев.

* Така е в оригинала — всъщност 3. IX.

Преди тях поставя Фетваджиев, обаче за него съобщих му колебанията си, понеже в миналото е бил широк социалист. Сондирахме чрез Божилова Пройчев и Добрев. Първият също отказва, вторият поставя някои условия, с които не съм съгласен. Сегов не одобрява и Добрев; бил гешефтар. Отговорих му, че тогава не виждам вече кого можем да назначим. Вечерта имахме съвет, след който разговаряхме с Габровски. Казах му, че случаят със Земл[еделската] банка е най-доброто доказателство за безсилието на нашия режим. Той ми каза, че влиянието на Лулчев било много силно, Ц[а-рят] искал по-скоро на мястото на Кожухаров да назначим за областен управител на Беломорието генерал Н. Недев¹⁰¹, също дъновист. Отговорих, че по този начин ние сме тръгнали по пътя на Разпутиновщината¹⁰² и че аз по никой начин няма да се съглася да се назначи Желязков в Земл[еделската] банка. Предпочитам да си взема шапката и да си отида. Според Габровски, за назначението на М. Михайлов настоявал Генчев, който много ме мразел и по този начин искал да ме изложи. Всички тези дворцови интриги започнаха много да ме нервираха. Ще трябва да взема по-здраво работите в ръцете си; иначе предпочитам да си отида.

Вечерта имахме съвет. Приехме мерките против комунистите¹⁰³ и законопроекта за увеличение на чиновническите заплати. Със Земл[еделската] банка смятам, че ще бъде по-добре да ликвидираме след закриването на камарата.

2. IX. Вторник. По обед дойде Попов, който тъкмо-що бе разговарял с Magistrati. Италианците с декрет определили границата на Албания на 12 август, след нашето заминаване от Рим. Направили са на всеки случай малка поправка при Охрид и Ресен, като ни дават на юг и Пещени. Искат да побързаеме сега с назначението на комисията, която ще установи границата окончателно. Ще гледаме да протакаме колкото се може повече.

Днес пристигнаха von Pappe и Grossadmiral Reder. Попов се срещнал с von Pappe, който е все оптимист по отношение на турците. Те много желали разгромя на русите. Няма да се намесват. Попов му обърнал вниманието, че не са направили добър избор с новото пра-

вителиство в Белград, начело с генерал Недич¹⁰⁴ и Перанец, който е стар четник.

Вечерта имамхе съвет.

3. IX. Сряда. На връщане от Атина тук се отби Grog-sadmiral Reder. Изглежда, че от Гърция се подготвява някаква акция по море, паралелно с акцията, подготвявана от Италия, главно от Неапол, сведения за която донесе Калфов. Обед в двореца с Reder. Присъствуваха още Beckerle, адмирал Schuster, военният м[инистър], н[ачални]к-щаба ген. Лукаш и др. В Одеса по искане на Антонеско действували само румънците, които понесли доста големи загуби. Обаче и те починали да се убеждават, че сами не ще могат да се справят с русите. Разговор с Reder, главно по прехраната и комунистическата опасност. Изтъкна искреното приятелство между Германия и България, за което аз казах, че не почива само на временни интереси. Смята, че засега няма нужда от наша намеса. Аз изтъкнах, че сме готови винаги да бъдем полезни с каквото можем.

Сутринта заседание на мнозинството. Говорих аз по дневния ред. Попов и Габровски направиха изложение по външното и вътрешното положение. Пръв взема думата Ив. Батенбергски, който атакува назначението на Вл. Полянов¹⁰⁵ за директор на театъра, понеже бил от идеолозите на 19 май и републиканец. Моето правителство водело действително мъдра политика, но не било в състояние да се справи с положението и да поведе народа; имало нужда от обществена сила. Ръкопляскаха му само Л. Попов и д-р Николаев. Опозиционно бяха настроени и следните двама оратори, Дени Костов и Дончо Узунов, който е недоволен от назначението на неговия противник в изборите Раев, за областен директор в Русе. Заседанието се преустанови за утре поради обед в двореца.

Следобед в 5 часа открих извънредната сесия на събранияето.

4. IX. Четвъртък. Сутринта заседание на мнозинството. Изказаха се двадесетина нар[одни] представители повече по второстепенни въпроси. Известна неприязност проявиха Г. Кендеров, Сп. Ганев (по изложението на Попова; той единствен засегна външната политика) и

Д. Пешев (по-специално по продоволствието). В края вземах думата и държах една от най-хубавите си речи с голямо увлечение. Казах най-напред, че няма правителство, което да не се критикува и че вземам критиките от положителната им страна. Не трябва да отблъскваме хора, които в миналото не са споделяли разбиранията на днешния режим. В нашите редове има мнозина, и то едни от най-добрите привърженици на режима, които са били близки сътрудници на хората от 19 май (визирах „Млада България“), които писмено се бяха обявили за 19 май и после се отказаха, когато не удовлетвориха исканията им; (с 19-майци беше Д. Пешев и др.). Нашата цел не е да разединяваме, да насаждаме партийен дух, да делим хората на наши и ваши, но да обединим всички здрави национални сили. Обществената сила не се създава така бързо, за да може да се използва при днешните обстоятелства, тя изобщо не се създава отгоре, но с една продължителна борба отдолу. Ако бях на мястото на Дончо Узунов, не само не бих се сърдил, но напротив, бих бил горд, че един мой противник идва там, дето аз съм вече от по-рано. Народните представители ще имат престижа, който те сами биха си извоювали; този престиж не може да се създаде от други, респ[ективно] от правителството и по изкуствен начин. Оправдаха напълно изложението на Попов, който не беше в залата, когато говореше Сп. Ганев. Засегнах общото положение, като подчертах, че всички вярваме дълбоко в победата на силите от оста, която е и наша победа. За това обаче трябва и ние да ѝ съдействуваме с всички сили. Само ония народи ще издържат днешната безпощадна борба на живот и смърт в целия свят, които имат воля за борба, които са готови да понасят на драго сърце жертви и лишения. Вярвам, че българският народ е от тях. Но ние не можем да му вдъхнем вяра, ако ние самите я нямаме, не можем да му вдъхнем ентузиазъм, ако го нямаме в себе си. В това направление трябва да действуват най-много народните представители.

Почти всички пасажи на речта ми бяха аплодирани. В края имаше много продължителни ръкопляскания. Мнозина ме поздравиха за речта ми. Някои казаха, че човек трябвало да ме закачи, за да се проявя; други ме посъветваха да държа подобна реч публично в Со-

фия. Някои се бяха изказали, че излезли от събрание-то много ободрени. На всеки случай настроението беше много повишено. След мене говориха Загоров (много добре по продоволствието) и Габровски във връзка с проектираните събрания в провинцията.

Следобед до късно в Събранието, дето станаха продължителни разисквания по Закона за защита на държавата.

5. IX. Петък. Сутринта приех Жидовец, който утре заминава за Загреб. В 11 ч. заседание на комисията по външните работи в м[инистерст]вото. Общо одобрение на правителствената политика. Ал. Цанков раздели всички на германофили и антантофили, като към първата група причисли правителствените (които обаче не били напълно единни) и неговото „движение“, а отчисти и либералите. С това предизвика Н. Мушанов, който протестира за подобно деление; макар Цанков да счита и него за антантофил, при днешните условия и той споделя в общи черти външната политика на правителството.¹⁰⁶

Следобед в Нар[одното] събрание; заседанието беше преустановено в 8 часа, за да поправим и изработим окончателния текст на Закона за защита на държавата, което направихме с Митаков, Габровски и докладчика д-р Рафаилов.

6. IX. Събота. Сутринта приех Clodius, който отива в Анкара. Очаква от нас доста голямо количество храна за Гърция; казах му, че това е изключено и му обясних защо. От страна на Турция не очаква усложнения, поне засега, но признава, че там се води сега голяма борба за надмощие между Германия и Англия. За Русия се изказва доста резервирано. Съпротивата е голяма. Реакция против болшевизма засега няма, което се обяснява отчасти с големия терор. Немците се посрещат по-благосклонно само в Украйна. Предвижда мъчнотии с уреждането на управлението в окупираните руски области.

От 11 часа отидох в Събранието, което привърши работата си и го захрих в 12 ч. с кратка реч.

Следобед съвет.

Вчера сутринта преди Жидовец ме посети по свой

почин Любомир Лулчев. Доведе го брат му Андро, който само го представи и си отиде. Интересувах се много да видя този човек, който има толкова голямо влияние над Царя. Заговори ми най-напред за брат ми Светополк,* с когото били заедно в Школата за запасни офицери. Да не сме правили жестоки закони, обаче сам той настоя да се вмъкне в 33Д постановление да се осъждат на смърт ония търговци, които доставят на държавата негодни материали. Много настояваше при възпитанието на младежта да се обръща повече внимание на духовното, а не само на материалното. Молеше да се направи опит при гимнастика с метода Паневритмия (дъновистка, от „Учителя“), при която движенията били свързани с песни. Обещах му, без да разбира още, че се касае за чисто дъновистка метода. Говори ми, че моето положение сега било заздравено, но да се пазя от някои млади, които имали големи амбиции (визираше Габровски). Говори и против Божилов, чиито хитрости били вече всекому известни, обаче засега и той трябвало още да остане м[инистър]. Засега и Земл[еделската] банка, като препоръча много Желязков, обаче не настоя много след възраженията, които му направих. Направи ми впечатление на човек наглед много мек и любезен, но който с воля и много умело преследва това, което иска. Без съмнение е много по-интелигентен от брата си.

7. IX. Неделя. Нищо особено.

8. IX. Понеделник. Преди обед продължителен прием. Повиках Фетваджиев, който е съгласен да поеме Земл[еделската] банка. В 5 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Намира, че повторното отиване на Калфов в Рим, въпреки противното мнение на Попов, е излишно. Недоволен е от порядките в железниците, обаче счита смяната на Колчев в този момент за нежелателна. Смята по-нататък да повери Министерството на железниците на някой по-енергичен м[инистър], а Горанов да вземе правосъдието. След аудиенцията доклад на Йоцов.

9. IX. Вторник. Доклад на Клечков след връщането му

* По-малък брат на Б. Филов; умира млад.

от Германия и прием. Говорих на Кушев за Фетваджиев. Той лесно се съгласи, понеже разбрал, че М. Михайлов не е желателен в двореца. Следобед съвет. Попов прочете отговора на италианската нота за границите. Габровски държи същото поведение, както при въпроса за Добруджа. Не одобрява напълно, но и сам не може да предложи нещо конкретно. Окончателно решение остана да се вземе идния път.

10. IX. Сряда. Нищо особно. Вечерта в Операта на „Бохеми“**.

12. IX. Петък. Преди обед при Ц[аря] по обикновени текущи въпроси. Изтъкнах, че трябва да се избърза с отговора на нотите на Италия и Русия. Следобед съвет. Кита замина с Beckerle, Попов, Мария и др. за Рилския м[онасти]р. Вечерта на кино.

13. IX. Събота. Следобед на бридж у Яблански. На вечеря с Овчарови и Хари, след това в [ресторант] „България“.

14. IX. Неделя. Молебен за именния ден на престолонаследника. Събрание в театъра за Празника на земята**, на което говори Кушев. Обед с представители на задругите. Размениха се речи. Следобед на бридж у Яблански. Върна се Кита. Вечерта генералът ми обади, че във вторник сутринта по нареждане на Ц[аря] ще ни чакат мене и Божилов да отидем в Ямбол за маневрите.

15. IX. Понеделник. Две неприятни известия: параходът „Шипка“ потънал близо до Балчик, вероятно се натъкнал на мина; двама души от екипажа липсват; парашутисти от Русия, обградени в една гора при Добрич и снабдени с картечници, при преследването им убиват един поручик, полицейския командир и още двама души. Разпоредихме да се изпрати помощ от Шумен. Следобед съвет. Приехме проектоговорите на италианската нота относно определянето на западната гра-

* Опера от Джакомо Пучини

** 14 септември се чествува като празник на българската земя.

ница и на руската нота относно подкрепата, която сме давали на Германия¹⁰⁷. Вечерта заминахме с Божилов за Ямбол.

16. IX. Вторник. В Ямбол ни очакваше Даскалов, с когото отидохме в ръководството на маневрите на един хълм при Ямбол. Тук бяха още генерал Völkers, Bruckmann и Schönebeck. Дойдоха Ц[арят] с княз Кирил. Разговаряхме продължително с Ц[аря]. Той е много недоволен от нашата крайбрежна отбрана под командата на Тошев, която е допуснала потопяването на „Шипка“, без да вземе мерки за изчистването на мините в околността на Варна. Недоволен е и от 9 артил[ерийски] полк, командван от шурей на генерал Луков. По обед получихме съобщение, че парашутистите при Добрич са избити. Намерени са много взривни материали. Разгледахме танковете, които минаваха Тунджа. Понтонният мост не издържа, та минаха през брод. Следобед ходихме на предните линии, между „сините“ и „червените“. В 5 часа имяхме продължителен разговор в щаба на Ц[аря], военният м[инистър], генерал Лукаш и Божилов. Ц[арят] общо е твърде доволен и бодър. Безпокой се от възможни атентати и саботажи. Настоява проектираните събрания, на които ще говорят и министри, да не се обявяват предварително като министерски, а министрите да отиват ненадейно. Препоръчва повече предпазливост. Във връзка с това решихме да се отложи и освещаването на линията Шумен—Карнобат. Вечерта заминахме за София.

17. IX. Сряда. Следобед съвет.

19. IX. Петък. Следобед съвет. Съобщи се за падането на Киев и обграждането на 4 руски армии в южния сектор. Това обстоятелство променя коренно положението на фронта в Украйна и дава голям превес на Германия. Бяхме на вечеря в бирхалето с Даскалов и Попов.

20. IX. Събота. Съобщиха за торпилирането на „Родина“ близо до Бургас. Колебая се много дали да държи идущата неделя реч в София.

21. IX. Неделя. Вечерта на вечеря в Юнион клуб с Овчарови, Паница и Такворян.

22. IX. *Понеделник*. Заловен е един от слезлите в Тревненско парашутисти, руснак, който се предал, след като застрелял двамата свои другари българи. Напуснал Москва на 16 т. м. Разправял, че въздушната бомбардировка на Москва не била ефикасна; много от големите бомби не експлоадирали. Германската пропаганда с хвърляните от аеропланите позивчета също не била ефикасна поради това, че позивчетата били малобройни, а болшевиките застрелвали всекиго, у когото ги намирали. Трябвало да се пръскат в много по-голямо количество, за да могат да се четат на земята. Духът на населението бил вече силно разколебан. Трябвало малко нещо, за да се откаже от болшевизма.

Следобед в 6 ч. приех von Рареп, който се връща в Анкара. Смята положението на руския фронт много задоволително. Възможно е след разгромяването на Русия да се сключи мир, като Англия не се меси в европейските работи и като ѝ се предостави пълна свобода да урежда своята империя. Надява се, че Турция може да се откъсне от Англия, но трябва нашите отношения с нея да станат съвсем приятелски. Отговорих му, че ние правим всичко възможно в това отношение. Той намира, че ние би трябвало да вземем инициативата за едно още по-голямо подобрене на отношенията.

В 7 ч. von Рареп отиде на аудиенция при Ц[аря], който после в 9 1/2 ч. ме повика да ми съобща разговора си. И нему е казал същото. Обаче Ц[арят] подчертал, че ние винаги сме поддържали добри отношения с турците, тъй че не е наша вината, ако сега те хранят някакви подозрения и не могат да се сближат повече с германците. В края на краищата von Рареп признал, че ако турците не минат явно на страната на Германия, тя ще бъде може би принудена да ги нападне с оглед на действията към Сирия и Египет. Стана дума и за промените в Земл[еделската] банка. Ц[арят] ми чете едно дълго писмо против Фетваджиев, в което го изкарват комунист. Дадох нужните пояснения и Ц[арят] каза, че ще подпише указа, обаче явно е, че не го прави охотно. Сутринта приех Драганов, който вчера пристигна от Берлин.

23. IX. *Вторник*. Следобед имаше съвет, но вдигнах заседанието, понеже някои от министрите редовно мно-

го закъсняват. Имах след това продължителен разговор със Загоров, Божилов и Габровски.

24. IX. *Сряда*. Сутринта дойде Груев и ми донесе една телеграма от Наумов* с фантастични слухове в Америка по наш адрес, разпространявани в американската преса. Всичко това много тревожело Ц[аря]. Казах му, че сме наредили Габровски да направи изявление пред представителите на чуждия печат, за да се опровергаят по категоричен начин всички тези слухове. Преди Груев приех кмета на Берлин д-р Steeg.

Следобед съвет. Вчерашната ми постъпка оказва своето влияние и днес всички министри дойдоха навреме.

25. IX. *Четвъртък*. Посети ме Agnothy, който ми съобщи, че ще бъде избран за почетен доктор на Будапещенския университет, та да имам време да се приготвя, ако искам да държа някаква реч. Също и Ц[арят] беше избран за почетен доктор на Висшето политическо у[чили]ще в Будапеща; пита дали той е съгласен провъзгласяването му да стане в същото време при посещението ми в Будапеща. Ц[арят] даде допълнително съгласието си чрез Груев, като се каже, че е твърде трогнат от високата чест, която му се оказва.

Обед в Юнион клуб от Габровски в чест на берлинския кмет.

26. IX. *Петък*. Следобед съвет. Вечеря (официална) в Юнион клуб от Beckerle в чест на берлинския кмет.

27. IX. *Събота*. Днес стана срещата с Лаврищев с руските парашутисти. Представиха ми протокола, Лаврищев се опитва да изкара парашутистите като оръдия на румънската „сигуранца“. Получи се подробен рапорт от Мечкаров за последната му среща с Ванчо Михайлов, който сега съвсем се променил и започнал да говори против правителството; нарекъл проф. Ал. Станишев голяма нула; недоволен от вниманието, което властите оказвали на хората от Скопския процес. Съобщих на Груев, че ще отида в Чамкория и пожелах да се видя с Ц[аря], да говоря по горните въпроси. В Чамкория стигнах със Стати Паница в 7 ч. Ц[арят] ме търсил вече два пъти и ме прие в 7 1/2 ч. За Ванчо Михайлов

и той имал подобни сведения. Говорихме върху показанията на новите заловени напоследък парашутисти, които получили нареждания, ако паднат в турска територия, да казват, че са изпратени от България. Констатирахме, че положението в страната е напълно задоволително. Стана дума за П. Траянов*; Ц[арят] се изказа много категорически, че трябва да се заведе дело срещу него за извършените във Варшава гешефти. Рецихме да не отивам на тържествата в Силистра.

28. IX. Неделя. Преди обед на разходка с Хари до Шумнатица**. Следобед имаше много мъгла, играхме бридж.

29. IX. Понеделник. Наредих да телеграфират на Тошев в Будапеща, да уредят програмата за моето посещение. Вчера в София се пуснал слух, че ще има купони за хляба, вследствие на което мнозина се впуснали да закупуват по 10—13 хляба, за да ги правят на сухари. По този начин хлябът бързо се привършил, мнозина не могли да си купят хляб и произлязла голяма паника, додето в 6 ч. хлебарите извадили нов хляб. Характерно за нашата липса на дисциплина и паникаджийство!

Днес следобед на три места в Драмско се явили значителни чети; мостът при Ангиста бил хвърлен във въздуха. Според Габровски това би могло да бъде началото на една по-обширна акция, за която полицията имала сведения, че ще стане в края на този месец.

30. IX. Вторник. Следобед съвет.

2. X. Четвъртък. В 4 1/2 аудиенция при Ц[аря]. Текущи въпроси. Той смята, че въстанието в Драмско¹⁰⁸ има и добрата си страна, тъй като в много отношения ще отвори очите и нам, и на германците. След това съвет.

3. X. Петък. Молебен в 11 ч. След това на лагера за производството на трудовите офицери. В края на церемонията ми прилоша, вероятно поради жлъчката, която

*Бивш пълномощен министър в Полша.

** Предпланина на Рила.

то пак чувствавам от вчера. Прибрах се и легнах. Болките се усилиха, яви се и температура.

4. X. *Събота*. Днес съм в легло. Габровски ми изпрати подробния рапорт за въстанието в Драмско, от който се вижда, че то има без съмнение комунистическа подкладка. Разпръснатите позиви имат сърп и чук и са чисто комунистически: част от ръководителите са дошли от Солун; сухарите са от английско произхождение. Следобед идва Чапрашъков. Вгусктапп му говорил и от името на Beckerle да наредим по-строг контрол на митниците по отношение на германските поданици, без оглед на общественото им положение, понеже много нещо се пренасяло.

5. X. *Неделя*. Още съм в легло.

6. X. *Понеделник*. Отидох в Съвета и повиках Beckerle да го ориентирам върху въстанието в Драмско. Той одобрява нашия начин на действие, но се оплаква от някои полицаи и от това, че се пречело на изнасянето на тютюните. Помолих го да ми даде данните писмено, което той обеща. Аз го уверих, че ще запазим техните интереси в тютюна, обаче му казах да не искат от нас да менажираме онези гърци, които са се наредили около техните фирми, но работят против нас. Изобщо казах му, че те се отнасят много ritterlich* с гърците, но те не заслужават това; ние ги познаваме много по-добре и той сега сам вижда какви са. Той призна, че те са направили грешка и в Сърбия, като са се отнесли отначало много меко с населението¹⁰⁹. Сега вземат енергични мерки в споразумение с италианците и хърватите. Ще строят Blockhäuser** по тяхната част от линията Белград—София и моли ние да направим същото върху нашата част. В Русия работите се развиват добре. Приех след това Agnothy във връзка с моето посещение в Будапеща и Писко във връзка с посещението на словашкия м[инистър] на просветата в София, което фиксирахме на 21—24 окт [омври]. След това приех Божилов, с когото се уговорихме да се вземат

* Кавалерски

** Укрепени постройки за отбрана.

мерките за преглеждане на износа за Германия в митниците; подигнах и въпроса за постоянното качване на цените и нуждата от монополизирането на външната търговия.

Следобед останах въщи и приех военния м[инистър]р, Груев, Севов и Габровски. Последните двама се свариха. Говорихме пак по постоянното качване на цените и недоволството от снабдяването. Изтъкна се липсата на еднакво схващане по въпросите на стопанската политика у тримата ни стопански министри и се съгласихме, че е *hochste Zeit** да се вземат енергични мерки, за да не попаднем в една инфлация.

7. X. Вторник. Преди обед имах продължителен доклад, следобед съвет. Вечерта болките на жлъчката ми пак се усилиха, може би поради преумората.

8. X. Сряда. Сутринта ходих на разходка, след това в Съвета, дето приех м[инистър]р Василев, Шумелов и др. Следобед не ходих на работа. Надвечер дойде Попов, който днес се върнал от Хисаря, и говорихме с него продължително във връзка с положението. И той се безпокои за продоволствието. Тази сутрин на юг от Бургас са се спуснали още 15 парашута; до тази вечер нямаше известие дали са успели да заловят нещо. В Прилеп арестувани четирима комунисти, в дома на единия от които била намерена радиопредавателна станция.

9. X. Четвъртък. Уреждам пътуването си за Будапеща. Смятах най-напред да пътувам през Видин—Калафат—Крайова, но понеже е необходим специален трен през Румъния, реших да пътувам през Белград. Попов ми даде съвет да пътувам с параход от Видин до Зеблин, макар че е нужно повече време, но ще бъде добра почивка. Този план се одобри и от Ц[аря] и наредихме да пътувам с „Цар Борис“.

Тази сутрин бяхме четиримата при Ц[аря] във връзка с парашутистите и външното положение. Ц[арят] беше много язвителен спрямо Попов, вероятно за отиването му в Хисаря. Каза му, че във Външното м[ини-

* Крайно време.

нистерст]во действували като със старовремските „Банжови“ топове. Сега трябвало да се действува бързо. Произнесе се рязко и против Д. Шишманов, който се изпуснал пред Лаврищев, като приел да се устрои срещата на Лаврищев с руските парашутисти. Одобри се да вземем у нас около 2000 германски ранени войници от руския фронт, които са на оздравяване, и 300 италиански войници, а така също да изпратим санитарен влак в Русия.¹¹⁰

10. Х. Петък. Получи се съобщение, че един параход бил потопен на Дунава от сръбски четници. Вследствие на това германците преустановяват пътническите параходи, не могат да гарантират и моето пътуване и съветват да пътувам с аероплан. Кита се съгласи, обаче другите ме раздумаха, понеже нямало апарат Kondor или щяло да бъде много скъпо, ако се поръча специално. Решихме най-после да вървим през Калафат—Крайова със специален трен през Румъния, като изпратим предварително нашия вагон през Русе.

Попов се е засегнал твърде много от вчерашния разговор при Ц[аря] и настоятелно си дава оставката. Смята, че има и интриги, вероятно от Габровски, а може би и от Драганов. Опитах се да го разубея, като му казах, че Ц[арят] е човек на настроения, че така рязко е говорил и против Даскалов и че намирам оставката му за неоправдана. Той възразява, че Даскалов е военен и следователно изпълнява заповеди, но той като честен човек не може да постъпи по друг начин и желае да покаже на Ц[аря], че не бива да си играе така с хората. Настоява много на оставката си и намира, че сега моментът е много удобен да се оттегли. Вечерта съвет.

11. Х. Събота. Сутринта ходихме на разходка с Попов. Опитах се пак да го отклоня от оставката, обаче той не отстъпва и ми заявява, че по никой начин няма да се яви в камарата.

12. Х. Неделя. Следобед бях вкъщи. Дойдоха Даскалови и Попов и останахме да вечеряме у дома.

13. Х. Понеделник. На аудиенция при Ц[аря] сутринта. Говорихме по отиването ми в Будапеща. Съветва ме

да бъде много въздържан и да не се ангажирам с нищо. Унгарците обичали да правят аванси, да увеличат, а после се отдръпват и излагат партньора си. Съобщих му, че Попов си дава оставката, този път много настоятелно, понеже бил с впечатление, че Ц[арят] не е доволен от него. Ц[арят] се сети веднага, че това е следствие от онзиденшния разговор и каза: „Значи, пак аз съм виновен.“ Той смята, че има някой, който надумва Попов да действа по този начин и подозренията му падат върху архитект Станчо Белковски¹¹¹, който бил звенар, и д-р Клайн. Смята, че Попов, също като Кьосеиванов искал да му прави мъчнотии тъкмо преди откриването на камарата. Каза, че ще говори с него през време на отсъствието ми. Защитих Попова, казах му, че е много полезен не само като м[инистър] на външните работи, но и по други въпроси, има много здрави разбирания, абсолютно е честен и прям, не интригува.

Следобед дойде Попов вкъщи. Предадох му разговора с Ц[аря]. Попов ме съветва да не бъда много резервиран с Бардоши, напротив, да посоча някои точки, по които имаме общи интереси, като: да се насърчат аспирациите на румъните на изток в Русия; да не се допускат на юг от Дунава; да се посочат възможности за унгарския трафик през България.

Заминахме тази вечер с Кита, Юнгарт, Серафимов, Йоцов, К. Сарафов, Ст. п. Василев и Ганчев за Видин, като задържахме малко трена и тръгнахме в полунощ и една минута, за да се смята, че тръгваме на 14, а не на 13 т. м.* Бяха дошли на гарата почти всички министри.

14. X. Вторник. В 8 1/2 часа стигнахме във Видин. Дойдоха във вагона нар[одният] представител Ив. Петров Недялков, окол[ийският] управител и кметът. Петров иска на връщане непременно да се обадя, за да ме посрещнат. В 10 1/2 ч. отидохме пеш до пристанището. Имаше извънредно много бурета с ябълков пулп и щайги с грозде. Товарили ги с нашите нови бързи параходи за износ, които за 4 дни стигали във Виена. Видинчани са много доволни сега от износа и голямо-

* Поради суеверие — да се избегне числото 13.

то оживление на пристанището. Безработица нямало никаква. Надницата на пристанищните работници стигала до 100 лева дневно. Фотографирахме се с една голяма група пристанищни работници. Минахме на румънския бряг с параходчето „Капитан Стойков“ и бяхме посрещнати от местните власти. Нашият вагон (новият за Мин[истерския] съвет) ни чакаше на пристанището. Придружава се и от инж. Тинтеров, който ще пътува с нас. Потеглихме веднага.

15. X. Сряда. Към 8 часа стигнахме на унгарската граница при Куртичи, след като през нощта бяхме останали около 5 часа в Темешвар. Тук ни посрещнаха аташираните към нас трима унгарски чиновници: легационният съветник Уйвари, Паул Стефан от външното м[инистерство] и Паул Палкович от просветата, който придружаваше Хоман при посещението му в София. Закуската вземахме във вагон-ресторанта като гости на унгарците. Движехме се със специален трен, на който имаше прикачени обаче и други вагони, понеже бързият влак от Букурещ, с който трябваше да пътуваме, имаше закъснение.

В Будапеща пристигнахме точно на 11 ч. 40 м. Тържествено посрещане и представяне на посрещачите, между които освен Бардоши и Хоман имаше още няколко министри и генерали. Присъствуваха и дипломатите: германският Jagow, италианецът Talamo, румънският Филоти (който както и итал[ианският] беше по-рано в София), хърватският, словашкият и японският.

Преглед на почетната рота. За хотела аз бях с Бардоши. По улиците до хотела бяха наредени ученици, обаче иначе нямаше много народ. Пред хотела голяма и сърдечна овация от студентите със знамена. Излизахме на няколко пъти с Бардоши на балкона.

За съкращение на програмата беше решено да не се правят обикновените визити лично, но само да се разменят карти. Останахме в хотела на почивка до 1 1/2 ч., когато отидохме да се разпишем в двореца у Хорти и у ерцхерцог Франц Йосиф, пръв братовчед на Царя (неговата майка и цар Фердинанд са брат и сестра), който изказал желание да ми върне визитата утре лично в хотела.

В 2 ч. обед в хотела „Gellért“ от Хоман. Присъствуваха и Бардоши, с когото разговаряхме след обела

доста по нашия режим в България, поземления въпрос, студентството и пр. Разгледахме след това баните и се върнахме в хотела. В 4 часа полагане на венец при възпоменателната плоча на унгарските герои. Голяма тържественост и бляскави униформи.

В 5 ч. аудиенция у Хорти, който беше много любезен, посрещна ме в чакалнята и ме въведе в кабинета си. Задържа ме до 6 ч. 10 м., макар че аудиенциите у него траели само половина час. След обикновените фрази и поздравления от Царя, разговорът мина върху войната и изгледите за мир. Каза: *Ich habe die Engländer sehr gern**, обаче сега нямали хора, които да се справят с положението. Произнесе се много лошо за Чърчил, който бил голям пияница. Допуска, че мир може да се сключи и смята, че това би могъл да направи сегашният английски посланик в Мадрид, сър Самуел Хор¹¹², бившият м[инистър] р на външ[ните] работи. Германците били лоши политици, не умеели да печелят симпатии.

Искал да бъде с мене съвсем откровен и заявява направо, че смята румъните за най-долния народ. Германците също имали лошо мнение за тях, обаче имали нужда от тях и затова подкрепяли Антонеску, на когото единствено можели да разчитат. Можел в няколко минути да докаже, че румъните нямат никакви права над Трансилвания, както направил това с младия Göging (племеникът на Райхсмаршала). Извади веднага една карта на Трансилвания от 1696 год., където Трансилвания е разделена на области, обитавани почти изключително от маджари или секлери. Само две малки планински области, означени като румънски. Всичко това беше доста наивно. Румъните имали изобщо прекалени претенции (споменах за претенциите им и на юг от Дунава в областта на Железните врата). Към тях изобщо не можело да има никакво доверие. Железната им гвардия била всъщност комунистическа.

Пита ме какви са отношенията ни с Турция. Възползувах се да изтъкна нашата мобилизация и струпването на войската ни на турската граница, додето траяха военните действия на Балканите като наш при-

* Обичам много англичаните.

нос във военно отношение; били сме готови да се намесим, ако това е било необходимо.

За Сърбия и Гърция малко се интересува. Намира, че сърбите са направили голяма грешка с преврата. Изтъкнах, че ние никога не сме им вярвали и разправих за разговора ми с Хитлер на 1 март във Виена.

Отношенията им с хърватите не били добри поради споровете им за Междумурието; населението било славянско, но не хърватско и клоняло повече към Унгария.

Разчита твърде много за благосъстоянието на Унгария и за нейното бъдеще на петролните извори, които били открити у тях с помощта на германски капитали и техници. Те сега задоволявали техните нужди; надява се, че ще се открият още и че те биха могли да изместят румънските, с което ще падне и значението на Румъния за Германия.

Доста е остарял; говори бавно и понякога губи мисълта си.

Оттам отидох при Бардоши в президентството: хубав, стар дворец в чист Empire стил. Бардоши е много симпатичен, интелигентен и фин човек, който разполага събеседника си твърде приятелски. В изявлението си е доста въздържан. Интересуваше се най-много за отношенията ни с Русия и искаше да разбере подробно германците искали ли са от нас да вземем участие във войната против Русия. Казах му, че никога не е ставало дума за това и че вероятно и германските интереси са изискали да не се намесваме. Искаше да знае има ли германски кораби във Варна и Бургас и могат ли тези две бази да се използват за нападение срещу Русия; пренасяли ли са германците малки морски единици по железниците.

Германците сигурно ще се справят с положението в Сърбия, обаче тези усложнения биха могли да се избягат при повече предвидливост. Не одобрява назначението на правителството с ген. Недич.

Осведоми се за отношенията ни с Турция.

Гледа песимистично на положението в Хърватско. 70% от населението е с Мачек. Правителството е без опора и изобщо усташите не са опитни. Големи разногласия с италианците. Те не би трябвало да завземат Далмация, която е чисто Хърватска; само Зара била италианска. Предлагал преговори за Междуму-

рието (Murimel) и чакал цели два месеца, обаче хърватите не отговорили, поради което те разрешили въпроса едностранно. За тях тази област представя много голямо значение поради жп линия, която води към морето, не вярва, че положението в Хърватско ще се консолидира. Казах му, както и на Хорти за нашите симпатии към хърватите, с които сме били винаги големи приятели. Признаваме, че са отлични хора, обаче липсва им държавнически усет. Работата ще дойде вероятно до италианска окупация, която всъщност е вече започнала.

Когато бил при Хитлер, нищо не се говорило за по-подробните намерения на германците в Русия и как ще се развиват военните действия. Съществувала обаче голяма увереност в победата.

В Румъния вероятно ще настъпи анархия. Сега само Антонеску държи положението, но не се знае докога. Германците го подкрепят само за петрола, обаче всички румъни са против тях. Хитлер по-рано му бил казал, че знае много добре колко струват румъните. На моя въпрос, дали сега поради участието им във войната против Русия престижът им не се е издигнал, отговори, че Хитлер и сега се държи резервирано. Изобщо и той говори много зле за румъните. Направили голяма грешка, дето мобилизирали тъй рано; били добри войници, обаче офицерите им били съвсем негодни. Ако действително се види, че у тях се дойде до анархия, това трябва с всички средства да се предотврати (не знам дали това не е повече желание на унгарците, за да могат в такъв случай да си върнат Трансилвания). Запитах го не мисли ли, че отиването им на изток би намалило претенциите им на запад. Отговори, че не. Те били ненаситни. Антонеску не би могъл да се задържи, ако престане да се бори за Трансилвания. Счита сегашната граница в Трансилвания за окончателна и не допуска, че Хитлер би се съгласил тя да се измени. Единственото възможно разрешение вижда в една размяна на населението във връзка с Бесарабия.

В заключение изказа желание да бъдем приятели и поради общите ни интереси да поддържаме по-близък контакт, без да разрешаваме засега никакви конкретни въпроси. Възприех и аз напълно това гледище. Накрая поднесе ми картина от Аладар Едви-Илеш, взета от Народния музей.

В 8 1/2 часа вечеря от Бардоши в президентството с тостове. След вечерята разговарях с германския м[инистър] p Jagow с м[инистър]ра на вътрешните работи Фишер, на търговията Варга (възможности за по-голям обмен, тютюн срещу дунавски параходи), м[инистър]ра на финансите (бюджетните възможности, техния бюджет възлизал на 3 милиарда пенгьо*) и те се въоръжават от 1938 г.; големи разходи за социални мероприятия. Председателя на сената граф Сечени.

По-продължителен разговор имах и с генерал Каресте—Фишер, адютант на Хорти и брат на м[инистър]ра на вътрешните работи. Той също настоява за потясно приятелство и повече контакт. На няколко пъти подчерта, че еднаквите интереси правят излишно сключването на формален договор. Отношенията им с Италия били много добри. Гледали да я привлекат към Германия, за да не отиде в противния лагер. Само едно споразумение между Италия, Унгария и България може да гарантира спокойствието на югоизтока. Съжелява за мъчнотините ни с Италия, но надява се да се уредят. Имал отлични впечатления от България и от Ц[аря].

16. X. Четвъртък. В 9 ч. размяна на ратификациите на културната спогодба в библиотеката Сечени в сградата на Нар[одния] музей. Връчиха ми дипломата за почетен член на Унгарското историческо д[ружество], на което председател е Хоман. Кратко приветствие от Хоман, на което отговорих с няколко думи. Посещение на библиотеката и музея. В 10 и 1/2 ч. в българското у[чилище]. Приветствия от няколко души. Отговорих с доста сполучлива реч за приятелството ни с Унгария, която се посрещна с оживление, ръкопляскания на няколко пъти. Учениците са малко; само 40 деца в 4-те отделения на първоначалния курс и в трите класа на прогимназията**. Помещава се в три стаи на едно унгарско у[чилище], като използват и големия салон.

Посещение на славянския институт на у[ниверсите]та, дето се показва и Боиклиев с неизбежното негово

* Унгарска валута тогава.

** Основното образование в тогавашното училище се състои от 4 отделения (първоначално у-ще) и трикласно (прогимназия).

ходатайство за назначение. Малкото български книги в института били неговата библиотека. Студентките бяха всички рускини. Професорът е някой си Киежа. В 11 1/2 часа посещение във Висшето у[чили]ще за физическа култура. Изпяха се химните. Демонстрации.

В 1 1/2 ч. обед у регента. Следобед продължителен разговор с регента на малко политико-философска тема за разните системи на управление. Разглеждане на парадните зали на двореца, които след войната били използвани само веднъж при посещение на итал[ианския] крал.

В 6 ч. тържественото ми провъзгласяване с д-р Н. С. Голяма сърдечност. Овации, когато в заключение казах няколко думи на унгарски. Съобщи ми се, че университетът отказал да даде същата титла на Rust и Bottai, та затова ги провъзгласили в Клуж. Видях тук Моравчик, Томпа и Алфтолди. След това чай в у[ниверси]та и после прием на пресата в хотела.

Преди обед в 12 ч. приех ерцхерцог Франц Йосиф. Разпита за Царя. Оплака се, че не могли да забравят, че е Хабсбургер и затова не го обичали. Оплака се малко и от парични мъчности. Инак много симпатичен и мил човек. Председател от три години на Академията на науките. Писал съчинения в 8 тома върху световната война (1914—1918). Взел живо участие в борбата срещу комунизма в Унгария.*

Следобед приех Таламо и бившия унгарски м[инистър] в София Киш, който още говори български. Сега по желанието на Хорти бил председател на унгарските коневъдци, като заместил в това качество брата на Хорти. Устройвал сказки за България.

В 8 1/2 вечеря от Хоман в Orgàgos Casino. След вечеря говорих почти изключително с колегите от У[ниверсите]та и м[инистър]а на земледелието Банфи. Поканих Томпа и Алфтолди да дойдат в България.

17. X. Петък. Посещение на гимназията Арпад, дето учениците изпяха „Шуми Марица“** на български. Посещение на римския амфитеатър до гимназията. Сега се разкопава и реставрира, обаче реставрацията не

* През 1919 г. Унгария е провъзгласена за съветска република.

** Тогавашият български национален химн.

е ясно разграничена. Посещение на Aquinsum музея, дето към нас се присъедини и Бардоши. Оттук нататък пътувах в колата с него; имах продължителен разговор все в същия дух, както вчера. Повери ми, че германците им обещали Банат, но засега да го държат в тайна.

В 10 ч. тръгнахме за Esztergom*. По улиците навсякъде шпалир от ученици. Градчето много чисто и разположено живописно на един хълм над Дунава. Не заварихме кардинала-примат, макар да беше предвидено да го посетим. Обясняваха, че той не искал да приеме Бардоши, който бил женен за разведена жена, а пък Бардоши, напротив, се надявал да го накара да го приеме, като се възползува от моето посещение. Развалините на двореца и капелата много интересни и отлично реставрирани. Църквата била най-голямата в Унгария. Богата съкровищница с евангелие с хубава сребърна и емайлирана византийска подвързия от XI или XII век. След това отидохме във Visegrád, дето наскоро са открити развалини на стар дворец. Разкрит интересен Kreuzgang** с хубав фонтан по средата (плочи от червен мрамор с гирлянди в ранноренесансен стил; постройката готическа).

Върнахме се направо в Будапеща. Бяхме без Кита. Обед в Бъл[арската] легация. След обела приех делегация от наши градинари. Искат да построим училище с пансион върху подареното от общината място при църквата. За пансиона обаче досега са се записали само 14 деца. Не ми се вярва, че нашите градинари ще могат да се задържат за дълго време в такова количество в Унгария. Освен това сега не позволяват нови строежи. Посъветвах ги за това сега да открият пансиона в частно здание, а ако се запишат достатъчно деца, тогава по-късно да се построи специално здание.

С Тошев направихме хубава разходка на хълма Янош. Вечерта гала-представление в операта. Явиха се в началото Хорти с жена си, но още към края на първото действие си отидоха. Много отбрана публика. При

* Град в Унгария, седалище на главата на католическата църква в Унгария.

** Аркада (арка)

появяването ни в ложата при второто действие продължителни ръкопляскания от цялата публика. Даваха съкратена операта „Хуниади Ласло“, от времето преди Верди. Хубава унгарска музика. Отлично изпълнение, но по съдържание много тъжна. Внушителна беше сцената на обезглавяването. След това отлично изпълнен балет, пак от унгарски майстори. Супе във фойето на операта г. и г-жа Бардоши. След вечерята дойдоха някои от артистите. Говорихме за възможността от взаимни гостувания. Прибрахме се към 1 часа и си легнахме едва в 2 1/2 ч., понеже трябваше да приберем багажа.

18. *Х. Събота.* В 8 1/4 без Кита тръгнахме за Székesfehérvár. Пътувахме с Хоман, с когото разговаряхме подробно по университетски въпроси и аграрната реформа в Унгария. Сърдечно посрещане в града, дето е и избирателната колегия на Хоман. Пак шпалир от ученици и доста граждани. Хубав и обширен градски съвет с исторически фрески. Наблизо разкопки на голяма базилика от XI (?) век. Разходка до Балатонското езеро без Хоман. Посещение на хотела, построен от общинския съвет в Будапеща, за общински и други чиновници. Приемат обаче и други лица. Много ниски цени от 6 до 12 пенгьо с пълен пансион. За обед се върнахме в Секешфехервара. Обедът се даваше от префекта, който говореше малко немски; жена му обаче владееше езика отлично и много говорихме. И тя страдала много от жлъчка.

Тръгнахме в 2 1/4 ч. за Будапеща и отидохме направо на гарата, отдето потеглихме в 3,45 ч. при същия ред както при пристигането. Iemgerth остана в Будапеща; с нас тръгнаха още проф. Фехер¹¹³, Христодулов и чиновникът от легацията Ханджиев.

19. *Х. Неделя.* Осъмнахме към Калафат, дето стигнахме на 8 1/2 ч. Снощи, когато стигнахме на границата в Румъния, едно отделение войници отдаде чест, обаче нямаше офицер и ни казаха, че не трябвало да слизат да ги поздравим. В Калафат ни посрещнаха местните власти и румънският консул от Видин. Префектът от Крайова се извинявал, че не можал да дойде, понеже този ден в Крайова бил кралят на посещение.

С параходчето (пак „Кап. Стойков“) дойдоха нашите власти, начело с нар[одния] представ[ител] Ив. Петров Недялков и група ученици и ученички от гимназията в народни носии. На пристанището във Видин бяхме посрещнати тържествено от гражданството; кметът държа реч. Образува се шествие до гимназията, дето беше сервирана закуска. В 10 1/2 ч. с малко закъснение тръгнахме за София; пътуваше с нас и областният директор Ц. Каракунев.

По всички гарии до Мездра тържествено посрещане с цветя, отчасти и музика. Импазантно и много добре уредено посрещане във Враца. Поздравих учениците и ученичките от гимназиите. Навсякъде населението изказваше задоволството си, обаче общо беше оплакването от липсата на цървули.

В София стигнахме в 8 1/2 ч. вечерта. Бяха министри с госпожите, с изключение на Божилов, Василев, Горанов и Кушев, първите трима били на откриването на линията Шумен—Карнобат, а Кушев бил на коневъдната изложба в Плевен. Беше и Бекерле с представители на италианската, унгарската, хърватската и словашката легация (Magistrati и Жидовец били с Кушев в Плевен). Попов ми връчи писмото с оставката си.

20. X. Понеделник. В 10 ч. аудиенция при Ц[аря], комуто докладвах подробно за пътуването. Остана видимо доволен. Подигнах пак въпроса за оставката на Попов. Ц[арят] настоява той да остане в кабинета. Пак смята, че го надуват. Щяло да бъде дезертьорство да напусне сега; щяло да се изтълкува, че ставало или поради събитията в Русия, или поради отиването ми в Будапеща, като му се припише по-голямо политическо значение. И Попов като Къосеиванов искал да го постави сега в затруднено положение, като си подава оставката тъкмо пред свикването на камарата. Той не викал Попов, както ми беше обещал, защото се страхувал, че ще се спречат. Останах при Ц[аря] до 12 1/2 ч. и после повиках Попов. Постарах се да го убедя да си оттегли оставката, като наблегнах главно на това, че съм се убедил, че Ц[арят] съвсем и не е мислил да се разделя с него. Изтъкнах, че една министерска криза сега е съвсем неуместна и че излизането на м[инистър]а на външните работи не може да не се тъл-

кува с външнополитически причини и че никой няма да вярва, че това става по болест. Попов най-после се съгласи да остане до първата ваканция на камарата. Той не може да се помири с това положение и заявява, че иска да излезе от кабинета, когато той желае, а не да чака да го изхвърли Ц[арят]. Съобщих следобед на Ц[аря]. Каза ми, че бил много доволен.

Следобед приех Илия Кожухаров, областния управител на Беломорието, който ми заяви, че си подава оставката, като се позовава на „джентълменското“ ни споразумение, според което бяхме се съгласили още в самото начало, че той ще отиде в Ксанти само за няколко месеца. Приех след това полк. С. Иванов, който също моли да бъде освободен от поста в Солун. Приех също и Божилов по разни текущи въпроси.

21. X. Вторник. Сутринта продължителен доклад по просвещението. Приех и Жидовец, който доста се разтревожил от пътуването ми до Будапеща. Впрочем и в Букурещ не били много доволни от това пътуване, както съобщава Ст. Петров. Пуснати били слухове, че сме сключили пакт против Румъния и Хърватско или сме разговаряли за подялбата на Сърбия. Уверих Жидовец, че няма нищо подобно, като му възпроизведох отчасти разговора за Хърватско с Бардоши и наблегнах върху симпатиите към Хърватско, което съм изказал пред Бардоши. Жидовец подигна въпроса за културна конвенция с Хърватско. Дадох съгласието си и го отправих за повече подробности към К. Сарафов.*

В противовес на слуховете във връзка с моето пътуване в Будапеща носят се и други слухове: Румъния, Словашко и Хърватско сключвали споразумение, насочено главно против Унгария. Накарахме да се направи проверка чрез нашите представители, включително и в Берлин. Признава се само в Загреб, че ставало дума не за споразумение, но само за активизиране на отношенията. В Загреб това предложение било посрещнато хладно. В Берлин заявили, че не биха допуснали подобно споразумение.

Следобед съвет. Вечеря от мен със словашкия пълн[омощен] м[инистър] Полян в Юнион клуб.

* Директор на Политическата дирекция на външно министерство.

22. *Х. Сряда.* Сутринта подписване на словашко-българската културна конвенция. Размяна на кратки речи; моята импровизация, понеже не беше предвидено и не бях предупреден.

Следобед съвет. Вечеря от Писко във Военния клуб по случай подписването на спогодбата.

23. *Х. Четвъртък.* Преди обед прием. Следобед продължителен съвет. Приехме текста на тронното слово.

24. *Х. Петък.* Сутринта идва пак Жидовец. Бърза много за конвенцията. Исква да се подпише в течение на идната седмица, която у нас е обявена за „хърватска“. Обясних му, че това технически е невъзможно, обаче обещах още днес да назнача комисия, за да могат преговорите да започнат другата седмица. Следобед продължителен съвет, на който разглеждахме само законопроекти.

25. *Х. Събота.* Сутринта прием. Следобед в 4 ч. при Ц[аря] във връзка с тронното слово. Приехме окончателно текста с малки поправки. Виждах след това Калфов и др. Вечерта на театър „Когато вятърът си играе“ от Джоакино Форцано.

26. *Х. Неделя.* Преди обед ходих малко на разходка, след като направихме с Груев още някои малки поправки в тронното слово. Следобед бяха у дома на бридж Попов, г-жа Ябланска, Гочо Гешев и Сава Овчаров.

27. *Х. Понеделник.* Сутринта прием. Дойде и Сегов, който ми донесе едно изложение от Сотир Янев* до Ц[аря]. На него Ц[арят] е поставил бележка: „Има много прави мисли, но не намирам, че е продиктувано от алтруизъм.“ Съдържа доста критики срещу кабинета, и то главно против Габровски, Загоров, Кушев и Василев. Против кредита, който се дава на дружбашите; против масоните; против мене лично обаче няма нищо. Последният пасаж съдържа един вид заплашване, че ако тези работи се изнесат в парламента, те ще zlepоставят правителството; понеже това в сегаш-

* Депутат от мнозинството, председател на парламентарната комисия по външните работи.

ния момент не било удобно, моли Царя да упражни суверенните си права, като смени кабинета. На това Царят е написал: „Има оферта, но има и издуване.“

Следобед продължителен съвет до 12 ч. Освен текущи работи, приехме и някои законопроекти. Бях заявил, че след свикването на камарата няма да приемам вече нови законопроекти. По тази причина м[инист]рите избързаха и внесоха днес в последния момент още 7—8 законопроекта, за които не знаем кога ще намерим време да ги гледаме по-подробно.

28. X. Вторник. Сутринта на 11 1/2 ч. откриване на 3-ата сесия на XXV н[ародно] събрание. Тронното слово беше този път доста дълго, но съдържателно. Посрещна се много добре и с продължителни овации. На пасажа за обединението ръкопляска от немай-къде даже и Мушанов. Цанков също ръкопляска на пасажите за Германия. Петко Стайнов ръкопляска само когато Ц[арят] си излизаше и се отправяше към него.

Следобед продължителен доклад по просвещението; разглеждаше се бюджетът.

29. X. Сряда. Сутринта събрание на болшинството, което открих с няколко думи. Направи изложение само Загоров. Решн се утре заседанието да продължи, като се изкажат Габровски, Кушев и Божилов, а след това да почнат разисквания. За настроението на депутатите още не може да се съди, но очаква се, че министернаблите* ще атакуват. На всеки случай голяма част от болшинството ни посрещна при влизането ни с ръкопляскания.

Следобед кратко заседание на Н[ародното] събрание за избор на комисните. След това приех на доклад Шумалов и депутация от Леринско.

30. X. Четвъртък. Сутринта заседание на болшинството. Направи изложение Кушев, след което се зададох много въпроси както нему, така и на Загоров. Въпросите и отговорите се мотивираха доста обстойно, поради което те продължиха доста. Личеше тенденцията да се критикуват делата на двамата министри. След

* Кандидати за министри.

това направи подробно изложение Габровски върху вътрешното положение на страната, след което заседанието се дигна за утре.

Следобед заседание в Събранието. Повечето законно-проекти, между които и този за детската и младежка книжнина, се приеха без дебати. Говори се доста само по законопроекта за облекчение на тютюневите операции. След заседанието имах среща с Попов. Вчера той е бил при Ц[аря], но въпроса за оставката му не са засягали. Главният въпрос е сега даването право на турците да експлоатират железопътната линия Свиленград—Питион. Ние искаме същото право за парчето Питион—Дедеагач, за което претендира и компанията „Франко-еленик“. Днес Царят е приел Beckerle, комуто е говорил и по този въпрос.

31. X. Петък. Сутринта пак събрание на болшинството, на което направи изложение Божилов. След това се задаваха въпроси на Божилов и Габровски. На следното заседание ще се даде вече думата на народните представители.

Следобед в камарата. Повиках Д. Пешев да разбере какви са настроенятия на нар[одните] представители и как преценяват положението. Той беше много предпазлив. Говори само за недоволството по снабдяването и цените. Казал после на Габровски, че бил много поласкан, дето съм го повикал. Видях и Цвятко Петков във връзка с касирането на Д. Костов. Ще се иска парламентарна анкета.

Вечерта в операта на „Цвета“*.

1. XI. Събота. Сутринта молебен за царицата**, след това за народните будители*** при много хубаво време. След това среща с Габровски. Намирал се в затруднение по въпроса за назначаването на Ц. Каракушев за соф[ийски] областен директор, който заявява, че ще напусне, ако не получи това място, което му било обещано. По-рано Ц[арят] напълно одобрил тази комбинация, но сега се противопоставял. Изкарали и Каракушев педераст като Полянов и Чинков!

* Опера от маестро Георги Атанасов.

** Именият ѝ ден е в деня на Иван Рилски.

*** На 1. XI. се е чествувал денят на народните будители.

Предполагам, че тук има доста интриги, вероятно от страна на Калфов и Пенев, от последния чрез Севов. Калфов се оказва голям интригант, за какъвто впрочем винаги е минавал. Пред едно говори едно, пред друго — друго. Най-пресен пример: пред мене той се противопостави на моето отдавнашно предложение да се качат чуждите кореспонденти горе в камарата, а на Попов казал, че той го искал, но аз съм се противопоставил. По въпроса за Каракушев обещах да говоря лично на Ц[аря], понеже по такъв начин унищожаваме и малкото хора, които държат на нас. И без това виждаме, че всички се теглят, понеже считат, че режимът е временен и че са изложени на постоянните интриги в дворцовите среди, дето има една непрекъсната борба за влияние между Севов, Генчев и Лулчев. В това се заключава най-слабата страна на днешния режим.

В 1 ч. приех испанските журналисти. Следобед бяхме с Даскалови в Нови хан, след това вечеряхме в Горубленските ханчета, а после отидохме у тях, дето после дойдоха Лукаш и Михови.

2.XI. Неделя. Преди обед лошо време, не излизах. Следобед бридж у Яблански.

3. XI. Понеделник. В 10 1/4 приех герм[анския] м[инистър] на финансите Schwerin von Krosig. След това доклад на Йоцов. В 12 1/4 върнах визитата на м[инистър]а. В 1 1/2 обед на м[инистър]а от мене в Юнион клуб. Следобед съвет. Вечеря от Божилов с тостове в чест на герм[анския] м[инистър] и прием. Отидох си рано, понеже се чувствах много уморен.

4. XI. Вторник. Сутринта прием. Следобед в камарата. Вечеря в Герм[анската] легация в чест на Krosig, с когото имах продължителен интересен разговор. Той счита английския секретар на Външ[но] м[инистерство] Wansitart за един от най-интересните държавници. Разговорях с него преди войната. W[ansitart] считал, че след световната война човечеството се отвърнало от бога и това било голямото нещастие за него. По отношение на Англия бил песимист, считал, че тя отива към пропадане и това не могло да се отврати. W[ан-

sitart] бил вероятно главният от онези невидими шефове на Secret Service, които всичко направлявали, без да излизат на лице. Чърчил не могъл да бъде заместен засега от друга личност. Samuel Hoart няма същия авторитет. Ако Чърчил види, че не може да спечели войната и не може повече да я води, не остава нищо друго, освен да поднесе оставката си на краля, но тогава трябва и кралят да абдикира. Властта ще мине върху малолетната принцеса Елисавета* и регент би станал Уиндзорският херцог¹¹⁴, който единствен е в състояние да сключи мир. Krosig е бил като студент 2 години в Оксфордския колеж, макар и чужденец, бил е избран за председател на студентското д[ружест]во за политически въпроси и познава добре положението в Англия. Говорихме и за Япония. Той счита, че тя сега не се намесва във войната по една от следните две причини: или чака германците да напреднат повече в Русия, за да осигурят на Япония петрола, от който тя има нужда при една война със САЩ, или пък влиянието на големите индустриалци, които са американофили, е все още твърде голямо. Това раздвоение на общественото мнение е било причина и за падането на последната кабинет на Кононе¹¹⁵. Krosig смята, че всяка стъпка напред на Германия в Русия ще ускори усявяването на поведението както на Япония, така и на Турция.

5. XI. *Сряда*. Сутринта събрание на мнозинството. Направи изложение Горанов, след което почнаха да вземат думата депутатите. Следобед кратко заседание в камарата, след което се събра комисията по отговора на тронното слово, под председателството на Ст. Никифоров. Разискванията ще продължат и утре.

6. XI. *Четвъртък*. Сутринта продължиха разискванията в мнозинството. Следобед кратко заседание в камарата, след което се събра пак комисията по отговора на тронното слово. Отговорът се прие окончателно.

7. XI. *Петък*. Продължение на разискванията в мнозинството. Говори Сп. Ганев, пак доста остро. Следобед кратко заседание в камарата, след него съвет. През

* Сегашната английска кралица Елизабет II.

време на съвета към 8 ч. ме посети Beckerle. Вчера пак дерайлирал един трен към Врана, вследствие на изваждане на релси, обаче нямало човешки жертви. Искане да засилим охраната, която вече имаме, понеже тем това вече не било възможно. Обещах да говоря веднага с военния М[инистър] и утре да му съобща за резултата. Засегнахме и въпроса за българите в гръцка Македония, по който говорихме много подробно. Той твърди, че всички наши оплаквания, след надлежната проверка, се оказвали безосновни. Това го изложило и в Берлин, понеже той се застъпвал за нас. Генерал Кренски в Солун толкова се неговирал, когато почвал Beckerle да му говори за нашите оплаквания, че просто скачал от мястото си. Отговорих, че не ме учудват тези опровержения, понеже разследванията се правят чрез гръцките власти. Ние нямаме представители на самото място. Не мога да допусна, че всички тези десетки или стотици случаи, за които имаме оплаквания, са все измислени. Особено пълно доверие имам в рапорта на проф. Дуйчев. Обърнах му вниманието, че германците трябва да влизат в положението на нашето население, което ги е посрещнало с отворени обятия като приятели и съюзници, а сега се вижда пак изоставено на гръцкия произвол. Не намира подкрепа при германците, а и ние не можем да му помогнем. Чувствува се изоставане и не е чудно тъкмо това положение да доведе до нежелателни инциденти поради отчаяние. Мъчно е и положението на правителството, което се обвинява от многобройната македонска емиграция в София, че не предприема нищо и това положение се използва политически против правителството. Апелирах много настоятелно да ни дадат поне още 4 преводача, които да могат да се застъпват поне за интересите на българското население. Ще можем да намерим поне четирима добросъвестни преводачи, които ще бъдат в услуга и на германците. Страхът, че те ще правят пропаганда, е неоснователен, понеже ние нямаме нужда от пропаганда там, дето населението даже по гръцки официални документи, които им сме представили, е 75% българско, на други места даже до 90%. Beckerle се показва убеден от моите аргументи и обеща да се застъпи наново, да ни се дадат поне преводачите.

Докладвах веднага в Съвета. Решихме да засилим нашите войски значително, за да охраняваме както трябва линията от Бела Паланка до Ниш и от Ниш до Врана. Трябва да го направим главно по две причини: 1) тази линия ни е единствената връзка с Македония; 2) за да се избегнат събития, като тези в Драмско; по-добре е да ги предотвратим, отколкото после да ги потушаваме. Съветът продължи до 12 ч.

8. XI. *Събота.* Сутринта бях на молебена на занаятчийските сдружения*. Съобщих на Попов за вчерашния ни разговор с Beckerle (Попов си оперира носа в четвъртък и не излиза). Той одобрява напълно снощното ни решение и намира, че то ще ни облекчи пред немците, като ни освобождава от други ангажменти. Съобщих за решението ни и на Beckerle.

Следобед на бридж у Евл. Гешев.

9. XI. *Неделя.* От 10 1/2 до 12 на аудиенция при Ц[аря]. Одобрява напълно засилването на нашите войски в Сърбия. Предложих да се изпрати и авиация, което той също одобри. Ориентирах го подробно за разговора ни с Beckerle. Решихме с офицерите, които отиват на руския фронт, да замине и генерал Лукаш (н[ачални]к щаба). Препоръчах за директор на пропагандата Серафим Георгиев, когото Ц[арят] се показва наклонен да одобри. Застъпих се да се даде на Каракушев софийското областно директорство, което му е било обещано, но сега му се отказвало. Указах на това, че ние и без това мъчно намираме хора, понеже нямат доверие в трайността на режима, а бихме изгубили и Каракушев, който сигурно ще напусне, ако го отхвърлим. Ц[арят] се съгласи напълно с мене. Всъщност против Каракушев нямало какво да се възрази. Казах, че предполагам интриги от страна на Калфов и Ст. Пенев. Ц[арят], щом чу, че Калфов е против Каракушев, каза, че тогава е много добре да дадем мястото на Каракушева. Описа характера на Калфов, който скача от човек на човек, като говори на един едно, а на друг нещо съвсем противно. Поради това му извадили прякор бълхата. Това било причината Ц[арят] да се раздели о

* 8. XI. — Димитровден, патронен празник на занаятчиите.

него.* Когато бил на служба при него, преследвал го с приказките си против един или другото чак и в кло-зета. Сега вече бил обаче остарял, и за това не бил тъй опасен. Следобед на бридж у Яблански.

10. XI. Понеделник. Преди обед продължителен доклад. Посети ме Arnothy, който току-що се върнал от Буда-пеща. Предаде ми поздравите на Bardossy и голямото му задоволство от моето посещение. Следобед съвет. Вечеря у Габровски, всички м[инист]ри с жените им.

11. XI. Вторник. Сутринта прием. Следобед започнаха дебатите по отговора на тронното слово; говориха Д. Пешев и П. Шишков. Вечеря у дома: Яблански, Такво-рян, Овчарови, Евл. Гешов и Ив. К. Балабанов.

12. XI. Сряда. Последно заседание на болшинството. Изказаха се около 30 народни представители. Хр. Ста-тев: правителството трябва да се запита дали е още в състояние да се справи с положението; ако е уморено, трябва да отстъпи другиму. На края говориха Загорев и Кушев. Последен взех думата аз. Изтъкнах, че пра-вителството взема под внимание направените препоръ-ки. На два пъти вече се изказва съмнение в правител-ството (по-рано от Батенбергски, днес от Статев). Ни-кой от днешните министри не е станал м[инистър]р са-мо заради поста. Всеки е готов, както и целият каби-нет, да се оттегли, ако интересите на страната наложат това. Върху това обаче ще се произнесе Царят. Ние имаме големи постижения благодарение на голямото доверие между правителството и камарата. Никога по-рано такова доверие не е съществувало както сега. Кой-то иска да го смути, работи против интересите на стра-ната (Сераф. Георгиев преди това беше изтъкнал кол-ко важно е в този момент да съществува доверие у на-рода към правителството). За всички мероприятия от-говорен е целият кабинет, в който няма никакви разно-гласия. Всички решения са вземани единодушно. Реч-та ми беше аплодирана на няколко пъти. Заседанието дигнахме чак в 3 часа.

Следобед в 4 1/2 приех в камарата немските журна-

* Хр. Калфов е бил адютант на царя.

листи, а след това Управителния съвет на Търговския съюз в присъствието на Загоров и мнозина депутати. Протестира остро против последното постановление на Съвета да се дадат най-важните за селото стоки за разпространение на селските кооперации, с което съвсем се убивали бакалите. Изказаха се много остро против Кушев. Обещах да потърсим някакъв компромис и им заявих официално, че правителството няма като ръководен принцип изобщо да облагодетелствува кооперациите във вреда на търговците. Продължиха дебатите по отговора на тронното слово.

13. XI. Четвъртък. Преглеждахме бюджетите с Божилов. След него дойде Ст. Петков¹¹⁶, който ми събщи, че управ[ителният] съвет на Академията избрал като кандидати за секретар Романски, Мутафчиев¹¹⁷ и Арnaudов, който се отказал от избора. Очевидно настроението е опозиционно. Приех и Попов, който ми събщи, че германците запитали частно дали бихме се присъединили към противоболшевишкия пакт.¹¹⁸

В 4 ч. кратко заседание на Съвета; решихме без разисквания и единодушно да се присъединим към пакта. Приех Bittel, който в събота заминава. В камарата продължават дебатите по отговора на тронното слово. Идва при мене Иван Петров (от Ябланица), който ми каза, че 99% от депутатите били с мене и при една промяна биха одобрили само кабинет под мое председателство.

14. XI. Петък. Следобед в камарата.

15. XI. Събота. Преди обед панихида* на военното гробище при много лошо време (вятър и сняг). Държаха речи ген. Даскалов и адмирал Schuster. Оттам отидохме в германските военни гробища. След това приех доклади в Съвета. Следобед съвет.

16. XI. Неделя. Целия ден бях в къщи да приготвявам речта си.

17. XI. Понеделник. Преди обед прием. Следобед продължих да приготвявам речта си.

* По случай „Задущница“

18. XI. Вторник. Бях за малко в Съвета, за да мога да довърша речта си. Следобед в камарата, говориха последните трима оратори по тронното слово Ленков, Ал. Цанков и Ст. Никифоров. Габровски ми събщи, че назначаването на Ц. Каракушев за соф[ийски] областен директор пак не могло да стане. Не ми казва причината, но разбирам, че противодействието иде от Сегов. Ядосах се страшно и казах, че не мога да допусна този начин на управление. Това, което е уговорено лично между Ц[аря] и м[инистър] председател, не може от никого да се променя. Даже и да се направи грешка, царската дума трябва да се запази. Този начин на действие страшно подронва престижа на Ц[аря], понеже подобни неща не могат да се запазят в тайна; така обръщат Ц[аря] в играчка на неотговорни хора. Бях много възбуден и говорих силно и енергично. Заявих на Габровски, че настоявам още утре да изпрати указа и че аз ще си тегля последствието, ако той не бъде подписан, освен ако за това има много важни съображения, които трябва да ми се съобщят. Направих упрек на Габровски, че е забавил указа досега и с това е усложнил работата. Вечерта късно, едва в 3 ч. полунощ, довърших окончателно речта си.

19. XI. Сряда. Ходих късно в Съвета. Следобед в камарата говори м[инистър] Загорев по снабдяването и цените, а след това аз по отговора на тронното слово. Бях посрещнат много добре и речта ми видимо направи много голямо впечатление. Ръкопляскаха ми 54 пъти. В края всички станаха на крака, викаха ура за Ц[аря] и ръкопляскаха продължително. Не бях много доволен само от тези места на речта ми, които не бях писал, понеже не бяха много гладки. По тази причина трябваше да остана пак до късно да поправам стенограмите. Речта ми трая от 5 1/2 до 7,10 часа и бе записана цялата на плочи, като се предаваше и по радиото.

20. XI. Четвъртък. Преди обед прием. Следобед в камарата. Приех генерал Жилков, който ми направи подробно изложение върху положението в Солунско. Дадох му упътвания за службата и му изложих разговорите си с Векерле във връзка с положението на българите в Леринско.

21. XI. *Петък.* Сутринта събрание на мнозинството. Генералът направи изложение върху реквизицията, постъпленията от която са много слаби. Взема се решение да се даде на камарата ваканция от 2 недели, за да могат нар [одните] представители да отидат между народа, а правителството да има време да подготви бюджета и някои законопроекти.

Следобед кратко заседание на камарата, след което заседанията се отложиха за 9 декември.

От сряда насам след речта си двата дена се чувствам доста изморен. Попов ми съобщи, че трябва да замине за подписването на противоболшевишкия пакт, да бъде на 27 т. м. в Берлин.

22. XI. *Събота.* Преди обед беше при мене Божилов по бюджетите. Идва и Попов; подписването на пакта променено за 25 т. м. Следобед продължителен съвет. Подигнах въпроса за намаление на чиновническия персонал, както бяхме решили по-рано. Съгласиха се всички, поне в старите предели да няма никакво увеличение, за да се добие така едно косвено намаление на персонала.

23. XI. *Неделя.* Сутринта на утро в театъра за В. Друмев¹¹⁹. Беше и Ц[арят]. След това бях на XV обща художествена изложба, която се откри тази сутрин. В 5 ч. в Академията тържествено годишно събрание, което открих с няколко думи. Секретарят Романски даде отчет за изтеклата година, а проф. Д. Мишайков като нов редовен член държа академическата си реч на тема „Закон и вероятност“. Вечеря от художниците по случай откриването на изложбата. Казах и тук няколко думи. Канили бяха всички м[инист]ри и пълном[ощни] м[инист]ри. Присъстваха само Agnothy, Жидовец и Писко. По недоразумение обаче Кита не бяха поканили, а после прашаха да я викат от театъра. Тя дойде след вечерята.

24. XI. *Понеделник.* Тази сутрин Попов с Beckerle заминаха в 9 ч. с аероплан за Берлин за подписване на противокомунистическия пакт. Освен мене на изпращането бяха още само Поменов, Magistrati и японският представител. В 10 ч. на аудиенция при Ц[аря]. Изказа

съмнение Попов дали ще бъде достатъчно твърд, за да се справи с положението. Уверих го, че сега той отива в Берлин с голям кураж и самоувереност, на драго сърце, без никакви възражения и че следователно ще може да се справи успешно с мисията си. Докладвах върху настроенятия на нар[одните] представители и особено върху недоволството на немците от нашето управление в Тракия. Решихме още днес Габровски да заминем на инспекция в Тракия; това ще направи добро впечатление и на германците. Сложи се и въпросът за новите областни директори. Казах му възраженията на Габровски върху оставането на Козаров в Скопие. Стана дума и за промененото становище относно Каракушев. Ц[арят] каза, че не било в мой интерес да дойде в София, понеже се знаело, че бил мой кандидат и заради него щели да ме атакуват повече, отколкото за Полянов. Трябвало да преценим кое зло е по-голямо: дали неговото назначение в София, или неговото оставане във Враца, което вероятно ще го накара да си даде оставката и да почне да говори против правителството. Въпросът беше поставен така много ловко, за да бъда аз обезоръжен и да ми се отнеме възможността да правя възражения. Казах, че ще си помисля и се съгласихме въпросите за областните директори да бъдат разрешени след връщането на Габровски от Тракия.

Заговорих и за нуждата да се направят евентуално промени в кабинета, разбира се, не веднага, а след приемането на бюджета. Предложих да излезе Загорев, не защото не е добър, но за да се даде отдушник за негодуването по продоволствието и цените. Тази промяна се налага следователно само по психологически съображения. Изтъкнах, че смятам за необходимо да се смени и Кушев, който, общо казано, възкресява дружбащината, като навсякъде изтъква „червените пояси“*. Казах за липсата на такт, което го противопоставя на цели съсловия (речта му в Ямбол против индустрията, която накара целия „управ[ителен] съвет на индустриалците да дойдат при мене, да протестират; „свините, които Реемтема угоява“, казани за тютюнотърговците и напоследък протестите от търговците във връз-

* Земяделците, селяните

ка с наредбата всички най-необходими предмети за селото да се продават само от кооперациите). Изобщо той противопоставя селата на градовете, вместо да вземаме под внимание бедни и богати. Изтъкнах и неискреността му, понеже в Съвета при разглеждане на дъз законопроекта той ми каза работи, които се оказаха неверни, очевидно, за да ме заблуди. Ц[арят] като че не възприе моите съображения; той загатна, че съм бил под влияние на противодружбашки тенденции. Препоръча ми да отида за два дена в Преславско и Плевенско, за да видя на самото място какви са настроенията, понеже аз му бях изтъкнал някои факти, които указват на съживяването на дружбащината. Съгласихме се всички тия въпроси да се обмислят, да изчакаме да видим как ще минат и бюджетите, и ако се наложи промяна, тя да стане след Нова година.

Каза ми, че речта ми в Нар[одно] събрание била много хубава и че е направила дълбоко впечатление, но всичко това бе казано мимоходом при разговор по други въпроси. Следобед имаме съвет; вечерта Габровски замина за Тракия.

25. XI. Вторник. Сутринта доклади и приеми, които продължиха и следобед до късно.

26. XI. Сряда. Също. Надвечер дойдоха владичите Йосиф и Филарет, които ме мъчиха повече от час да се съглася да се дадат по изключение дневни пари на свещениците в новите земи, макар на другите държавни служители да не се дават. Отстоях твърдо докрай и не се съгласих. Вечеря у Яблански.

27. XI. Четвъртък. Присъствувах при полагане клетва от страна на бранниците в двора на I полк. Говорих им и аз. Събрани бяха над 1500 бранници. Манифестацията беше внушителна и още веднъж се убедих, че „Бранник“ добре се развива. Следобед съвет. Вечеря у адмирал Schuster.

28. XI. Петък. Обикновените приеми и доклади. Следобед съвет. Вечеря у Тодор Павлов. Следобед идва Серафим Георгиев да се оплаче от Йоцов, който го нарекъл комунист.

29. XI. *Събота.* Сутринта имах среща с Калфов. Говорихме по вчерашната ни среща с д-р Ник. Минков, който си дава оставката като докладчик на комисията по външните работи, понеже Попов казал, че няма да свика комисията, додето Сотир Янев и Минков са председател и докладчик. Калфов смята, че това не е право, понеже значело конфликт с камарата. Според него и Янев трябвало да си даде оставката, но още не бил говорил с него по този въпрос. За Калфов големият въпрос оставал все пак „шушуканията в стаята на Д. Пешев“. Питах го какво му е мнението за Каракушев. Не бил искрен и лоялен, у него все проличавал смиреният социалист, какъвто бил едно време. Опитал се да отрече и работата му в Добруджа. Очевидно не го обича, понеже той бе останал при Цанкова, когато Калфов¹²⁰ се отцепи. Изобщо все повече се убеждавам, че Калфов действително много интригува, може би с намерение да състави той следния кабинет. Приех също Беркер и Жидовец по текущи работи. Беркер остана продължително на разговор.

Следобед се срещнах с Габровски, който се върнал нощес и ми направи обширен доклад по положението в Тракия. И той сега се убедил, че оплакванията на герците пред германците са основателни. Добри били само учителите и някои от ръководните лица. Останалият чиновнически персочал бил общо много лош. Дължи се вероятно на това, че не отиват тези, които са вече служили, но кандидати съвсем нови, и то повече заради гешефти. Най-лош бил персоналът по земеделието. Габровски разпоредил още на място да бъдат арестувани десетина чиновници за гешефти.

Вечерта бях в театъра на „Вълните на морето и на любовта“*.

30. XI. *Неделя.* Следобед на бридж у Яблански. В 8 1/4 часа се върна Попов от Берлин. Посрещнахме го на гарата и веднага отидохме „четиримата“ у дома, дето вечеряхме и Попов ни направи обстойно изложение върху разговорите си в Берлин. Той е изобщо много доволен и много ободрен. Нашата политика намира пътно одобрение у ръководните кръгове в Берлин. Не са никога искали да обявим война на Русия. Хитлер казал,

* Пиеса от Фр. Гриапарцер

че нашето поведение се оправдава напълно от поведението на Турция, в която той не можел да има вяра. За нашите недоразумения в гръцка Македония в Берлин знаели много малко. За италианците казали, че трябва да имаме търпение; сега работите не могат да се променят. Разчитали твърде много да получат храни от нас. Гьобелс казал на Попов пред свидетели, че немците изпитват истинско приятелство поради техните бойни качества само към два народа: финландците и българите.

Попов не е се виждал отделно с Чано. Говорили са повече с Мих. Антонеско, който му казал, че имал нареждане от маршала да се уредят окончателно отношенията с нас. Загатнал му пак за някакви отстъпки в Добруджа, за да се задоволи румънската чувствителност, например провъзгласяването на Балчик за свободен град. Попов решително отхвърлил подобни внушения. Подигнал обаче въпроса за границата при Силистра срещу евентуални наши отстъпки при двата гранични триъгълника. Антонеско се заинтересувал за това предложение, не знаел, че ние вече сме подигнали този въпрос и поискал да му се направят конкретни предложения.

1. XII. Понеделник. Нощес имах пак криза от жлъчката, която почувствувах още вчера. Днес имам температура и не излизам.

2. XII. Вторник. Сутринта приемах доклади вкъщи. Виках и Загоров, който вчера се върна от Германия.

3. XII. Сряда. Приемах пак доклади вкъщи. Следобед беше при мене Божилов. В 7 часа дойде Ц[арят].

4. XII. Четвъртък. Днес се чувствам много изморен и всичкото време лежах. В 5 часа имахме съвет в къщи.

5. XII. Петък. Габровски ми събщи, че указът за назначаването на инж. Петров за соф[ийски] областен директор бил подписан. Казах му дано изборът излезе сполучлив, но пак му повторих, че не одобрявам този начин на назначение на лица, които в нищо не са се проявили, и че това си мнение ще кажа и на Ц[аря].

Подир обед повиках Груев и му казах мнението си за назначението на Петров.

6. *XII. Събота.* Още не излизам. Следобед в 4 1/2 дойде Ц[арят]. Говорихме повече от час, повече за външната политика. Ясно беше, че беше дошъл във връзка с назначението на Петров, но чакаше аз да заговоря. Когато ми каза, че той няма вече друг въпрос, аз му заговорих за Петров. Той ме изслуша с много голямо внимание. Казах му, че Габровски, когато сме заговорили с него, ми е казал, че изборът на Петров или Ангелов е бил предreshен. При това положение излишно беше да ми се иска мнението, обаче аз още тогава съм обяснил, че по принцип не одобрявам този начин на назначение и че областните директори трябва да се вземат от средата на администрацията. Ц[арят] каза, че изборът на П[етров] всъщност не е бил предreshен и че той одобрява моето разбиране относно начина на назначението, обаче сега било вече късно то да се промени. След отиването на Царя, който беше много любезен с мене, имавме съвет вкъщи. Към 8 часа дойде Севов, пратен от Ц[аря] пак във връзка с назначението на Петров. Очевидно, че е станало голям въпрос. Севов имаше за задача да оправдае, че назначението на Петров е станало без мое съгласие и хвърли вината върху Габровски.

7. *XII. Неделя.* По обед излязох за пръв път малко на разходка. За обед бяхме у К. Гешев, дето после останахме да играем бридж. Тази вечер пристигнаха харватските м[инист]ри Лоркович и Пук.

8. *XII. Понеделник.* В 9 1/2 приех Лоркович и Пук, с които отидохме в театъра на празника на Университета. Проректорът Цанков¹²¹ даде един нескончаем отчет от два часа, в който направи големия гаф, че спомена най-напред двама евреи, които дали нещо на Университета, а след това Ц[аря]. Към края в една дълга реч се изказа много остро срещу правителството, за което ограничило автономията на У[ниверсите]та със Закона за държавните служители. Този пасаж бе силно аплодиран, когато каза, че У[ниверсите]тът ще се бори за своята автономия. Твърде дребнаво беше, че поиска

държавата да възстанови загубата от 200—300 000 лева във фонда за научни цели, която произлизала от това, че според новия закон децата на инвалидите и бойците от фронта се освобождават от такса. Военните бяха много недоволни от това. Изобщо речта на този истеричен старец остави лошо впечатление, което се дължеше на това, че във от обидата към Ц[аря], центърът на тежестта се постави в егоистичните грижи на професорите за техните права и за малката сума, с която се накрънява техният фонд. Благодарение на това пасажът за участието на У[ниверсите]та в поклонението в Охрид и духовното обединение с Македония излезе съвсем блед и при него нямаше почти никакви ръкопляскания. Ц[арят] също изказа незадоволството си.

Обед в Юнион клуб от Попов в чест на харватските м[инист]ри. Следобед подписване на културната конвенция с Хърватско. Вечерта гала-представление в операта („Продадена невеста“*), а след това прием във фоайето. Аз смятах първоначално да отида на професорската вечеря, но след речта на проректора отказах, като се извиних с гостите и пратих Йоцов. Ректорът Ст. Ангелов¹²² също ми изказа голямото си незадоволство от речта на проректора.

9. XII. Вторник. Сутринта доклад. Обед от Жидовец в Юнион клуб. Следобед започнаха пак заседанията на камарата. Днешното заседание свърши в 6 часа, след което се събрахме на съвет. В 6 3/4 часа ме повикаха при Ц[аря], за да ми разкаже за срещите си. Вчера от 2 до 4 часа се е срещал с фелдмаршал List във влака му между Драгоман и Волуяк. Това пътуване на фелдмаршала, който отиваше от Солун за Букурещ, се пазеше в най-голяма тайна и за него знаех само аз. Ц[арят] е говорил пред фелдмаршала по заемаването от наши войски на линията Ниш—Гърделица и по големите суми, които се харчат от германците у нас, чрез което се съдействува на инфлацията. Последното е направило голямо впечатление и List веднага оставил офицер тук, който да уреди въпроса. Днес Ц[арят] се виждал с Лоркович и Пук. С първия говорил продължително и за мъчнотиите в Хърватско. Царят му ка-

* Опера от Сметана

зал да бъдат търпеливи, да не се скарват с всички съседи и му дал за пример много сполучливо нашия случай.

Вечерта дадох вечеря на хърватския м[инистър] във Военния клуб, а след това имаше прием. Говори се твърде много за речта на проректора, който също беше канен на вечерята. Попов, който бил твърде интимен с него, му казал, че ако бил на мое място, щял да му избие зъбите. Проректорът отишел да се извинява и на военния м-р, който му казал, че това било съвсем излишно, тъй като с речта си той сам се твърде много изложил.

10. XII. Сряда. Сутринта в парламентарната комисия приехме законопроектите за стипендиите, за детската и младежка литература и за Висшата школа за телесно възпитание*. Следобед, след заседанието на камарата, продължителен съвет от 6 до 1 1/2 часа.

11. XII. Четвъртък. Сутринта доклади. Следобед в камарата, дето се приеха на второ четене разгледаните вчера в камарата законопроекти.

На обед у Agnothy. Следобед слушахме по радиото речта на Хитлер, с която се обяви войната на Америка. В речта личеше много тенденцията да се оправдае както за войната против Русия, така и за тази против Америка. Всичката вина за войната изобщо се хвърли върху Рузвелт, към когото фюрерът беше необикновено язвителен, като го изкара даже и ненормален.

12. XII. Петък. Днес в 12 ч. Beckerle и Magistrati се явили при Попов и му предали едно съобщение, според което се очаква от всички държави, присъединили се към Тристранния пакт по силата на чл. 3 от пакта, да скъсат дипломатическите отношения със САЩ и да обявят положение на война както по отношение на тях, така и по отношение на съюзницата им Англия. Телеграфирахме веднага това съобщение на Ц[аря], който е в Кричим, и обеща веднага да се върне. В 3 1/2 свиках Съвета, който единодушно реши да се приеме пред-

* Сегашният Висш институт за физическа култура «Георги Димитров».

ложението. Известно колебание проявиха Кушев и Горанов, с оглед на това, че тази постъпка вероятно нямало да направи добро впечатление. Решихме да задържим депутатите за утре и да вземем одобрението на камарата, макар че по Конституцията (чл. 17) това да не е необходимо.

Следобед в камарата. Уведомихме Калфов и разпоредихме утре сутринта да свикаме болшинството, а заседание да се насрочи в 12 часа.

В 7 часа ни извикаха с Попов при Ц[аря]. Той одобри решението ни, но очевидно неохотно и беше доста нервен и загрижен. Отидохме след това с Попов у нас, дето вечеряхме и останахме до 2 часа да съставим текста на неговата и моята реч и да редактираме нужните съобщения и телеграми.

13. XII. Събота. В 11 часа заседание на болшинството. Моето изложение се прие благосклонно и одобрително. Изказаха се само 4—5 души в благоприятен смисъл, от които само Калфов говори повече непосредствено след мене. Реши се декларацията на правителството да се приеме с акламации и без разисквания. Заседанието се откри в 12 1/2. В дипломатическата ложа бяха всички представители на държавите от Тристранния пакт. Речите, от които моята се предаваше по радиото, бяха посрещнати с бурни акламации и ура. Само Мушанов се опита да иска думата, но се нахвърлиха към него с викове „долу“ и го принудиха да седне. Не ръкопляскаха на речта ми Н. Мушанов, П. Стайнов, Н. Сакаров, Филип Махмудиев (горнооряховски депутат, бивш демократ, сега приобщен) и еленският депутат П. Марков, те демонстративно оставаха седнали на местата си, когато другите ставаха на крака. Ал. Цанков ръкопляскаше на декларацията, но не и лично на мене въвн от речта. Д-р Н. Николаев също не ръкопляскаше, но ставал с другите депутати. Сп. Ганев ръкопляскал съвсем слабо. Заседанието на всеки случай излезе великолепно и още един път се доказа, че можем да разчитаме напълно на камарата. Направиха се сърдечни овации и на присъстващите дипломати.

Следобед съвет, през време на който приех генерал Kuntze, временния заместник на фелдмаршал List в

Солун. В 8 1/2 вечеря у Beckerle в чест на генерал Kuntze, без жени. В 10 1/2 отидох у Велизар Багаров, дето имаше голяма вечеря на крака и дето беше отишла и Кита. Присъствуваха Габровски, Божилов, Загоров и мнозина депутати.

14. XII. Неделя. Тази сутрин стана заклеването на младите войници, но аз не отидох, понеже от вчера съм пак неразположен. Останах един ден вкъщи на почивка и да си разчистя книжата.

16. XII. Вторник. Вечеря с всички министри у Даскалови.

17. XII. Сряда. Вечеря и бридж у Беркер. Имаше много гости. Беркер много отдавна не беше ме канил. Може би така искаше да подчертае сегашните добри отношения между нас и Турция.

18. XII. Четвъртък. Аудиенция при Ц[аря]. Разгледахме само текущи въпроси.

19. XII. Петък. Заседание на мнозинството по въпроса за касиране на Дени Костов.

20. XII. Събота. Следобед продължителен съвет до 12 ч. през нощта. Разгледахме въпроса за създаване на стопански камари във връзка с реорганизацията на професиите.

21. XII. Неделя. Преди обед ходих на разходка. Следобед на чай у Анна Сарафова, дето Вгисктапп ми съобщи, че von Brauchitsch бил освободен от длъжност и Хитлер поел лично командването на армията. Вечеря у Миркови.

22. XII. Понеделник. Сутринта приех за пръв път подполк. Антонов на продължителен доклад след изменение на Закона за гражданската мобилизация. Следобед продължителен съвет до 12 ч. Разгледахме въпроса за безработицата.

23. XII. Вторник. Сутринта приех новия японски м[и-]

нистър Ямаджи. Следобед в камарата. Говорих със Серафим Георгиев, когото искаме да поставим начело на пропагандата. Той приема, но само при условие да бъде назначен за комисар съгласно чл. 91 от конституцията. Опитът ми да го убедя да приеме без това условие не сполучи.

24. XII. Сряда. Заседание на мнозинството. Продължиха разискванията за Дени Костов. Прие се най-после да се избере парламентарна анкета. Преди това Костов идва при мене да ме уверява, че той ми е силно привързан, че ме обича като баща и че е готов да направи всичко, което искам, даже да си даде оставката от депутатството. Анкета приема с готовност. Следобед в камарата говориха П. Кьосеиванов и Божилов, с които се приключиха общите дебати за бюджета. Попов ми съобщи за искането на германците да изпратим три дивизии в Сърбия, за да окупираме Моравско. Види се, че те искат да освободят своите войски, които се намират там. Вечерта отидох да видя генерала, който е болен. Войските ще можем да изпратим. Това евентуално би ни освободило от други задължения, напр. да воюваме срещу Русия.

25. XII. Четвъртък. Сутринта в бюджетната комисия се разгледа бюджетопроектът на Върховното правителство. Говори се много по депутатските дневни, които мнозина искаха да се увеличат от 14 000 на 15 000 месечно. Следобед в камарата. Вечерта пак бюджетарна комисия. Говори се надълго върху дирекцията на пропагандата, която мнозина атакуваха. Габровски ловко отблъсна критиките. Прие се бюджетопроектът на Външното м[инистерст]во.

26. XII. Петък. Сутринта с много кратки дебати се прие в бюджетната комисия бюджетопроектът на Просвещението. От 3 1/2 до 5 аз, Попов и генералът бяхме при Ц[аря] да уговорим подробностите на окупацията в Сърбия. Стана дума и за Кушев, против когото генералът и Попов се изказаха много остро. Вечерта без дебати се приеха бюджетите на Външ[ното] м[инистерст]во, Просвещението и Върховното правителство.

27. XII. *Събота.* Сутринта в камарата, която днес преустанови заседанията за празниците. Продължителен разговор с Карамфил, който изказа желание да се направи нещо за подобрене на отношенията между нас и Румъния, като ние самите уредим висящите спорни въпроси, без да прибегваме до Великите сили. Изказа желание да премахнем и арбитража за Добруджа, както и да почнем преговори за културна конвенция. Отговорих му, че споделям напълно тези становища, че ще говоря по тези въпроси с Попов. Следобед продължителен съвет до 1 часа. Василев и Кушев се изпокараха по водните строежи. Съветът взе становище еднотушно в полза на Василев, че водните строежи трябва да останат в Дирекцията на строежите.

28. XII. *Неделя.* Сутринта на румънския филм в Модерен театър* по покана на легацията. Следобед с Попов у генерала, който е още болен, във връзка с окупацията в Сърбия. След това бридж у Рязкови.

29. XII. *Понеделник.* Вечеря и филм у Schönebeck.

30. XII. *Вторник.* Следобед продължителен съвет до 12 ч. през нощта.

31. XII. *Сряда.* Нова година посрещаме у Горанови, дето бяхме събрани всички министри с жените и децата, с изключение на Кушеви, които не са в София. Останахме до 2 часа в игра на бакара на дребно.

* Днес кино «Цанко Церковски»